

KIZ ÇOCUKLARININ ADALETE VE ADLİ YARDIM HİZMETLERİNE ERİŞİM REHBERİ

Yazarlar

Damla Alver
Emre Şimşek
Dr. Muhammet Koçakgöl
Dr. Olcay Karacan
Selvi Müleyke Şen
Yılmaz Şahin

Katkı Sunanlar

Av. Ceren Kalay Eken
Prof. Dr. Gülriz Uygur
Av. İlayda Önal Toprak
Nisa Göçmenoğlu

Bu rehber, "Batı Balkanlar ve Türkiye'ye Yönelik Yatay Destek Programı 2019 - 2022" ortak programının bir parçası olan "Türkiye'de Kadınların Adalet Erişiminin Desteklenmesi" başlıklı Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyi ortak projesinin fonları kullanılarak hazırlanmıştır. Burada ifade edilen görüşler hiçbir şekilde taraflardan herhangi birinin resmi görüşünü yansıtmamaktadır.

Metnin bütünlüğünün korunması, yapılan alıntının bağlam dışı kullanılmaması, eksik bilgi verilmemesi veya metnin niteliği, kapsamı veya bağlamı açısından okuyucunun yanlış yönlendirilmemesi kaydıyla ve ticari amaca yönelik olarak kullanılmaması şartıyla (500 kelimeye kadar) alıntı yapılabilir. Kaynak metin "© Avrupa Konseyi, 2022" ibaresi ile birlikte mutlaka belirtilmelidir.

Belgenin tamamının ya da belirli kısımlarının çoğaltılması/çevirisi ile ilgili diğer her türlü talep için Avrupa Konseyi İletişim Müdürlüğü ile irtibata geçilmelidir (F-67075 Strasbourg Cedex veya publishing@coe.int).

Bu belge ile ilgili diğer yazışmalar için Demokrasi Genel Müdürlüğü; Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Bölümü, Avenue de l'Europe F-67075 Strasbourg Cedex, France, Tel. +33 (0)3 88 41 20 00
E-mail: Horizontal.Facility@coe.int ile irtibata geçilmelidir.

Kapak tasarımı ve sayfa düzeni: Uçan Süpürge Vakfı, Türkiye.

© Avrupa Konseyi ve Uçan Süpürge Vakfı, Kasım 2022. Tüm hakları saklıdır. Lisans sahibi belirli koşullar altında Avrupa Birliği'dir.

İÇİNDEKİLER

I. GİRİŞ.....	3
A. ADALETE ERİŞİM NEDİR?	3
B. KIZ ÇOCUKLARININ ADALETE ERİŞİMİ NEDEN ÜZERİNDE DURULMASI GEREKEN BİR KONUDUR?....	4
C. KIZ ÇOCUKLARININ İNSAN HAKLARININ TARİHÇESİ	6
D. PROJENİN AMACI	7
E. PROJEDE İZLENECEK METODOLOJİ	8
II. KIZ ÇOCUKLARININ ADALETE ERİŞİMİ	9
A. KADINLARIN ADALETE ERİŞİMİ	9
B. KIZ ÇOCUKLARININ ADALETE ERİŞİMİNİN ANLAMI	11
C. KIZ ÇOCUKLARINA YÖNELİK İHLALLER VE SUÇA SÜRÜKLENEN KIZ ÇOCUKLARI	12
1. Kız Çocuklarına Yönelik İhlaller.....	12
2. Suça Sürüklenen Kız Çocukları.....	13
D. KIZ ÇOCUKLARININ ADALETE ERİŞİMİNDEKİ ENGELLER	18
1. Sosyokültürel Engeller	18
a) Kadınlarda Genital Sakatlama.....	19
b) Çocuk Yaşta Evlilik ve Zorla Evlilik	20
c) Poligami (Çok Eşlilik).....	21
d) Modern Kölelik Pratikleri	22
e) Töre Cinayetleri.....	24
f) Eğitim	24
2. Kurumsal Engeller	27
3. Ekonomik Engeller	31
4. Hakların Bilgisiyle İlgili Engeller	32
III. TEMEL KAVRAMLAR	34
A. ÇOCUK	34
1. Çocuğun Onuru	34
2. Çocuğun Yüksek Yararı	36
3. Kırılganlık, Kesişimsellik ve Çocuklar	37
4. Çocuk Odaklı Adaletle İlişkin İlkeler ve Özellikler	39
a) Çocuğun Yüksek Yararının Gözetilmesi	40
b) Hukuki Sürecin Çocuğa Duyarlı ve Etkin Olması.....	41
c) Çocuklara Hukuki Yardım Sağlama Yetkinliği	41
d) Çocuğun Hukuki Sürece Etkin Katılımı ve Dinlenilmesi	41
e) Çocuk Odaklı Duruşma Düzeni, Ortam ve Dil.....	42
f) Gizlilik ve Mahremiyet.....	42
g) Gereksiz Gecikmelerin Önlenmesi	43
h) Çocuğun Güvende Tutulması ve Özel Önleyici Tedbirlerin Alınması	43
i) Gerekli ve Güvenilir Bilgilerin Verilmesi.....	43
IV. KIZ ÇOCUKLARININ ADALETE ERİŞİMİYLE İLGİLİ ULUSLARARASI BELGELER	44
V. KIZ ÇOCUKLARININ ADALETE ERİŞİMİYLE İLGİLİ ULUSAL BELGELER.....	53
A. ULUSAL MEVZUAT	53
VI. KIZ ÇOCUKLARININ ADALETE ERİŞİMİNDE ADLİ YARDIM VE TAŞIMASI GEREKEN ÖZELLİKLER	56
A. ADLİ YARDIM HAKKI	56
B. KIZ ÇOCUKLARININ ADALETE ERİŞİMİNDE AVUKATLARIN ÖNEMİ	57
C. KIZ ÇOCUKLARININ ADLİ YARDIMA ULAŞMASININ KOŞULLARI.....	60
D. KIZ ÇOCUKLARINA İLİŞKİN ADLİ YARDIMIN TAŞIMASI GEREKEN ÖZELLİKLER	62
E. KIZ ÇOCUKLARIYLA İLGİLİ ADLİ YARDIMDAKİ DAVALAR	68
1. Hukuk Davaları.....	68

2. <i>Ceza Davaları</i>	72
3. <i>6284 sayılı Kanun/Çocuk Koruma Tedbirleri</i>	76
KAYNAKÇA	83

I. GİRİŞ

A. Adalet Erişim Nedir?

İnsan haklarının gereği olarak, insan haklarının korunması için getirilen taleplerden biri olan adalet erişim, bir anlamıyla yargılamaya erişim olarak da anlaşılmaktadır. Bu çerçevede özellikle yargılama giderlerinin karşılanmasını sağlamak üzere adli yardım hizmetinin sunulması adalet erişimin önemli ve etkili bir unsuru olarak görülmekte, bazen de adalet erişimle ilgili çalışmaların odağında yer almaktadır. Adalet erişimin bir tanımı, yargı hizmetlerinin erişilebilirliğini ve etkililiğini belirleyen tüm hukuki ve kurumsal kaynak ve etkenlerle (adli yardım, bilgilendirme, mahkeme ücretleri...) ilgili olarak karşımıza çıkmaktadır.¹ **Adriaan Bedner** ve **Jacqueline Vel** ise, adalet erişimi, bir adaletsizliğe maruz kalmış olan fakir ve dezavantajlı grupların resmi veya resmi olmayan kurumlarca yaşadıkları sorunların dinlenilmesi ve bu sorunlarla ilgili olarak uygun bir muamele görerek hukuk kuralları aracılığıyla veya dini veya geleneksel yollarla ve hukukun üstünlüğü ilkesine uygun olarak adaletsizliğin giderilmesinin sağlanması olarak tanımlamaktadırlar. *Bedner ve Vel*, fakir ve dezavantajlı gruplardan bahsetmelerinin sebebinin adalet erişimin yalnızca ekonomik bir mesele olmadığının vurgulanması olduğunu belirtmişlerdir. Bunun yanında, adaletin yalnızca mahkemeler aracılığıyla gerçekleştirilebileceğine dair bir kabulün de yanlış olduğunu ifade etmişlerdir. Mahkemeye erişebilirlik, mahkemedeki sürecin nasıl işlediği veya işlemesi gerektiği yanında, adaletsizlikle ilgilenen diğer kurumların da adalet erişimle ilgili olduğu da vurgulanmıştır. Ayrıca, yalnızca bir uyuşmazlığın çözümü değil, insan haklarına uygun bir şekilde onarım sağlamak da adalet erişimin kapsamındadır.²

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'yse, adalet erişimin iki temel unsurunu adil yargılanma ve etkin başvuru olarak belirtmiştir.³ Geniş anlamıyla adalet erişim, kişinin hukuki mercilere başvurma olasılığıyla başlayıp, yargılama süreçlerine katılımı ve adil bir karar

¹ European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ), <https://rm.coe.int/cepej-2019-5final-glossaire-en-version-10-decembre-as/1680993c4c>, s. 5. (Erişim Tarihi: 02.08.2022).

² Adriaan BEDNER/ Jacqueline VEL, "An Analytical Framework for Empirical Research on Access to Justice", *Law, Social Justice & Global Development Journal*, 2010/1, http://www.go.warwick.ac.uk/elj/lgd/20010_1/bedner_vel, s. 4-5, 7-9. (Erişim Tarihi: 02.08.2022).

³ Neva ÖZTÜRK/ Gökçen TANER/ Ersoy KONTACI, "Çocukların Adalet Erişim Hakkı Çerçevesinde Hukuki Yardım Hizmetlerine Dönük İhtiyaç Analizi", *Türkiye Barolar Birliği Yayınları*, 2019, s. 37.

verilmesini, hakkaniyetin ve adaletin gereklerinin yerine getirilmesini de kapsamaktadır.⁴ Adalet erişimi aynı zamanda bir sosyal devlet ilkesi olarak da kabul edilmektedir. Bu yönüyle adalet erişimi, bireylerin kamu kaynaklarına ve hizmetlerine erişimindeki sosyal, hukuki, ekonomik, kültürel ve siyasi engellerin ortadan kaldırılmasını talep etmektedir.⁵ **Gülriiz Uygur ve Nadire Özdemir**, ayrıca, adaletin gerekleri ele alınırken, yapısal adaletsizliğin de hesaba katılması ve adalet erişiminin yapısal eşitsizliklerle birlikte değerlendirilmesi gerektiğini belirtmişlerdir.⁶ Bu çalışmada, kız çocuklarının adalet erişimi için, adalet erişiminin geniş anlamı da dışlanmadan, kız çocuklarının çocuk oldukları için sahip oldukları kırılganlıklarının toplumsal cinsiyet eşitsizliği temelinde yaşanabileceği kabul edildiğinden, uluslararası belgelerde de belirtildiği üzere, çocuğun sosyal, ekonomik, kültürel, hukuki ve bunun gibi diğer durumlarının da hesaba katılması gerektiği göz önünde bulundurulacaktır. Çalışmanın temel meselesi kız çocuklarının adalet erişimlerinde özellikle hukuki yardım almalarında karşılaşılan engellerin ortadan kaldırılmasının sağlanmasıdır. Bu nedenle öncelikle kadınların ve çocukların adalet erişimlerinin anlamına yer verilecektir.

B. Kız Çocuklarının Adalet Erişimi Neden Üzerinde Durulması Gereken Bir Konudur?

UNICEF'in de belirttiği üzere, çocukların adalet erişiminde ilk başta sadece çocuk olmaları sebebiyle birçok engellerle karşılaştıkları açıktır. Çocukların yaşadıkları adaletsizliklerle ilgili olarak etkili ve adil bir çözüme erişebilmeleri de her zaman söz konusu olmamaktadır. Bu nedenle, çocukların adalet erişimlerinin sağlanması için mevcut tedbirlerin artırılmasından daha fazlası gerekmekte, çocuklara yönelik özel koruma tedbirlerinin öngörülmesine ihtiyaç duyulmaktadır.⁷ Örneğin, çocukların adalet erişiminde karşılaştıkları

⁴ Gülriiz UYGUR/ Nadire ÖZDEMİR, *Adalet Erişimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği*, <https://www.stgm.org.tr/sites/default/files/2021-09/adalet-erisim-book-web-1.pdf>, s. 29-32. (Erişim Tarihi: 02.08.2022).

⁵ Seda AKÇO BİLEN/ Özgür AKIŞOĞLU/ Gamze Nur ÇELİK/ Bürge Elvan ERGİNLİ/ Koray ÖZDİL, *Adalet Erişimi İçin Yerelden Öneriler*, TESEV Yayınları, İstanbul, 2015, s. 5.

⁶ UYGUR/ ÖZDEMİR, *Adalet Erişimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği*, ss. 27-28.

⁷ UNICEF: Adalet Milyonlarca Çocuk İçin Hâlâ Uzak, <https://www.unicef.org/turkiye/bas%C4%B1n-b%C3%BCntenleri/unicef-adalet-milyonlarca-%C3%A7ocuk-i%C3%A7in-h%C3%A2l%C3%A2-uzak>, (Erişim Tarihi: 10.09.2022).

ciddi engellerden birisi, çocukların hukuk alanında uzman ve güvenilir uygulayıcılara erişememesidir.⁸

Çocuklar adalete erişim konusunda ciddi engellere sahiptir ancak kız çocukları bu konuda daha dezavantajlı bir konumdadırlar. Kız çocukları, çocuk ve cinsiyetleri sebebiyle, ayrımcılığa maruz kalan en büyük gruplardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır.⁹ Toplumsal cinsiyetten kaynaklanan klişeler, her zaman farkında olunmasa da kız çocuklarının insan haklarının ve adalete erişimlerinin önünde bir engel oluşturmaktadır. Yanlış veya zararlı toplumsal cinsiyet klişelendirmeleri, kız çocuklarının cinsiyetleri sebebiyle onlara belli özelliklerin yüklenilmesiyle, onların haklarının ihlal edilmesiyle sonuçlanabilmekte ve onlara zarar vermektedir.¹⁰ Ayrıca kız çocukları engellilik durumları, göçmen olmaları, ekonomik durumları gibi başka sebeplerle kesişimsel adaletsizliklere maruz kalmakta, adalete erişimde daha fazla engelle karşılaşmaktadırlar. Ancak bazı belgelerde kız çocuklarından bahsedilse de doğrudan kız çocuklarının yaşadığı adaletsizlikler için mücadele edilmesine daha seyrek rastlanılmaktadır. Hem belgelerde hem hak mücadelelerinde yalnızca kız çocuklarından bahsetmek yerine, çocuklar ya da kadınlardan bahsedilmekte, yalnızca kız çocuklarının karşılaştığı veya karşılaşılabileceği durumlar için gerekli olan özel vurgu gözden kaçmaktadır.

Hak ihlalleriyle karşılaşıldığında, en önemli konulardan birisi haline gelen adalete erişimin kız çocukları için nasıl sağlanacağını belirlemek, bu konudaki kız çocuklarının özel gereksinimlerinin ve bu konudaki eksikliklerin ortaya konulmasını sağlamak, kız çocuklarının kendine özgü durumu sebebiyle önemlidir. Kız çocuklarının adalete erişimlerinde kız çocuğu olmaları nedeniyle özel ihtiyaçlarının belirlenmesi için öncelikle kız çocuklarına yönelik ihlallerden bahsedilecek, ardından kız çocuklarının adalete erişimlerindeki engellere yer verilecektir. Ardından çocuk odaklı adaletin sağlanmasında temel kavramlardan bahsedilecek ve kız çocuklarının adalete erişimiyle ilgili ulusal ve uluslararası mevzuata değinilerek bunların ışığında kız çocuklarının adalete erişimlerinde adli yardım ve taşınması gereken özellikler ortaya konmaya çalışılacaktır.

⁸ Çocuk Dostu Hukuki Yardıma İlişkin Rehber İlkeler, UNICEF ECARO, 2018, s. 6.

⁹ Girls' Rights Are Human Rights, <https://plan-international.org/publications/girls-rights-are-human-rights/#:~:text=Girls'%20Rights%20are%20Human%20Rights%20is%20an%20in%20depth%20study,years%20from%201930%20to%202017>, (Erişim Tarihi: 10.09.2022).

¹⁰ UYGUR/ ÖZDEMİR, *Adalete Erişimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği*, ss. 40-42.

C. Kız Çocuklarının İnsan Haklarının Tarihçesi

İnsan haklarını fikir olarak değil de hukuki-politik talepler ve hukuki-politik metinler üzerinden anladığımızda “kız çocuklarının insan hakları” yakın bir tarihe sahiptir. Zira Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi (1789), İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (1948) ve benzeri metinler insan hakları fikrine göre yakın tarihlidir. Kadının ve Kadın Yurttaşın İnsan Hakları 1791 yılında yayınlandığında temelde kadının da var olduğu, insan haklarının erkeklere özgü olmadığına vurgu yapılmıştır. Giriş kısmındaki ifadeler bununla ilgilidir:

Erkek, adil olma yeteneğine sahip misin sen? Bir kadın soruyor sana bu soruyu; en azından bu hakkını kenara atamazsın onun. Söyle bana? Sana kim verdi, benim cinsiyetimi ezen egemenlik hakkını? Gücün mü? Hünerlerin mi? Yaratıcıyı bilgeliğinde gözlemle; eğer cesaretin varsa yakınlaşmayı istediğin doğanın içinde tüm büyüklüğüyle şöyle bir gezin, senin baskıcı gücüne kaynak oluşturabilecek bir örnek bul bana.

Dön bak hayvanlara, yeryüzündeki öğelere danış, bitkileri incele, nihayet organize maddenin tüm dönüşümlerine göz at; ve sana sunduğum bu apaçık araçları bulduğunda kanıtlarımı kabul et; yapabilirsen şayet, doğanın işleyişinde cinsiyetleri ara, araştır ve ayırt et. İç içe bulacaksın onları her yerde, çünkü bu ölümsüz başyapıtı her yerde birlikte ve tümüyle ahenkli bir iş birliğiyle yapıyor onlar.

Kadının insan hakları fikri böylece kadın olmaktan kaynaklı uğranılan ayrımcılığa karşı çıkmakla başlamış hukukun kendisinin eril olması, eşitsiz güç ilişkilerini barındırması şeklinde feministlerin çeşitli analiz ve hak talepleriyle güçlenerek devam etmiştir.

Diğer taraftan çocuk haklarının hukukta yer alması ve çocukluğa özgü hakların gündeme gelmesi **Çocuk Hakları Sözleşmesi** (1989) gibi metinlerle görünür hale gelmeye başlamıştır. Dolayısıyla kız çocuklarının hakları ve adalete erişimi her iki gelişim çizgisi içerisinde ayrı ayrı değerlendirme konusu yapılmıştır. Örneğin Çocuk Hakları Sözleşmesinde kız çocuklara ilişkin hükümler yer almamaktadır. Benzer şekilde **Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi (CEDAW)** ana metninde, doğrudan kız çocuklara özgü tedbirler yazılmamıştır. Fakat daha sonraları özellikle CEDAW’ın spesifik gruplara yönelik genel tavsiyeleri yayınlanmış ve kız çocukları, göçmen kız çocukları, kız çocuklarının genital sakatlaması gibi kız çocukluğuna özgü problemlere vurgu yapılmıştır. Dolayısıyla günümüzde kız çocuklarına özgü hak ihlalleri olduğu görünür kıldıkça, kız

çocukluğuna özgü hakların da var olduğu, olması gerektiği ve bunların toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliklerle ilişkili olduğu belirtilmelidir.

D. Projenin Amacı

Kız çocukları adalete erişimde birçok sorun yaşadığı gibi sadece kız çocukları oldukları için de çok fazla hak ihlalleriyle karşı karşıya kalmaktadır. Kadın sünneti, çocuk yaşta evlilik, zorla evlilik, çok eşlilik, erken yaşta hamilelik, şiddete maruz kalma, eğitim hakkından yoksun bırakılma bu hak ihlallerinden başlıcalarıdır.

Kız çocuklarının hukuki yollara başvurma açısından karşılaştıkları birçok sorun vardır. İlk ailelerinin bilgi eksikliği veya ailelerinin kız çocuklarının hukuki yollara başvurmalarını engellemesidir. İkincisi, hukuk uygulayıcılarının özellikle kız çocuklarının adalete erişimi konusunda bilgi eksikliğinin olmasıdır. Kız çocuklarının adalete erişimi, onların haklarını korumak açısından temel önemde kabul edilmektedir. Bu nedenle bu çalışma kapsamında adalete erişimin sağlanmasında önemli bir mekanizma olarak kabul edilen hukuki yardım almada karşılaşılan sorunların tespiti ve bunların önlenmesi, hukuk uygulayıcılarının kız çocuklarının adalete erişimine dair farkındalığını artırmak amaçlanmaktadır.

Kız çocukların adalete erişimi konusunda uluslararası ve ulusal standartlar karşılaştırılarak kız çocuklarına özel hukuki ihtiyaçları belirlemek ve çözüm önerileri geliştirmek hedeflenmiştir. Proje kapsamında hukuk uygulayıcılarına ve öğrencilerine toplumsal cinsiyet temelli bakış açılarını geliştirmeleri ve böylece kız çocuklarının toplumsal cinsiyet yargılarından kaynaklı ihlallerden korunmalarına katkıda bulunmak amaçlanmıştır. Bu çerçevede projenin kapsamını sadece adli yardıma erişim değil, temel insan haklarına yönelik hukuki eksikler de oluşturmaktadır. Çocuk yaşta evlilikler ve nişanlılık, genital sakatlama ve benzeri pratiklere ilişkin hukuki koruma mekanizmalarının tespiti ve bunları etkin biçimde kullanmak için geliştirilebilecek feminist stratejik davalama gibi araçlar projenin kapsamını oluşturmaktadır. Bu nedenle medeni hukuk, ceza hukuku, idare hukuku, göçmenlik hukuku ve diğer hukuk alanları kapsam dahilinde olmakla birlikte temel olarak uluslararası hukuki standartların ve ulusal standartların toplumsal cinsiyet eşitliği temelinde analizi yapılmaya çalışılmıştır.

E. Projede İzlenecek Metodoloji

İlk olarak uzman bir ekip tarafından kız çocuklarının adalete erişimine dair ilgili literatür çalışması yapılmış konunun çerçevesi çizilmiştir. Daha sonra hukuk uygulayıcılarının katıldığı bir çalıştayda kız çocuklarının adalete erişiminde karşılaşılan sorunlar ve bunlara getirilebilecek çözümler tartışılmıştır. Bu doğrultuda hazırlanan okumakta olduğunuz rehber, kız çocuklarının adalete erişimini mümkün kılabilmek için hukuk fakültesi öğrencileri ve stajyer avukatlara verilecek 10 haftalık eğitimde kullanılacaktır. Bunun yanında, sosyal medya kampanyalarıyla da konu hakkında herkese açık, bilgilendirici paylaşımlar yapılarak toplumdaki bu konuya dair farkındalığın artırılması sağlanmaya çalışılacaktır.

Projenin yöntemi yukarıdaki amaçları kapsamında üç aşamadan oluşmaktadır.

1. Çevrimiçi Toplantı

Projeyi yürütenler tarafından eğitimde yardımcı olması için hazırlanacak rehber kitabın taslağı hazırlanmıştır. Projeye ilişkin temel kavramların ve incelenecek mevzuatın taranması bu aşamada gerçekleştirilmiştir. Eğitimde hangi belgelere ve hukuki mevzuata yer verileceği saptanmıştır. Ayrıca toplumsal cinsiyet, kız çocukluğu ve adalete erişime ilişkin temel kavramlar ve ilkeler sıralanarak anlamları belirtilmiştir.

2. Workshop

Kız çocuklarının adli yardıma erişimine ilişkin yapılan workshoplarda daha önce hazırlanan rehber kitaptaki eksik kısımları tamamlamak için alanda çalışanlarla fikir alışverişinde bulunulmuştur. Böylece sahada çalışanların deneyimlerinden faydalanılıp, eksik noktalar tamamlanmaya çalışılmıştır. Özellikle mevzuatın uygulanmasında karşılaşılan zorluklar konusunda katılımcıların bilgisine başvurulmuştur.

3. Eğitimciler Eğitimi ve Akran Eğitimi

Eğiticiler eğitiminde hukuk öğrencilerine ve stajyer avukatlara 10 haftalık eğitim verilmiştir. Eğitim temelde toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılığa ve hak ihlallerine ilişkin farkındalık ve hukuki bilgi sağlamaya yönelik olmuştur. Haftalara göre eğitimde işlenen konu başlıkları aşağıdaki gibi olmuştur:

- Kız çocuklarının adalete erişimi
- Kız çocuklarının insan hakları

- Çocuk yaşıta evlilik
- Kız çocukları – çocukların cinsel istismarı
- Kız çocuklarıyla ilgili toplumsal cinsiyet önyargıları
- Kız çocuklarıyla ilgili özel hukuktaki temel problemler
- Kız çocuklarıyla ilgili ceza hukukundaki temel problemler – çocukların cinsel istismarı
- Kız çocuklarıyla ilgili yargılamadaki temel problemler
- Kız çocuklarıyla ilgili adli yardımdaki temel problemler
- Kız çocuklarıyla ilgili adli yardım

II. KIZ ÇOCUKLARININ ADALETE ERİŞİMİ

A. Kadınların Adalet Erişimi

Kadınlar toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri sebebiyle adalet erişimde daha dezavantajlı bir konumdadır. Kadınların yaşadıkları adaletsizliklerle mücadelede hukuk normlarının bu eşitsizlikleri gözeterek şekilde oluşturulması, eşitsizliklerin sürdürülmesini engelleyecek şekilde normların oluşturulması ve kadınların normlar, başvurulabilecek kurumlar ve uygulamaları hakkında bilgi sahibi olmaları ve bu kurumlara erişebilmeleri adalet erişimin bir gereğidir. Kadınların adalet erişimleri ile ilgili vurgulanması gereken bir husus, görünüşte eşitliği sağlamaya yönelik normların da uygulamada eşitsizliğe yol açabileceğidir. **Martha Nussbaum** bir hakkın kâğıt üzerinde tanınıyor olmasının o haktan bütün vatandaşların eşit şekilde faydalanabildiği anlamına gelmediğini belirtmektedir. Bu nedenle o hakkın kullanılmasının önündeki engellerin tespit edilmesi ve bu engellerin ortadan kaldırılmasına yönelik tedbirlere de gereksinim vardır.¹¹ Bunun için de toplumdaki yapısal adaletsizliklerin farkına varılması ve bu adaletsizliklerin dezavantajlı kıldığı grupların adalet erişimde yaşadığı sorunlara özel bir dikkatin yöneltilmesi gerekmektedir. Kadınlar, toplumsal cinsiyet problemlerinden kaynaklanan yapısal adaletsizlikler sebebiyle adalet erişimde problemler

¹¹ Martha NUSSBAUM, “Women’s Capabilities and Social Justice”, *Journal of Human Development*, Volume 1, No. 2, 2000, s. 238-239, s. 228-229.

yaşamaktadırlar. Bu türden bir yaklaşım, kadınların adalete erişimlerinin gereğini yalnızca adalet kurumlarına erişimle sınırlandırmayacak, hukukun toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini önleyecek şekilde oluşturulması ve kadınların normların oluşturulmasında söz sahibi olmalarını da içerecek şekilde ortaya koyacaktır.¹²

CEDAW, adalete erişimi toplumsal cinsiyet bağlamında ele almaktadır. Sözleşmede kadın ve erkek eşitliğinin sağlanmasının amaçlandığı belirtilmiş, kadınlara karşı ayrımcılığın kadınların hayatın her alanına erkeklere eşit olarak katılmalarını engellediği ifade edilmiştir. Sözleşmenin 2. ve 15. maddeleri kadınların adalete erişimleri ile ilgili düzenlemeler getirmekte ve devletleri kadınların haklarını kullanabilmeleri konusunda yükümlü kılmaktadır. CEDAW'ın adalete erişimle ilgili olarak düzenlediği **33 sayılı Kadınların Adalete Erişimlerine İlişkin Tavsiye Kararı**nda ise şöyle denmektedir:

Kadınlar için adalete erişim hakkı, Kadına Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi altında korunan tüm hakların hayata geçirilmesi bakımından hayati önem taşımaktadır. Kadınların adalete erişimleri, hukukun üstünlüğünün ve iyi yönetişimin, yargı sisteminin bağımsızlığı, tarafsızlığı bütünlüğü ve güvenilirliğinin, cezasız kalmaya ve yolsuzluğa karşı ortaya konulan mücadelenin, yargı sistemine ve diğer yasa uygulama mekanizmalarına kadınların eşit katılımının temel bir elementidir. Adalete erişim, adalet sistemlerinin sorgulanabilirliği, mevcudiyeti, erişilebilirliği, kalitesi ve güvenilirliğini ve mağdurlar için kanun yollarını içinde barındırır.

Kararda erişilebilirliğin anlamına da yer verilmiştir. Buna göre: “Erişilebilirlik, gerek resmi ve gerekse yarı-yargısal adli sistemler dâhil tüm yargı sistemlerinin güvenli, düşük maliyetli, kadınlara fiziksel olarak erişilebilir olmasını; ayrımcılığın kesişen ve birleşen türleriyle yüz yüze gelen kadınlar da dâhil olmak üzere tüm kadınların ihtiyaçlarına uygun ve bu ihtiyaçlara uyarlanabilir olmasını gerektirir.” Kararda erişilebilirliğin sağlanması için engelli kadınlar gibi farklı kesişimsel dezavantajlı konuma sahip kadınların ihtiyaçlarını karşılayacak düzenlemeler yapılması; tüm yargı sistemlerinin düşük maliyetli, güvenli ve kadınların için fiziksel olarak erişilebilir olması; adalet sistemlerinin tarafsızlık, bağımsızlık, yeterlilik ve etkinlik standartlarına uygun ve toplumsal cinsiyete duyarlı olması; kadınların uygun korumaya ve zararları için etkili tazminatlara erişebilmeleri gibi hususların sağlanması gerektiğine yer verilmiştir.

¹² UYGUR/ ÖZDEMİR, *Adalete Erişimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği*, s. 32, s. 55.

B. Kız Çocuklarının Adalete Erişiminin Anlamı

Çocuklar da haklarından faydalanmada çocuk olmaları sebebiyle dezavantajlı bir grup olarak karşımıza çıkmaktadır. Haklarını bilmede, bu haklardan faydalanmada ve özellikle kurumlara başvurmada ve yargılama süreçlerinde sorunlar yaşayabilmektedirler. Çocukların adalete erişimi, hukukun her alanıyla ve yargılamanın tüm aşamalarıyla da ilgilidir ve mağdur çocuk, çocuk tanıklar ve suça sürüklenen çocuklar, çocukların bakımı ve velayetleri için geçerli olarak anlaşılmalıdır.¹³ Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin *Çocuk Dostu Adalete İlişkin Rehberi*'nde de belirtildiği gibi, çocuklar göç, istismar, boşanma gibi sebeplerle hukuk sistemiyle karşılaşmak durumunda kalabiliyorlar. Hem çocukların adalete erişimlerinin sağlanması ve hem de bunun gerçekleştirilme yollarının çocuklarda yeni sorunlara yol açacak şekilde gerçekleştirilmemesinin sağlanması için çocukları gözetecek tedbirlerin alınması gereklidir.¹⁴

UNICEF'in hazırladığı **Çocuk Dostu Hukuki Yardıma İlişkin Rehber İlkeler**, adalete erişimi "*hukuki yol, çarelere adil bir şekilde ve zamanında erişme kapasitesi*" olarak tanımlamıştır. Adalete erişimin önündeki engellerin aynı zamanda yoksulluk ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ortadan kaldırılmasını da engellediği vurgulanmış ve tüm çocukların hukuki açıdan güçlendirilmelerinin şart olduğu belirtilmiştir.¹⁵

Çocukların adalete etkin erişimlerinin gereklilikleri, ilk olarak, adil, yaşa uygun, hızlı, özenli, çocuğun ihtiyaç ve haklarına uyum sağlayabilen, usul güvencelerinin ve katılımın sağlanabildiği, bilgilendirmenin etkin bir şekilde yapıldığı, özel hayatın gizliliğine, çocuğun haysiyet ve onuruna saygı duyulan ve çocuğun üstün yararının gözetildiği bir hukuki çözüme erişebilme olarak belirtilmiştir. Bunların yanında çocuk dostu adalet sisteminin benimsenmesi gerekir.¹⁶ Bunun için çocukların sistemde karşılaşacağı sorunların giderilmesi, çocuklara söz

¹³ ÖZTÜRK/ TANER/ KONTACI, "Çocukların Adalete Erişim Hakkı Çerçevesinde Hukuki Yardım Hizmetlerine Dönük İhtiyaç Analizi", 2019, ss. 32-33.

¹⁴ Çocuk Dostu Adalete İlişkin Rehber, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, <https://rm.coe.int/annex-2-cocuk-dostu-adalet-rehberi/1680a442b3>, s. 7. (Erişim Tarihi: 11.09.2022).

¹⁵ Çocuk Dostu Hukuki Yardıma İlişkin Rehber İlkeler, UNICEF ECARO, 2018, s. 4.

¹⁶ ÖZTÜRK/ TANER/ KONTACI, "Çocukların Adalete Erişim Hakkı Çerçevesinde Hukuki Yardım Hizmetlerine Dönük İhtiyaç Analizi", 2019, s. 36.

hakkı tanınması, çocuğun her aşamada gözetilmesi ve yetkin profesyonel kişilerin çocuğun yanında yer alması gerekir.¹⁷

Kız çocuklarının hem çocuk olmaları hem cinsiyetleri sebebiyle kesişimsel bir adaletsizliğe maruz kalabilmektedirler. Bu nedenle onların adalete erişimi için özel bir dikkate ve onların özel ihtiyaçlarının kadınlar ve çocuklardan ayrı olarak belirlenmesine ihtiyaç vardır. Bu rehber, bu ihtiyaç sebebiyle yürütülen bir proje kapsamında hazırlanmıştır.

C. Kız Çocuklarına Yönelik İhlaller ve Suça Sürüklenen Kız Çocukları

1. Kız Çocuklarına Yönelik İhlaller

Kız çocuklarına yönelik ihlaller, kız çocuğuna bakmakla yükümlü olan kişilerin ilgili bakım sorumluluklarını yerine getirmemesinden ortaya çıkmaktadır. Çocuğa yönelik ihmaller kız çocuklarını etkilediği gibi kız çocukları cinsiyetlerinden ötürü daha farklı ihlallerle de karşı karşıya kalabilmektedir. Aynı zamanda yapılan çalışmalar göstermektedir ki birden fazla dezavantajlı grupta bulunan çocuklar (engelli çocuklar, hasta çocuklar vb.) bu ihmallere daha fazla maruz kalmaktadır.

İlk olarak her çocuk gibi kız çocukları da fiziksel ihmal, psikolojik ihmal, tıbbi ihmal ve eğitim ihmali ile karşı karşıya kalmaktadır. Fiziksel ihmal, çocuğun fiziksel gereksinimlerinin (beslenme, temizlik vb.) karşılanmaması; psikolojik ihmal, çocuğun psikolojik gereksinimlerinin (sevgi, ilgi, değer görme vb.) karşılanmaması; tıbbi ihmal, çocuğun sağlığına ilişkin gereksinimlerinin (doktora götürmeme, aşılarını yaptırmama vb.) karşılanmaması; eğitim ihmali, çocuğun eğitim almasının sağlanmamasıdır.

Özellikle kız çocuklarının bu ihmallerle daha çok karşılaştığını söylemek mümkündür. Sırf kız çocuk olduğu için özellikle baba sevgisinden mahrum kalan kız çocukları, hijyen ürünlerine erişimi olmayan kız çocuklarının sayısının giderek artması ve özellikle eğitim konusunda okula gönderilmeyen birçok kız çocuğunun olması yukarıdaki savı desteklemektedir.

¹⁷ Çocuk Dostu Adalete İlişkin Rehber, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, ss. 7-8.

2. Suça Sürüklenen Kız Çocukları

5395 sayılı “Çocuk Koruma Kanunu” (ÇKK), Türk hukuk mevzuatında çocuklara ilişkin en temel kanundur. ÇKK’da “suça sürüklenen çocuk” kavramı Kanun’un 3. maddesinde (ÇKK m.3/1-a2); “*Kanunlarda suç olarak tanımlanan bir fiili işlediği iddiası ile hakkında soruşturma veya kovuşturma yapılan ya da işlediği fiilden dolayı hakkında güvenlik tedbirine karar verilen çocuk*”, şeklinde ifade edilmektedir. Ceza Muhakemesi Kanunu’nda (CMK) suç işlediği iddiasında bulunulan kişinin isimlendirilmesinde “şüpheli” veya “sanık” ifadelerine başvurulurken, bu kişinin çocuk olması durumunda özellikle “suça sürüklenen çocuk” ifadesi yasa koyucunun farklı bir bağlamda konuyu değerlendirdiğine işaret etmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasının esaslı nedeni de yetişkin kişi ve çocuğun suç isnatlarına ilişkin değerlendirme kıstasları eşit olarak görülmemektedir. Bir çocuğun iradi olarak suç işlemesinden ziyade, suç işlemeye yönlendirildiği öngörülmektedir. Suça iten nedenler çocuğun fiziki ve sosyal çevresi, ailesi veya eğitim durumu gibi çeşitli özellikler ihtiva etmektedir. Suça sürüklenen çocuğun söz konusu olduğu hallerde devletin önceliği cezalandırmadan öte çocuğu korumak ve topluma kazandırmak olmalıdır.

TCK’nın 6. maddesinin 1/b bendinde “çocuk deyiminde, henüz onsekiz yaşını doldurmamış kişi anlaşılır.” hükmü yer almaktadır. Bu bağlamda ÇKK’da da benzer bir ifadeyle “Çocuk: Daha erken yaşta ergin olsa bile, onsekiz yaşını doldurmamış kişi” şeklinde tanımlanmaktadır. Böylece 18 yaşın altında yer alan her kişinin cezai değerlendirilmesi bakımından çocuk olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Ancak 18 yaş altında çocukların cezai ehliyetleri bakımından farklı yaşlar arasında farklı değerlendirme kriterleri yer almaktadır. TCK’da yer alan 31. maddeye göre, ceza sorumluluğu 12 yaş ve altındaki çocuklar açısından sınırdır. 12 yaş altındaki çocukların cezai sorumluluğu yasa koyucuya göre bulunmamaktadır. 12-15 yaş arası çocukların TCK’da değerlendirilmesi ise şu şekildedir: “*Fiili işlediği sırada oniki yaşını doldurmuş olup da onbeş yaşını doldurmamış olanların işlediği fiilin hukukî anlam ve sonuçlarını algılayamaması veya davranışlarını yönlendirme yeteneğinin yeterince gelişmemiş olması hâlinde ceza sorumluluğu yoktur. Ancak bu kişiler hakkında çocuklara özgü güvenlik tedbirlerine hükmolunur. İşlediği fiilin hukukî anlam ve sonuçlarını algılama ve bu fiille ilgili olarak davranışlarını yönlendirme yeteneğinin varlığı hâlinde, bu kişiler hakkında suç, ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasını gerektirdiği takdirde oniki yıldan onbeş yıla; müebbet hapis cezasını gerektirdiği takdirde dokuz yıldan onbir yıla kadar hapis cezasına hükmolunur. Diğer cezaların yarısı indirilir ve bu hâlde her fiil için verilecek hapis cezası yedi*

yıldan fazla olamaz.” 15-18 arasındaki çocukların cezai sorumlulukları bakımından değerlendirme yine 31. maddenin takip eden fıkrasında şu şekilde ele alınmaktadır: “Fiili işlediği sırada onbeş yaşını doldurmuş olup da onsekiz yaşını doldurmamış olan kişiler hakkında suç, ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasını gerektirdiği takdirde onsekiz yıldan yirmidört yıla; müebbet hapis cezasını gerektirdiği takdirde oniki yıldan onbeş yıla kadar hapis cezasına hükmolunur. Diğer cezaların üçte biri indirilir ve bu hâlde her fiil için verilecek hapis cezası oniki yıldan fazla olamaz.”

İlgili maddelerden de anlaşılacağı üzere, cezai sorumluluk açısından çocuğun değerlendirilmesinde farklı gruplandırmalar yer almaktadır. Bu bağlamda, farklı yaş kategorilerinde suç tiplerinde çeşitli indirimler ve cezasızlık nedenleri kanun koyucu tarafından öngörülmüştür.

Suçta sürüklenen çocukların soruşturma CMK’nın soruşturma aşamasında dinlenilmesine ilişkin düzenlemeler de ÇKK’nın 15. maddesinde düzenlenmiştir. İlgili madde uyarınca:

“Soruşturma

Madde 15- (1) Suça sürüklenen çocuk hakkındaki soruşturma çocuk bürosunda görevli Cumhuriyet savcısı tarafından bizzat yapılır. (2) Çocuğun ifadesinin alınması veya çocuk hakkındaki diğer işlemler sırasında, çocuğun yanında sosyal çalışma görevlisi bulundurulabilir. (3) Cumhuriyet savcısı soruşturma sırasında gerekli görüldüğünde çocuk hakkında koruyucu ve destekleyici tedbirlerin uygulanmasını çocuk hâkiminden isteyebilir.”

Çocuk ve yetişkinlerin birlikte suç işlemesi durumunda Kanun, soruşturma ve kovuşturmanın da ayrı ayrı düzenleneceğini hüküm altına almıştır.

Suçta sürüklenen çocuklar bakımından adli kontrole ilişkin kararlar şu şekilde verilebilmektedir:

“Madde 20- (1) Suça sürüklenen çocuklar hakkında soruşturma veya kovuşturma evrelerinde adli kontrol tedbiri olarak Ceza Muhakemesi Kanununun 109 uncu maddesinde sayılanlar ile aşağıdaki tedbirlerden bir ya da birkaçına karar verilebilir: a) Belirlenen çevre sınırları dışına çıkmamak. b) Belirlenen bazı yerlere gidememek veya ancak bazı yerlere gidebilmek. c) Belirlenen kişi ve kuruluşlarla ilişki kurmamak. (2) Ancak bu tedbirlerden sonuç alınamaması, sonuç alınamayacağının anlaşılması veya tedbirlere uyulmaması durumunda tutuklama kararı verilebilir. (3) (Ek:14/4/2020-7242/54 md.) Denetimli serbestlik müdürlüğü

tarafından takip edilen çocuk için adli kontrol süresince rehberlik edecek bir uzman görevlendirilir ve çocuk hakkında yapılacak ihtiyaç değerlendirmesine göre iyileştirme çalışmaları yürütülür.”

Suçta sürüklenen çocuklar bakımından aynı zamanda tutuklamaya ilişkin Çocuk Koruma Kanununda özel bir hükme yer verilmiştir. İlgili hükme göre; *“Madde 21- (1) Onbeş yaşını doldurmamış çocuklar hakkında üst sınırı beş yılı aşmayan hapis cezasını gerektiren fiillerinden dolayı tutuklama kararı verilemez.”*

ÇÇK’da suça sürüklenen çocukların yakalanmasına ilişkin olarak usul belirtilirken: *“zincir, kelepçe takılamayacağı”* 18. maddede düzenlenmektedir. PVSK’nın 13. maddesinin 1. fıkrasının g bendinde haklarında gözetim altında ıslahına veya yetkili merci önüne çıkarılmasına karar verilen küçüklerin yakalanacağı öngörülmektedir. *“Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği”* 19. maddesinde, 12 yaşından küçükler ile 12 yaşını tamamlamış olanlar bakımından farklı değerlendirme kriterlerine gidilmiştir. İlgili hüküm uyarınca, fiili işlediği zaman 12 yaşını doldurmamış olan çocuklar suç nedeni ile yakalanamayacak ve hiçbir suretle suç tespitinde kullanılamayacak olup yakalanmaları ancak kimlik ve suç tespiti amacıyla yapılabilecek ve kimlik tespitinden hemen sonra serbest bırakılacaktır. 12 yaşını tamamlamamış çocukların cezai sorumlulukları olmaması nedeniyle yalnızca, delil elde etmekte kullanılabilecektir. Yönetmeliğin 19. maddesine göre, 12-18 yaş arasındaki çocuklar açısından düzenlemede, suç sebebi ile yakalama yapılabilmektedir. Bu yaş grubundaki suça sürüklenen çocukların, yakınları ile müdafine haber verilerek derhâl Cumhuriyet Başsavcılığı’na sevk edilmesi gerekmektedir. Yine 12-18 yaş aralığında bulunan çocuklara ilişkin olarak CMK’nın 90 ve devamındaki maddelerinde düzenlenen yakalamalar da hukuken mümkün olabilmektedir. Suça sürüklenen çocuk için CMK’nun 90. Maddesinin ilk fıkrasındaki şartların bulunması şartıyla suç üstü halinde herkes ve kollukça yakalama yapılabilecektir.

Çocukların gözaltına alınmasına ilişkin hukuki düzenlemeler 5395 Sayılı ÇKK’da yer almaktadır aynı zamanda ilgili gözaltı işlemi için *“Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği”*nde hükümler yer almaktadır. *“Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği’nin”* 19. maddesinde, fiili işlediği esnada 12 yaşından küçük olanların suç nedeniyle yakalanamayacağı düzenlenmiştir. *“Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği’nin”* 19. Maddesinin b bendinde yakalanmış olan 12-18 yaş aralığındaki çocuğun Cumhuriyet savcısının kararıyla belirli bir süre özgürlüğün kısıtlanarak gözaltına alınabileceği belirtilmiştir. Ancak CMK’nun 91. Maddesi uyarınca, çocuğun soruşturma yönünden zorunlu

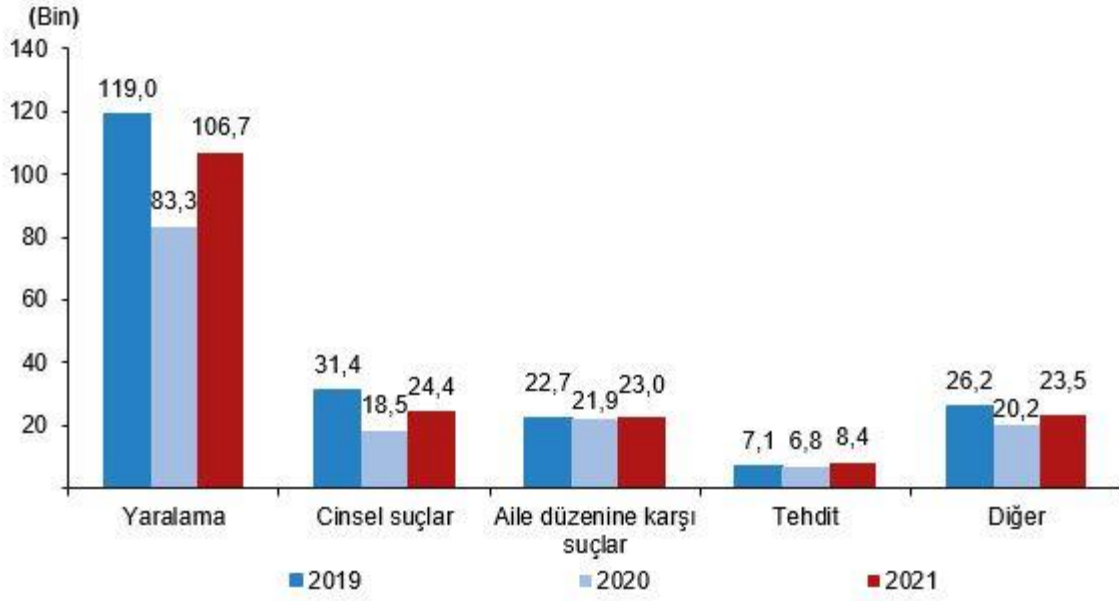
olması ve bir suç işlediğini düşündürebilecek emarelerin bulunması halinde ancak gözaltına alma söz konusu olabilecektir. Suça sürüklenen çocuk gözaltına alındığında, Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği'nin 19. maddesi gereğince gözaltına alındığının ana-baba veya vasisine bildirilmesi zorunludur. Yine aynı düzenleme uyarınca çocuğun talebi olmasa bile müdafiden yararlandırılması gerekmektedir.

Çocukların müdafinin huzurunda ifadesinin alınması mümkündür. Yönetmeliğin 19. maddesi gereğince kendisinin yararına aykırı olduğu saptanmadığı veya kanunî bir engel bulunmadığı durumlarda çocuğun ana-babası veya vasisi ifade alınırken hazır bulunabilecektir. Ancak burada gözaltı ve yakalama işlemleri sırasında çocukların bulunduğu yaşa göre söz konusu düzenlemelerin uygulanacağını belirtilmesi gerekir. ÇKK'nın 15. ve 22. maddelerine göre çocuğun ifadesinin alınması veya sorgusu sırasında çocuğun yanında sosyal çalışma görevlisi bulundurulabilir. Sosyal çalışma görevlisi, bu süreçte çocuğa haklarını öğretmek, yargılama süreci hakkında bilgilendirmek ve kendini güvende hissetmesi, süreci anlaması ve görüşlerini serbestçe ifade etmesi için ona yardım etmekle görevli olacaktır.

ÇKK'nın "Temel ilkeler" başlıklı 4. maddesinde, "*Çocuklar hakkında özgürlüğü kısıtlayıcı tedbirler ile hapis cezasına en son çare olarak başvurulması*" hükmü yer almaktadır.

Aşağıda yer verilen tabloda da görüldüğü üzere suça sürüklenme nedeniyle gelen veya getirilen kız çocuklarının sayısı 10 yıl içerisinde neredeyse iki katına çıkmıştır. Suça sürüklenen çocukların büyük çoğunluğu yaralama, hırsızlık, uyuşturucu madde kullanımı/satımı ve tehdit oluşturmaktadır. Suç mağduru çocukların karşılaştığı olaylara bakıldığında yaralama, cinsel suçlar, aile düzenine karşı suçlar ve tehdit suçlarının öne çıktığı görülmektedir.

Kız çocukları cinsel suçlara maruz kaldıklarında onların çocuk oldukları unutulmaktadır. Cinsel suçlarda kız çocukları enstest başta olmak üzere cinsel suç failini baştan çıkaran, cinsel ilişkiyi gönüllü kabul eden gibi çeşitli önyargılara maruz kalmaktadırlar. Bu önyargılar kız çocukları cinsel suçlara maruz kaldıklarında yargılama aşamasında çocuk oldukları unutulacak biçimde muamele görmelerine ve çok ciddi hak kayıpları yaşamalarına neden olmaktadır.

18

Şekil 1: Suç Mağduru Çocukların Mağduriyet Nedenlerine Göre Karıştığı Olay Sayısı

Güvenlik Birimine Suça Sürüklenme Nedeniyle Gelen veya Getirilen Çocuk Sayısı*							Suça Sürüklenen Çocuk (SSÇ) Sayısı**			Ceza İnfaz Kurumuna (CİK) Giren Hükümlü Çocuk Sayısı***				Çocuk CİK ve Eğitime Giren Hük. Çoc. Sayısı***
Yıl / Yaş	Erkek			Kadın			Yıl İçinde Gelen Dosyalardaki SSÇ Sayısı	Mahkumiyet Kararı (%)	Beraat Kararı (%)	Erkek		Kadın		
	11	12-14	15-17	11	12-14	15-17				12-14	15-17	12-14	15-17	
2011	3,290	19,080	54,026	490	2,493	5,526	141,412	23,0	17,3	217	1,405	6	37	434
2012	3,973	22,242	63,401	659	3,543	6,948	159,080	23,8	17,4	408	2,570	16	75	182
2013	4,406	25,208	72,606	666	3,989	8,397	182,308	26,7	16,7	1,102	4,865	35	130	274
2014	4,560	24,173	73,708	1,127	4,607	9,247	179,807	31,2	16,5	982	6,413	46	154	455
2015	6,079	22,329	72,253	2,404	4,621	9,991	173,297	33,0	16,8	1,208	7,533	48	204	483
2016	7,581	20,799	63,013	3,563	4,211	9,041	135,517	34,6	17,5	1,259	7,701	32	209	514
2017	5,190	20,008	66,827	1,764	3,834	9,001	120,786	34,8	15,5	1,632	9,864	61	248	
2018							118,578	37,0	16,1	2,190	11,900	86	326	
2019							130,983	34,6	15,7	1,997	10,647	71	300	
2020	2,384	24,299	68,579	1,418	5,836	11,096	99,919	32,4	15,0	1,528	8,374	74	258	

19

¹⁸ “Güvenlik Birimine Gelen veya Getirilen Çocuk İstatistikleri, 2021”, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Güvenlik-Birimine-Gelen-veya-Getirilen-Cocuk-Istatistikleri-2021-45586>, (Erişim Tarihi: 10.09.2022).

¹⁹ Suça Sürüklenen Çocuklar (2011-2021), <https://humanistburo.org/tr/istatistikler/tablo-11/>, (Erişim Tarihi: 10.09.2022).

D. Kız Çocuklarının Adalete Erişimindeki Engeller

Kız çocuklarının adalete erişiminin önündeki engelleri aşmanın ilk yolu bu engellerin farkında olmaktır. Kız çocuklarının maruz kaldıkları dezavantajlı durumların ve uygulamaların farkına varılmadan adalete erişime dair sorunlar çözülemez. Kız çocuklarının içinde bulundukları koşulları iyi analiz etmek, adalete erişimin önündeki engellerin kaldırılmasında yardımcı olacaktır.

Adalet sistemi çoğu zaman kız çocukları için ürkütücüdür. Taciz, daha fazla damgalanma, terk edilme veya kendilerine veya ailelerine karşı misilleme yapılması gibi hususlardan ötürü şikâyetle bulunmaktan çekinmektedirler. Şikayetlerinin ciddiye alınacağına ve adil bir şekilde değerlendirileceğine dair güvensizlik de kız çocuklarını hukuk sisteminden uzak tutmaktadır. Ayrıca, kimi zaman kız çocuklarının şikâyetle bulunmaları kültürel ve sosyal olarak kabul edilmemektedir çünkü bu durum kız çocuklarını şiddet, sindirme ve dışlanma dahil olmak üzere çeşitli sorunlarla karşı karşıya bırakmaktadır.

Kız çocuklarının karşılaştığı engelleri dört ana başlıkta toplamak mümkündür: sosyokültürel, kurumsal, ekonomik ve hakların bilgisiyle ilgili engeller.

1. Sosyokültürel Engeller

Kız çocuklarının adalete erişimindeki en büyük sorunlardan bir tanesi de sosyokültürel engellerdir. Toplumsal cinsiyet yargıları burada kendini göstermektedir. Bu yargılar kız çocukları için yalnızca bir dış engel değildir. Kadınların ve kız çocuklarının da bu değerleri içselleştirdiği, kabullenmiş olduğu ve doğal karşıladığı görülmektedir. Kız çocukları kendilerine karşı olan çeşitli eylemleri ve değer yargılarını kabul etmekte, bunlar hukuka, vücut dokunulmazlığına, insan onuruna aykırı sonuçlar doğursa bile yargıya başvurma konusunda tereddüt etmektedirler.²⁰ Kız çocukları özel alanda şiddete, özellikle de genellikle utanç, korku ve güvensizlikle ilişkilendirilen cinsel şiddete daha fazla maruz kalmaktadır.

²⁰ Müge GÜLMEZ KORKMAZ/ Meline ÇİLİNGİR, “Toplumsal ve Siyasi Zeminde Adalete Erişimden Beklentiler: Türkiye’de Kadınların Adalete Erişimi”,

Kadınların Türkiye’de halen erkeklere oranla eğitime katılımının daha geride olması, okur yazarlık oranının düşük olması da adalete erişimin önünde bir engeldir. Hukuk dilinin ve hukuki usullerin eğitimli kişilerce bile eksik anlaşılabilirdiği durumda, eğitimini erken kademelerde bırakmak zorunda kalmış kız çocukları için hukuk dili daha da anlaşılmaz bir hal alabilmektedir.²¹

Sosyokültürel engeller karşımıza daha çok dezavantajlı uygulamalar olarak çıkmaktadır. Kız çocuklarının karşılaştıkları hak ihlalleri burada kendini göstermektedir. Bu hak ihlallerinden başlıcaları, genital sakatlama, çocuk yaşta evlilik, zorla evlilik, çok eşlilik, erken gebelik, namus töre cinayetleridir.

a) Kadınlarda Genital Sakatlama

Kadınlarda genital sakatlama CEDAW 31 s. tavsiyede “*kadınlarda genital sakatlama, kadın sünneti ya da kadınlarda genital kesme, kadınların cinsel organlarının dış kısımlarının tamamen ya da kısmen kesilip alınması ya da genital organların tıbbi ya da sağlıkla ilgili herhangi bir neden olmaksızın yaralanması*” olarak tanımlanmıştır. Bu uygulamayla dünyanın birçok yerinde karşılaşmak mümkündür. Evlilik için bir zorunluluk sayılan uygulamanın kadınların ve kızların cinselliklerini kontrol etmede etkili bir yöntem olduğuna inanılmaktadır. Uygulama, kısa ve uzun dönemde çeşitli sağlık sorunlarına yol açabilmektedir. Kadınlarda genital sakatlama, 10 yaşından önce gerçekleştirildiğinden kız çocuklarının buna ilişkin rızasından söz edilemez. Her ne kadar uluslararası kamuoyunun tepkisinden ötürü bazı ülkelerde kadın sünneti yasaklansa da merdiven altında ilgili işlem yapılmakta ve ilgili işlemi yapanlara karşı herhangi bir soruşturma vs. açılmamaktadır. Ülkemizde bu uygulamaya geçtiğimiz yıllarda pek rastlanmasa da artan mülteci nüfusundan ötürü genital sakatlamaya dair vakaların arttığı da gözlenmektedir.

<https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/bitstream/handle/1/1865/PODEM-KadinlarinAdaletErisimi-TR-01-01-200x270mm%5B2%5D.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, s. 20. (Erişim Tarihi: 21.09.2022).

²¹ Seda Kalem BERK, “Türkiye’de “Adalet Erişim” Göstergeler ve Öneriler”, https://www.tesev.org.tr/wp-content/uploads/rapor_Turkiyede_Adalet_Erisim_Gostergeler_Ve_Oneriler.pdf, s. 50. (Erişim Tarihi: 21.09.2022).

b) Çocuk Yaşta Evlilik ve Zorla Evlilik

Çocuk yaşta evlilik, evlenen kişilerden en az birinin 18 yaşından küçük olduğu durumdur. Evlendikleri kişilerin de 18 yaşından küçük olduğu durumlar görülmekle birlikte çocuk yaşta evliliklerinin çoğunluğunda çocuk olan taraf kız çocuklarıdır. Psikolojik ve fizyolojik yetersizlik, bilinçli ve bilgiye dayalı karar verme imkanının olmaması kız çocuklarının evliliğe tam ve özgür şekilde onay vermesini kısıtlayan, özgür iradeye ket vuran durumlardır.

Zorla evlilikler, taraflardan birinin ya da her ikisinin birden böyle bir birliktelik için tam ve özgür iradelerini göstermedikleri durumlarda gerçekleşen evliliklerdir. Zorla evliliklerin farklı türleri bulunmaktadır. Karşılıklı anlaşma temelinde çiftte evlilik, kız çocuğunun kendi onayı olmadan başkasına evlilik için söz verilmesi, dul bir kadının ölen kocasının bir yakınıyla evlenmeye zorlanması, bir tecavüzcünün cezai yaptırımlardan kurtulmak için genellikle diğer tarafın ailesinin de onayı ile mağduruyla evlenmesine izin verilmesi başlıca örneklerdir. Bunların dışında zorla evlilik göç bağlamında da ortaya çıkabilmektedir.

Çocuk yaşta evlilik ve zorla evlilik, erken hamilelik (dolayısıyla erken yaşta anne ve bebek ölümleri), eğitim hakkına erişimin engellenmesi, aile içi şiddet, kişisel ve ekonomik özerklikten yoksunluk, kırılabilirliğe açık hale gelme, çocuk yaşta zorla çalıştırılma gibi birçok soruna yol açmaktadır. Yapılan araştırmalar her 1000 kız çocuğundan 15'inin çocuk anne olduğunu ortaya koymaktadır. Her yıl yaklaşık 13.000 kız çocuğu da zorla evlendirilmektedir. Çocuk yaşta evliliği etkileyen altı adet faktör bulunmaktadır. Bunlar ekonomik kısıtlılıklar, eğitim fırsatlarına ilişkin engeller, yerleşim yeri, şiddet-çatışmalar ve insani krizler, sosyal normlar, toplumsal cinsiyet eşitsizliğidir. Yoksul ülkelere göre daha fazla olduğu görülmektedir. Aynı şekilde kız çocuklarının eğitim hayatına az katılım sağladığı, eğitimin erken kademelerinde eğitimlerini yarıda bıraktığı ülkeler ve bölgelerde, etnik gruplarda çocuk yaşta evlendirmenin daha yaygın olduğu görülmektedir. Türkiye'de de bulgular bunu desteklemektedir. **Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün 2015 senesi Türkiye'de Evlilik Tercihleri Raporu**'na göre ülkemizde eğitimi olmayan kadınlar içinde çocuk yaşta evlenenlerin oranı %33.6 iken 'ikinci öğretim ve daha yukarısı' eğitimi olan kadınların içinde bu oran %12'dir. Yine aynı rapora göre Türkiye'de çocuk yaşta evlilikler kırsalda %21.6 iken kentte %17 oranındadır.

Türkiye’de yapılan çalışmalara göre kız çocuklarının 18 yaşın altında evlilik yapmasının ardındaki en büyük nedenin yoksulluk olduğu saptanmıştır. Kız çocukları kök ailelerinde bir ekonomik yük olarak görülmekte, çocuk evlendirilerek hem bu yük kaldırılmakta hem de kimi zaman bu evliliklerden aile maddi kazanç da sağlamaktadır. Kız çocukları evlendikleri yerde de ev içi iş gücü olarak kullanılmaktadır.²² Dünya Sağlık Örgütü ve UNICEF’in 2012 verilerine göre her yıl 70.000 kız çocuğu bebek bakmanın yükünü taşıyamadığı için ölmektedir. Yine UNICEF’in raporlarına göre çocuk yaşta hamile olan kız çocuklar, yetişkin kadınlara kıyasla doğum sırasında ölme ve doğum kaynaklı sağlık sorunları yaşamaktadır. Çocuk yaşta evlenen kız çocuklarının aile içi şiddete maruz kalması, HIV’E yakalanması riskinin de kendi rızası ile erişkin yaşta evlenen kadınlara göre daha yüksek olduğu görülmüştür.²³ UNICEF raporunda kadın ve erkek 18 yaş üstü farklı katılımcılarla yaptıkları görüşmelerde çoğu katılımcı kadınların erkeklere göre erken olgunlaştığı ve çok küçük yaşlarda kardeşlere bakma, yemek yapma gibi yetişkinlere ait sorumlulukları üstlendikleri fikrine sahiptir. Katılımcılar bu yönüyle kadınların erken yaşta evlenmeye müsait olduğunu belirtmektedir. Lise ve üniversite eğitimine devam eden kız çocukları için evlenmenin ertelenebileceğini fakat eğitime devam etmemiş kız çocuğunun evlenmesi gerektiğini belirten katılımcılar vardır.²⁴

UNFPA’nın çocuk yaşta erken evliliklere dair raporunda bu evliliklerin üç temel başlıkta sorunlara yol açtığını belirtilmiştir. Bunlar insan haklarına ilişkin sorunlar, sağlık sorunları ve sosyal sorunlardır. Çocuk yaşta evlilik öncelikle insan hakları ihlalidir. Çocuk hakları, kadın hakları, çocuk olma ve çocukluğu yaşama hakkının ihlalidir. Sosyal yönden aile içi şiddete maruz kalma, eğitim hakkından mahrum kalma, cinsiyet eşitsizliği, kadın yoksulluğu, cinsel ve duygusal şiddete maruz kalmaya sebep olur. Sağlık açısından ise istenmeyen gebelikler, doğum sırası ölümler, depresyon vb. ruhsal sorunlar, genital kanser gibi sonuçlara yol açmaktadır.²⁵

c) Poligami (Çok Eşlilik)

²² UNICEF Çocuk Yaşta, Erken ve Zorla Evliliklere İlişkin Erkek Algısı, ss.32-33.

²³ A.g.e., s. 35.

²⁴ A.g.e., ss. 44-62.

²⁵ UNFPA Çocuk Yaşta, Erken ve Zorla Evliliklerin Sağlık Riskleri ve Sonuçlarına Çok Sektörlü Yaklaşım, Ekim 2020, s. 30.

Poligami kadınların ve kızların saygınlığına ters düşen, aile içi eşitsiz ve koruma dâhil insan haklarını ve özgürlüklerini ihlal eden, hukuksal ve toplumsal bağlamlara göre değişkenlik gösteren bir uygulamadır. Fiziksel, zihinsel ve toplumsal açıdan iyi olma hali anlamına gelmek üzere kadınların ve kız çocuklarının sağlığı üzerindeki zararlar; onların maruz kalacakları maddi zararlar ve yoksunluklar ve çoğu durumda iyi olma hallerini olumsuz etkilemek üzere çocukların maruz kalacakları maddi zararlar gibi birçok zarara yol açmaktadır. CEDAW'a Taraf Devletlerin, Sözleşmeye aykırı bir uygulama olarak poligamiyi önleme ve yasaklama gibi açık bir yükümlülükleri vardır.

d) Modern Kölelik Pratikleri

Günümüzde 18 yaşın altında 15.5 milyon çocuk karşılıksız ev içi işlerde ya da üçüncü bir işverenin yanında çalışmaktadır. Bunların 10.5 milyon kadarını çalışmam için asgari yaşın altında kalan ve köleliğe benzer şartlar altında çalışan çocuk işçiler oluşturmaktadır. Bunların çoğunu ise kız çocukları oluşturmakta ve kız çocukları daha ağır sonuçları olan durumlara maruz kalabilmektedir. Göç sonucu kız çocukları cinsel ticaretin içinde kendileri bulabilmektedir. Verilere göre 21 milyon insan zorla çalıştırılmaktadır ve bunların %55'ini kadınlar ve kız çocukları oluşturmaktadır. Çocuk evlilikleri zorla çalıştırma, cinsel ticaret ve modern kölelikle bağlantılıdır. Erken evlilikle ev içi hizmetçilik ve benzeri tiplerde modern kölelik türleri ile sonuçlanabilmektedir. Evlendirilen kız çocuklarının birçoğunun tecrübe ettikleri durumlar köleliğin ve kölelik benzeri uygulamaların uluslararası hukuki tanımlarına uymaktadır.

Ülkemizde de çocuk ticareti ve kaçakçılığı oldukça önemli bir sorundur. Türkiye insan kaçakçılığı için coğrafi konumu sebebiyle Asya ve Avrupa arasında bir geçiş noktasıdır. Aynı zamanda birçok kız çocuğu da çeşitli ülkelerden Türkiye'ye evlenmek, daha iyi yaşam koşulları gibi vaatlerle getirilmektedir. Bu kız çocukları ülkemizde seks işçisi olarak kullanılmaktadır.²⁶

²⁶ 'Çocuk Evlilikleri ve İnsan Ticareti'

https://www.sabancivakfi.org/i/content/4850_2_Cocuk_Evlilikleri_ve_Insan_Ticareti.pdf, s. 3. (Erişim Tarihi: 10.09.2022).

Tablo 4. İnsan ticareti mağdurlarının yaş dağılımı (2016-2020)

Yaş/ Toplam	2016	2017	2018	2019	2020	Toplam	%
(-) 18	29	98	15	31	165	338	30
18-25 Yaş	63	124	63	74	41	365	32,7
26-35 Yaş	76	61	42	73	56	308	27,6
36 (+)	13	20	14	37	20	104	9,3

²⁷

Kız çocuklarının çeşitli sebeplerde eğitimlerini yarıda bırakmaları ya da hiç başlamamaları onların çocuk işçiliği sorununun odaklarından biri haline getirmektedir. TÜİK'in 2019 verilerine göre Türkiye'de 5-17 yaş grubunda 720 bin çocuk çalışmaktadır. Bunların %30 kadarını kız çocukları oluşturmaktadır. Çalışan kız çocuklarının yalnızca %66'sı eğitimine devam edebilmektedir.²⁸

Modern kölelik pratiklerinin bir başka boyutu da çocuk fuhuşu ve pornografisidir. Çocuk seks işçiliği, bir çocuğun ücret veya başka herhangi bir şey karşılığında cinsel faaliyetlerde kullanılması demektir. Çocuk pornografisi, çocuğun gerçekte veya taklit suretiyle bariz cinsel faaliyetlerde bulunur şekilde herhangi bir yolla teşhir edilmesi veya çocuğun cinsel uzuvlarının, ağırlıklı olarak cinsel amaç güden bir şekilde gösterilmesi anlamına gelir. Türkiye'de çocuk pornografisine ilişkin 2009-2017 tarihleri arasındaki Adalet Bakanlığı verilerine dair tablolar aşağıda listelenmiştir. İlgili tablolara göre Türkiye'de çocukların müstehcen görüntülerde kullanılmasının, bu görüntüleri izleyen ve çoğaltanların sayısının gittikçe arttığı görülmektedir.

²⁷ '2020 Türkiye İnsan Ticaretiyle Mücadele Yıllık Raporu',

<https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/Yayinlar/Kitapcik-Raporlar/2020-Turkiye-Insan-Ticaretiyle-Mucadele-Yillik-Raporu.pdf>, s. 66. (Erişim Tarihi: 10.09.2022).

²⁸ 'Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları, 2019', <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Child-Labour-Force-Survey-2019-33807>, (Erişim Tarihi: 10.09.2022).

YIL	Müstehcen görüntü üretiminde Çocukları Kullanan Sanık Sayısı	Bu ürünleri ülkeye sokan, çoğaltan, satışa arz eden, satan, nakleden Sanık Sayısı	YIL	Müstehcen görüntü üretiminde Çocukları Kullandığı gerekçesiyle Mahkum olanların Sayısı	YIL	Çocuk Pornografisini ülkeye soktuğu, çoğalttı, satışa arz ettiği gerekçesiyle MAHKUM olanların Sayısı
2009	126	219	2009	72	2009	116
2010	137	287	2010	71	2010	181
2011	92	243	2011	73	2011	101
2012	131	297	2012	51	2012	122
2013	147	250	2013	85	2013	241
2014	112	170	2014	88	2014	187
2015	245	453	2015	110	2015	155
2016	520	813	2016	166	2016	225
2017	680	1476	2017	185	2017	366
Toplam	2190	4208	Toplam	901	Toplam	1694

29

e) Töre Cinayetleri

Töre, namus cinayetleri kız çocuklarının karşılaştığı önemli sorunlardan bir tanesidir. Türkiye’de namus ve töre cinayetleri ve suçlarının işlendiği ve kız çocuklarının da bu suçun mağdurları arasında olduğunu bilinmektedir. Türkiye’de bu şekilde işlenmiş cinayetler olduğu gibi zorlanmış intiharlar da vardır. 2008 yılı Başbakanlık İnsan Hakları Kurumu Namus ve Töre Cinayetleri Raporu’na göre Türkiye’de 2003 ile 2007 yılları arasında işlenen namus ve töre cinayetlerinin mağdurlarının %9’u çocuklardır. Bu suçlar yalnızca öldürme şeklinde gerçekleşmemekte, kimi örneklerde kadınların ve kızların burunlarının kesildiği, istemedikleri kimselerle cezalandırma amaçlı evlendirildikleri de görülmektedir.³⁰

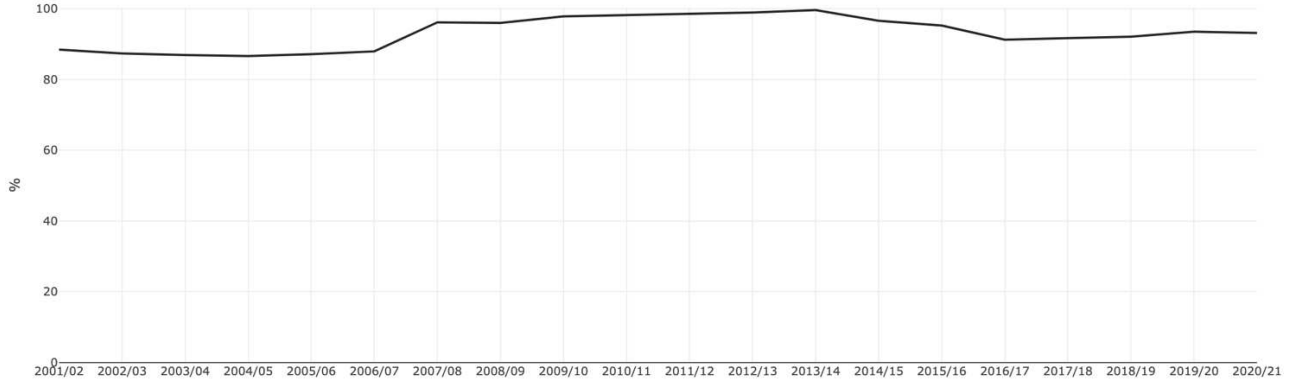
f) Eğitim

Kız çocuklarını en yaygın şekilde etkileyen toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcı uygulama eğitim haklarına erişimin engellenmesidir. Okula kayıt yaptıran her 3 kız çocuğundan birisi eğitimini tamamlayamamaktadır. Yeterli eğitim alamayan kız çocukları ne sosyo-ekonomik özgürlüğe sahip olabilmektedir ne kendini özgürce ifade edebilmektedir. Bilgiden yoksun kız çocukları dolaylı olarak adaletle de erişememektedir. İşbu sebepten ötürü kız çocuklarının eğitimi adaletle erişim konusunda büyük önem taşımaktadır. Kız çocuklarını

²⁹ İlgili tablo için bkz. <https://www.haber3.com/guncel/turkiyenin-midesini-bulandiracak-rapor-cocuk-pornosu-haberi-4969085>, (Erişim Tarihi: 21.09.2022).

³⁰ ‘Namus suçları ve zorlanmış intiharlar’, Türkiye’de Çocukların Durumu Raporu 2011, <https://abdigm.meb.gov.tr/projeler/ois/egitim/032.pdf>, s. 109. (Erişim Tarihi: 10.09.2022).

eğitmek, onlara bilgiye ulaşmasını öğretmek ve haklarını anlatmak kız çocuklarının adalete erişiminde büyük kolaylık sağlayacaktır. Türkiye’de kız çocuklarının okullaşma oranı ve eğitime devam etme oranı geçmiş senelere göre artmaktadır. Fakat halen ülkemizin çeşitli bölgelerinde kız çocuklarının okullaşma oranlarının düşük olduğu görülmektedir. Dikkat çeken bir durum ise son senelerde kız çocuklarında okullaşma oranının geri düşmeye başlamasıdır.

İlgili tabloda da görüldüğü üzere kız çocuklarının okullaşması 2012/2013 eğitim öğretim döneminde %100’e yaklaşarak %98.9 olmuş ancak 2020/2021 eğitim öğretim dönemine gelindiğinde geri %93.1’e düşmüştür.³¹

Son yıllarda kız çocuklarının okullaşmasındaki düşüşle birlikte, okullaşma oranında %50 seviyesinin altında kalan illerimiz de bulunmaktadır.

³¹ ‘Kız Çocukları Eğitimde Erkeklerin Gerisinde’, <http://www.skdturkiye.org/esit-adimlar/yakin-plan/kiz-cocuklari-egitimde-erkeklerin-gerisinde>, (Erişim Tarihi: 21.09.2022).

Kız çocuklarının liselerde okullaşmasında yüzde 80'in altında kalan iller ve oranları şöyle gerçekleşti:				
AĞRI % 66,5	BİTLİS % 64,4	GÜMÜŞHANE % 76,7	HAKKARİ % 77,1	KARS % 79,5
MARDİN % 74,1	MUŞ % 59,2	ŞIRNAK % 72,4	SİRT % 68,5	VAN % 59,1
Okulöncesinde ise okullaşma hem oğlanlarda hem de kızlarda düşük oldu. 5 yaşta yüzde 50'nin altında kalan iller ve oranları şöyle oldu:				
ADANA % 44,5	ANKARA % 38,1	BOLU % 38,1	BURSA % 45,9	ÇORUM % 47,8
ERZURUM % 37,1	ANTEP % 45,2	GİRESUN % 21,7	İSTANBUL % 42,8	KIRIKKALE % 38,2

32

Kız çocuklarının eğitime katılması açısından önemli olan faktörler şöyle sıralanabilir: hane halkı özellikleri, sosyoekonomik durum, yerleşim yeri.

Hane Halkı Özellikleri: Ebeveynlerin eğitim seviyeleri, ailenin maddi durumu, kardeş sayısı ve kardeşlerin cinsiyetleri kız çocuklarının eğitime erişimi konusunda önemli faktörlerdir. Burada dikkat çeken husus babanın eğitim durumunun kız çocuklarının okullaşma oranı üzerindeki etkisidir. Babanın okur yazar olmadığı hallerde kız çocuklarının ilköğretime başlama oranı %90 seviyesindeyken, ilköğretim mezunu ya da yüksek öğretim mezunu babaların kız çocuklarının ilköğretime katılma oranı %100'e yaklaşmaktadır. Fakat babanın eğitim durumunun etkisi asıl olarak kız çocuklarının orta öğretim okullaşma oranında kendini göstermektedir. Okur yazar olmayan babaların kızları orta öğretime %18 oranında devam ederken, yüksek okul mezunu babaların bulunduğu hanelerde kız çocuklarının ortaöğretime devam etme oranı %92.5'e çıkmaktadır.

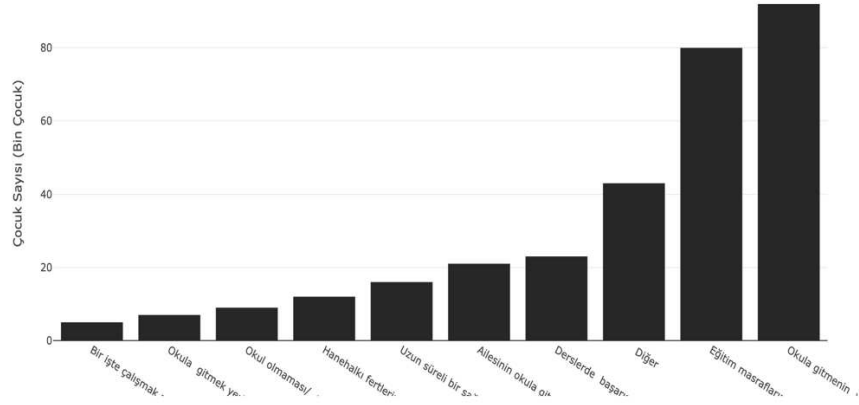
Kardeş sayısı da kız çocuklarının okullaşmasında etken bir faktördür. Kardeş sayısının artması kız çocuklarının okula gitme şansını azaltan bir etken ve kardeşlerin cinsiyetlerinin erkek olması bu şans daha da düşürüyor. Bu durumlarda erkek kardeşlerin eğitimleri aileler tarafından öncelikli hale gelmektedir.

Sosyoekonomik Düzey: Ailenin maddi durumu da kız çocuklarının eğitime erişimi önündeki engellerden biridir. Kız çocukları yoksulluk sebebiyle kimi zaman eğitime başlayamamakta ya da başlasa bile diploma almadan eğitimi yarıda bırakmak zorunda kalmaktadırlar.

³² 'Kız Çocukları Okullaşmıyor.' <https://www.birgun.net/haber/kiz-cocuklari-okullasmiyor-388785>, (Erişim Tarihi: 21.09.2022).

Yerleşim Yeri: Yerleşim yeri Türkiye’de hem kent ve kırsal arasındaki fark hem de coğrafi bölgelerimiz arasındaki farklar olarak iki başlıkta değerlendirilebilir. Türkiye’de kentlerde kız çocukları arasında okullaşma oranı kırsala göre yüksektir. Kentte yaşayan erkek çocukları ile kırsalda yaşayan erkek çocukları arasındaki okullaşma oranı arasındaki farkın oldukça az olduğu görülürken; kentli kız çocukları ve kırsaldaki kız çocukları arasındaki fark artmaktadır.

Bölgesel olarak ise Kuzeydoğu, Orta Doğu Anadolu, Güneydoğu bölgelerinde kız çocuklarının okullaşma oranının en düşük olduğu görülmektedir.³³

Kız çocuklarının eğitimi yarıda bırakmasının sebeplerine ilişkin yukarıdaki tabloya göre en büyük sebep okula gitmenin gereksiz olduğunun düşünülmesi, ikinci sebep ise eğitim masraflarının karşılanamamasıdır.³⁴

2. Kurumsal Engeller

³³ ‘Kız Çocukların Eğitimi ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği: Güncel Veriler ve Öncelikler’, <http://www.bbog.org/content/Kiz-cocuklarin-egitimi-ve-toplumsal-cinsiyet-esitligi-guncel-veriler-ve-oncelikler-13-ocak-2012.pdf>, ss. 18-28. (Erişim Tarihi: 10.09.2022).

³⁴ ‘15-17 Yaş Aralığındaki Kız Çocuklarında Eğitime Devam Etmeme Sebepleri’, <https://www.verikaynagi.com/grafik/15-17-yas-araligindaki-kiz-cocuklarinda-egitime-devam-etmeme-sebepleri/>, (Erişim Tarihi: 10.09.2022).

Kurumsal engeller; adliye fiziki erişimdeki engeller, adliyelerin mimarisi, temsil engelleri, davaların görülme hızının düşüklüğü ve hakimlerin tutumu, mahkeme kararlarının icrasının uygulanmaması olarak sayılabilir.

Adliye fiziki olarak erişim engelinin ne derece önem taşıdığı pandemi zamanında daha da anlaşılmıştır. Özellikle pandemi zamanında boşanma davalarının ertelenmesi, şiddet gören kadınların durumunu çok zorlaştırmıştır. Sokağa çıkma yasaklarının bulunması halihazırda sosyal hayatta kısıtlanmış olan kadın ve kız çocuklarının mağduriyetlerinin artmasına da sebep olmuştur.³⁵ Fiziki engelin bir diğer sorunu da büyük şehirlerdeki mahkemelerin dağınıklığı olarak da sayılabilir. Her ne kadar UYAP Vatandaş Portal üzerinden belirli işlemler yapılabilse de yeterli değildir. Avukatsız bir dava açmak, harçların yatırılması, sıra beklemek derken bu işlem saatleri bulmaktadır. Adliye ortamının çocuk odaklı olmaması da işin bir başka yönüdür.³⁶ Mimari olarak genellikle kasvetli olan adliyeler çocukların adliye içi deneyimlerini zorlaştırmaktadır. Bu sebeple adliyeler tasarlanırken çocuklar ve engelli bireyler göz önünde bulundurulmalıdır. Mahkemeye başvurmak bile kız çocukları için oldukça psikolojik bir külfetken adliyenin o kasvetli ortamında saatlerce sıra beklemek kız çocuklarında ikincil bir travmaya yol açabilir. Her ne kadar Çocuk Savcılığı'nda çocuklar için ayrı bir oda yapılırsa da genel anlamda çocuklar için fiziki erişim engeli bulunmaktadır.³⁷

Kurumsal olarak karşılaşılan bir diğer engel de temsil engelidir. Avukata danışmak ücretlidir ve bu ücret tarifesini Türkiye Barolar Birliği tarafından her yıl yenilenir. Eylül 2022 itibarıyla büroda sözlü danışma ücreti ilk 1 saate kadar 1200 TL, takip eden her saat için 700 TL'dir.³⁸ İşin içine dava takip ücreti vb. hususlar eklendiğinde ücretler katlanarak artmaktadır. Bu husus özellikle istihdam oranı düşük olan kadınları ve gelir elde etme olanağı olmayan çocukları önemli ölçüde etkilemektedir. Maddi durumu olmayanlar için adli yardım imkanı sağlanmaktadır. Ancak adli yardım, yargılama giderlerinden muafiyet sağlamadığından bu giderlerden muafiyet için mahkemeye başvurulmalıdır. Öte yandan adli yardım imkanı birçok

³⁵ 'COVID-19 Salgını Sürecinde Farklı Yönleriyle Kadınların Durumu', <https://kockam.ku.edu.tr/covid-19-salgini-surecinde-farkli-yonleriyle-kadinlarin-durumu-asli-e-mert/>, (Erişim Tarihi: 10.09.2022).

³⁶ Duygu HATİPOĞLU AYDIN, "Kadınların Adalet Erişimi", <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/398470>, s. 93. (Erişim Tarihi: 10.09.2022).

³⁷ Oğuz ONGUN, Adalet Erişim Meselesi Olarak Adliye Mimarisi: Çağlayan Örneği (Yüksek Lisans Tezi), https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=4J_FzTwlrMCH4qBROpXPHyj8jlDPqz9iNOVQxZo5XEYPqmnM95G9wQvC3nw_38ap, s. 89. (Erişim Tarihi: 10.09.2022).

³⁸ <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/09/20220903-4-1.pdf>, (Erişim Tarihi: 10.09.2022).

insan tarafından bilinmemektedir. Bu yüzden 100.000 insandan yalnızca 135'i adli yardım hakkından yararlanabilmektedir.³⁹

Temsil engelini bir başka boyutunu da dil faktörü oluşturmaktadır. Mahkemelerde tercüman desteğinin de etkili bir şekilde sağlanması gerekmektedir. Kadınlar ve kız çocukları birçok durumda bir erkeğe bağımlı olarak hukuki işlemlerini gerçekleştirebilmektedir. Sığınmacı, mülteci kadınların ve anadili Kürtçe olan kadınlar ve kız çocukları için haklarını bağımsız olarak kullanabilmeleri ve hukuki işlemleri kendileri yürütebilmeleri için yeterli tercüme yardımının sağlanması gerekmektedir.⁴⁰

Özellikle yabancı uyruklu çocuklar için dil ve kültür faktörü adalete erişimde bir engel olabilmektedir. Bazı kelimeleri kültürlerince dile getirmek ayıplandığından somut olayı farklı şekillerde anlatmaya çalışmakta bu da suçun unsurunun değişmesine yol açmaktadır. Bu konuda çalıştayda söz alan avukat katılımcımızın ifadesi oldukça önemlidir:

“Aynı zamanda göçmen çocuklarla ilgili bir tercüme problemi de var. Örneğin tercüman penis, vajina gibi kelimelerin ayıp olduğunu düşündüğünü için başka türden kelimelerle ifade etmeye çalışıyordu ve bu da suçun unsurunu tamamen değiştirmiş oluyordu. Tercüme de adalete erişimde çok önemli bir problem olarak karşımıza çıkıyor.”

Davaların görülme hızının düşüklüğü de adalete erişimi engelleyen hususlardan bir tanesidir. Özellikle mahkemeye başvuracak kız çocukları hızlı sonuç alamayacaklarını düşünüp başvurmadan vazgeçmektedirler. Bazı davaların geç sonuçlanması özellikle sistematik şiddet gören kadın ve kız çocukları için büyük bir sorun teşkil etmektedir. Aileler de hukuki sürecin ilerlemesine dair sıkıntılarını açıkça dile getirmektedir. Aileler “*Şimdi biz buraya kaç defa geleceğiz?*”, “*Her seferinde ben işten izin mi alacağım?*” gibi söylemlerle mağdura destek olmamakta hatta zaman zaman mağdurun şikâyetten vazgeçmesine yol açmaktadır. Ailelerin bu konuda bilinçli olmaması, suçtan kendilerinin de zarar gördüklerini anlamamasına neden olmaktadır.

Diğer bir önemli engel mahkeme kararlarının uygulanmamasına yöneliktir. Özellikle şiddet gören kadınların veya kız çocuklarının başvurdukları koruma tedbir kararlarının etkisizliği açıkça görülmektedir. Bu durum yine yukarıda ifade edildiği gibi kız çocuklarının

³⁹ HATİPOĞLU AYDIN, s. 92.

⁴⁰ BERK, s. 63.

hukuka duyduğu güveni azaltmakta böylece adalete erişim noktasında psikolojik bir engel de oluşturmaktadır.

Kurumsal engeller arasında sayılabilecek bir diğer sorun ise engelli kadınların ve engelli kız çocuklarının adalete erişimi sorunudur. Kadınların ve kız çocuklarının halihazırda çeşitli sebeplerle erişiminin kısıtlı olduğu durumda engellilerin durumu daha da vahimdir. Barolarda engellilere yardımcı olabilecek birimlerin bulunmadığı, adliyelerde engellilere yönelik kolaylaştırıcı hizmetlerin bulunmadığı görülmektedir.⁴¹

Diğer bir önemli kurumsal engelse kız çocuklarının haklarını kullanmasının yaşa bağlanmasıdır. Kız çocukları 15 yaşından küçük olduğu takdirde şikâyet haklarını kendileri kullanamamaktadır. Aileler “konu uzamasın” düşüncesiyle şikâyeti geri çekmek istemektedir. Yapılan çalıştayda bir katılımcı bu durumu şöyle ifade etmiştir:

“En çok denk geldiğimiz konu, aileler de konu uzamasın diye süreci devam ettirmek istemiyorlar. Bir an önce üstünü kapatmaya çalışıyorlar ve biz avukat olarak sıkıntı yaşıyoruz. Çocuğun ebeveynleri “biz şikâyetçi değiliz”, “biz takip etmek istemiyoruz, uzlaşıyoruz” dediklerinde avukatın talepleri velilerin talepleriyle örtüşmüyorsa velilerin beyanına göre hareket ediliyor. Ailelerin, toplumsal bakış açısı da düşünüldüğünde, konuyu bir an önce kapatma, “hadi uzamasın, çocuğumuz çok etkilenmesin, konuyu kimse duymasın” diye düşünüyorlar. Ama yargılamaya gelen, adliyeye gelen bile konular bazen çok fazla ilerleyemiyor. Böyle bir sıkıntımız oluyor kız çocuklarıyla ilgili”

Kız çocuklarının yaşadıkları diğer bir sıkıntı da adliye dinlenme hususudur. Çocukların beyanı birkaç kez alınabilmekte hakimler sorularını herhangi bir uzman tarafından çocuğa uygun dile çevrilmesine izin vermeden doğrudan sormakta ve bu husus da çocukların çok fazla örselenmesine yol açmaktadır. Bu tür ikincil mağduriyetlerin yaşanmaması için kurulan Çocuk İzleme Merkezleri’nin işleyişi de ne yazık ki istenilen düzeyde değildir. Gerek çocuğa karşı görevlilerin tutumu gerek görevlilerin mesleki yeterlilikleri konusunda sıkıntılar bulunmaktadır. Yaşanan bir diğer önemli sıkıntı da kız çocuklarının ifadeyi savcının odasına geçip atmasıdır. Bu aşamada savcı ifadeyi etkileyebilmekte kendi yorumlarını, uyarılarını katabilmektedir. Aynı şekilde CMK 236. Maddeye göre nitelikli halde ÇİM’in görevli olmasından ötürü fail 18 yaşından büyükse ilk görüşmeyi savcılık yapabilmektedir.

⁴¹ GÜLMEZ KORKMAZ/ ÇİLİNGİR, ss.16-20.

Penetrasyonun olup olmamasına yönelik ÇİM'e yönlendirme olmaktadır. Bu durum da savcılık eliyle ikincil örselemeye yol açmaktadır.

İfade sırasındaki uygulama yanlışlıkları yalnızca savcılıkla sınırlı değildir. Her ne kadar ilgili mevzuat çoğu ülkeye nazaran oldukça iyi olsa da uygulamada hem avukat pratiklerinin eksikliği hem sosyal hizmet uzmanı, pedagog, psikolog vb. uzmanların yer almaması sorunlara yol açmakta ifadenin doğru bir şekilde alınmamasına da sebep olmaktadır. Kız çocuklarının karşılaştığı bir diğer önemli engel de kız çocuklarına inanılmamasıdır. Özellikle hâkim ve savcıların ön yargılı tutumları adaletin gerçekleşmesinde büyük sorunlara yol açmaktadır. Mahkemeye başvurunun yaşadığı mağduriyeti daha arttıracaklarını düşünen kız çocukları, hakimlerin cinsiyetçi yaklaşımından da endişe duymaktadır. Gerçekten de İnsan Hakları Derneği'nin yaptığı araştırma çocuk tacizi ve çocuğa karşı şiddet olaylarında çocuğun rızası olduğuna dair ifadelerin mahkeme kararlarına yansıdığını göstermektedir.⁴² Çocuklara inanılmaması ilgili şikayetlerin soruşturmadan kovuşturmaya geçmemesine yol açabilmektedir:

*“Kovuşturma ve soruşturma kısımlarını ayırırken şunu fark etmiştik: soruşturma aşamasında binlerce belki istismar, cinsel saldırı dosyası olmasına rağmen dava açılan çok az dosya olduğunu tespit ettik. Bunu sayısal veri haline getirmedik ama bunun takip edilmesi gereken bir şey olduğunu fark ettik. **Belki çocuklara inanmadıkları için hiç dava bile açılmıyor. Belki hak ihlallerinin üzeri kapatılarak çocukların mağduriyetleri devam ediyor.**”*

3. Ekonomik Engeller

Kız çocuklarının adalete erişimindeki engellerden bir tanesi de ekonomik engellerdir. Adalete erişimin bir ayağı olan mahkemeye erişimin maliyeti oldukça fazladır. Anayasa Mahkemesi, 2011/54 E., 2011/142 K. sayılı kararında yargılamanın kamu kurumlarının sunduğu en önemli hizmet olduğunu belirterek yargılamanın ücretsiz yapılacağına dair herhangi bir hüküm bulunmadığını da belirtmektedir. Özellikle yeni gelen düzenlemelerle birlikte “gider avansı” adı altında birtakım ücretlerin peşin alınması mahkemeye erişimi

⁴² HATİPOĞLU AYDIN, s. 99.

kısıtlamaktadır.⁴³ Mevcut harçları kısaca sayacak olursak başvurma harcı, celse harcı, karar ve ilam harcı, itiraz harcı, istinaf ve temyiz harcı, keşif harcı ve icra ve iflas harçlarıdır.⁴⁴

Kadınların adli yardıma erkeklere nazaran daha çok başvurması, kadınların ve kız çocuklarının böyle bir desteğe erkeklerden daha çok gereksinim duyduğunu göstermektedir.⁴⁵

Her ne kadar ekonomik engeller çok sayıda dava açılmasını engellemek için kanun koyucu tarafından kasıtlı konulsa da bu husus kişilerin hak arama özgürlüğüne ket vurmakta ve adalete erişimde engeller oluşturmaktadır. Halihazırda ekonomik anlamda dezavantajlı olan ve herhangi bir geliri olmayan kız çocukları düşünüldüğünde bu engellerin çok daha ciddi hak arama ihlallerine yol açacağı aşikardır.⁴⁶ Fakat tek engel bu ücretler değildir. Çocuk veya yaşlı bakım yükümlülüğü olanların bu görevi başkasına verememesi, ücretli olarak birinden talep edemediği durumlar da olmaktadır. Ayrıca çalışan kadınların uzun süren yargılama süreçlerinde işverenlerinden izin alamadığı, duruşma gibi yargılama işlemlerinde hazır bulunamadığı görülmektedir. Bu da maddi olarak yargılamayı karşılayabilecek olsa bile başka bir ekonomik sebeple adalete erişimi kısıtlamaktadır.⁴⁷

4. Hakların Bilgisiyle İlgili Engeller

Adalete erişimin önündeki en büyük engellerden birisi de hakların bilgisiyle ilgili engellerdir. Bir hakkı kullanabilmek için ilk olarak o hakkın varlığından haberdar olmak gerekir. Daha sonra o hakkın nasıl kullanılabileceğine dair bilgiye sahip olmak gerekir. Adli yardım imkanını bilmeyen kadın ve kız çocuklarının sayısı oldukça fazladır. Öyle ki sadece eğitim düzeyi düşük olanlar değil aynı zamanda üniversite mezunu olan kadınlar arasında da adli yardımdan haberi olmayan kişilerin sayısı oldukça fazladır. Bu sebeple hakların bilgisine yönelik çalışmaların yapılması büyük önem taşımaktadır. Yargı Reformu Stratejisi'nde de

⁴³ 'Hukuk Muhakemeleri Kanunu Gider Avansı Tarifesi',

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/10/20211002-31.htm>, (Erişim Tarihi: 10.09.2022).

⁴⁴ İbrahim Barış SAYAR, Adalete Erişim Hakkı Bağlamında Yargı Harçları (Yüksek Lisans Tezi),

<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=MzP7PYssFqdb3WjIroAkWKyILJ0SaZTOJhFpT0PnYoQtbzwi7vkdF2JO7KfghBG>, s. 185-186. (Erişim Tarihi: 10.09.2022).

⁴⁵ BERK, s.38.

⁴⁶ HATİPOĞLU AYDIN, ss. 95-97.

⁴⁷ GÜLMEZ KORKMAZ/ ÇİLİNGİR, s. 13.

adalete erişim başlığı altında “adli yardımın etkinleştirilmesi” ve “adli süreçlere ilişkin bilgiye erişilmesinin kolaylaştırılması” konuları ele alınmıştır.⁴⁸

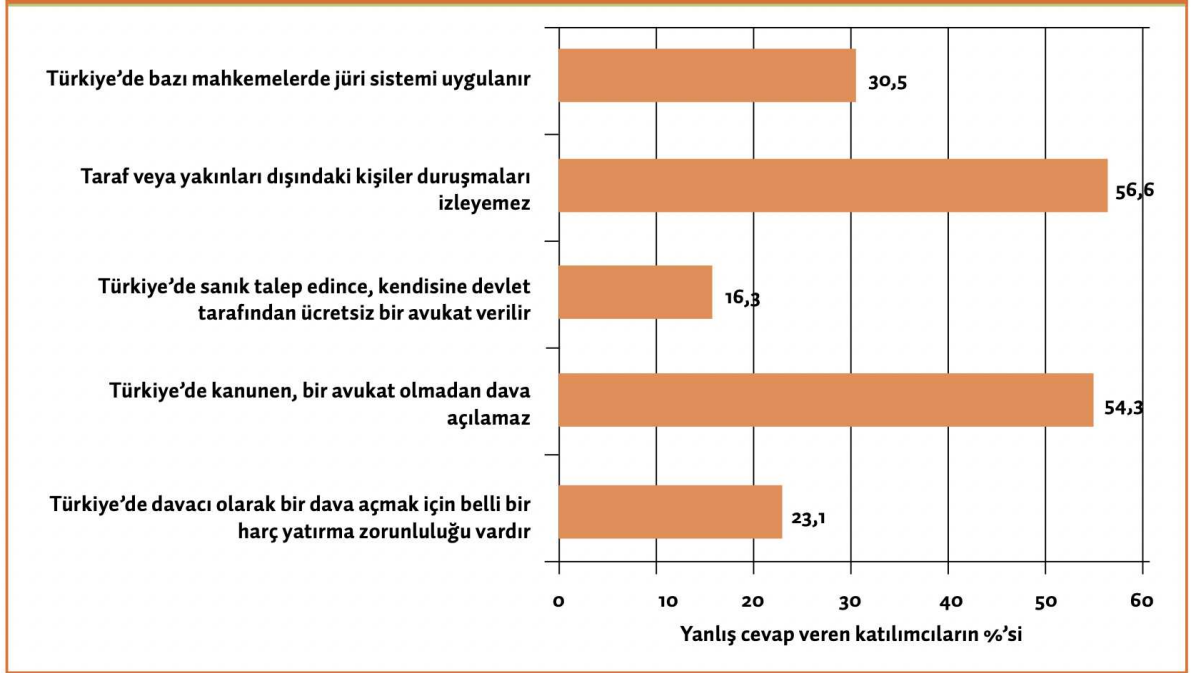
Gerçekten de ülkemizde hukuk okur yazarlığı oranı çok düşüktür. **TESEV**’in hazırladığı raporda da yer aldığı üzere ülkemizdeki genel hukuk sistemine dair bilgi eksikliği anketlerde kendini göstermektedir. Hakların bilinmesi hususu Adalet Bakanlığı’nın da dikkatini çekmiştir. Bireylerin adalete erişim konusunda bilgilendirilmesinin önem taşıdığı, özellikle dezavantajlı grupların bu bilgilere kolayca ulaşabilmesi için gerekli araçların kullanılması (websiteler, afişler, broşürler vb.) gerektiğini vurgulamıştır.

Hakların bilgisiyle ilgili engelleri aşma noktasında bir önemli görev de hukuk fakültelerine düşmektedir. Hukuk kliniklerinin, hukuk fakültelerinde yaygınlaştırılması oldukça önem taşımaktadır. Hukuk öğrencilerinin, hukuk klinikleri kapsamında sahaya inerek dezavantajlı gruplar başta olmak üzere kişilere haklarının neler olduğunu anlatması, bunlara dair broşür hazırlayıp paylaşması haklara dair bilginin yayılmasını sağlayacaktır. Ayrıca kadın lokallerinde vs. birebir soru sorma imkânı bulan mağdurlar, nerelere nasıl başvurabileceklerine ilişkin daha detaylı bilgi alabilecek ve daha güvenli bir şekilde adalete erişimleri sağlanacaktır.

Öte yandan kız çocuklarının adalete erişimi için yapılan bilgilendirmelerin kız çocuklarına veya kız çocuklarına ulaşabilecek durumda olan (başta öğretmenler olmak üzere) kişilere ulaşması büyük önem taşımaktadır. Özellikle öğretmenlerle yapılacak iş birlikleri ve onlara verilecek eğitici eğitimleri hem onların bu konuya dair bilgili olmasını hem diğer öğrencilere de konuya ilişkin bilgi vermesini sağlayacaktır. Böylece olabildiğince kız çocuğuna ulaşmak mümkün olacaktır. Bu sebeple yapılan çalışmalar olabildiğince sahaya yansımali ve aktarılmalıdır.

⁴⁸ BERK, s. 71.

Şekil 1. Hukuk sistemine ve haklara ilişkin bazı bilgi sorularına yanlış cevap veren katılımcıların yüzdesi¹⁶⁶

49

III. TEMEL KAVRAMLAR

A. Çocuk

1. Çocuğun Onuru

İnsan onuru ve diğer uluslararası hukuk kavramları, evrensel olarak aynı şekilde anlaşılmamaktadır. Bu tip kavramlar farklı toplumlarda, ekonomik kaynaklar, kültürler ve hukuk sistemleri nedeniyle ulusal bağlamlarda yorumlanarak anlaşılmalı çalışılmalıdır. Bu durum **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin** (AİHS) uygulama alanında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin (AİHM) her üye devlete bırakmış olduğu takdir marjında da görülmektedir. Ancak bu tip kavramların uluslararası bir izlekte öncü olarak kullanılabilmesi için özünün ortaya koyulması gerekmektedir. Aksi halde, insan hakları içeriğiyle bağlı olan her

⁴⁹ BERK, s. 45.

kavram, devletin yükümlülüklerini, anayasal kısıtları ve edimleri de retorik bir bilinmezliğe sürükleyecektir.

Çocuk hakları açısından çocuğun onuru kavramının değerlendirilmesi de bu bağlamda insan onurunun özüne ilişkin bir arayışı gerekli kılmaktadır. İnsan onurunun özünün belirlenmesinde bir örnek olarak Avrupa Birliği Temel Haklar Bildirgesi'nin ilk maddesi "İnsanlık onuru, ihlal edilemez. Saygı gösterilmeli ve korunmalıdır" verilebilecektir. Aynı bağlamda Avrupa Birliği Temel Haklar Bildirgesi içerisinde insan onurunun unsurları olarak ifade edilebilecek olan çeşitli hükümler; yaşam hakkı (2. madde), bedensel ve ruhsal bütünlüğe saygı (3.madde), işkence insanlık dışı muamele ve ceza yasağı (4.madde), kölelik ve zorla çalıştırma yasağı (5.madde) ilgili maddelerde görülebilmektedir.

İnsan onuru kavramının altında yatan temel değerleri belirlemenin amacı, ona hukuki bir argümanda güç kazandırmaktır. Bu açıdan bir çocuğun bakışına göre onun eksiklikleri, aşağılanma ve bağılıkları ekseninde yorum yaparak ihlali davranışları tespit etmek, muhtemel zararları ortadan kaldırabilecek özellikler gösterecektir. Böylece çocuğun onuru kavramında, belirsizliğin giderilmeye çalışılması aynı zamanda çocuğun yasal haklarını korumada güçlükleri ortadan kaldırarak kavramın işlevselliğini de belirginleştirecektir.⁵⁰ Bu bağlamda, özgürlük kavramının yetişkinler ve çocuklar arasındaki ayrımı önem taşımaktadır çünkü özgürlük, onur ve eşitlik kavramlarıyla çerçevelenmiş özellikler göstermektedir. Bu yönüyle İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve diğer insan hakları sözleşmeleri birbirleriyle bağlantılıdır. Özgürlük, özerkliğin temeli olarak anlaşılabilir de tam anlamıyla eş anlamlı bir insan onuru veya değerle eşleştirilemeyecektir. Özerklik, bu bağlamda daha çok rasyonellikle paralel bir anlayıştır. Yetişkinler arasında, ayırt etme gücü, haizlik ve düşünme yeteneği bu rasyonelliğin temelidir. Bu açıdan çocukların kısıtlılıkları, onların yetişkinlerle eşit bir özgürlüğe sahip olmadığına gerekçedir. Ayrıca diğer bir gerekçe de çocukların entelektüel gelişimleri yetişkinlere nazaran daha düşük seviyede olmasıdır. Entelektüel yetkinlik olmaması ve sınırlı deneyime rağmen küçük çocuklarda da kişisel değerlendirmeler ve düşünceler bulunmaktadır. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi yorumunda da bu durum şu şekilde değerlendirilmektedir: "*Çocuk, "bu görüşleri özgürce ifade etme" hakkına sahiptir. "Özgürce" ifadesi, çocuğun görüşlerini herhangi bir baskıya maruz kalmadan ifade edebileceği katılım hakkını kullanmak isteyip istemediğini tercih edebileceği anlamına gelir.*

⁵⁰ Randi SIGURDSEN, "Children's Right to Respect for Their Human Dignity", Stockholm Studies in Child Law and Children's Rights Vol. 5, 2019, s. 27.

*“Özgürce” ifadesi, aynı zamanda çocuğun manipüle edilmemesi ve uygunsuz etki veya baskıya maruz bırakılmaması gerektiği anlamına da gelir. “Özgürce” ifadesi ayrıca içsel olarak çocuğun “kendi” perspektifi ile ilgilidir: çocuk, başkalarının görüşlerini değil, kendi görüşlerini ifade etme hakkına sahiptir.”*⁵¹ Bu açıdan kendini ifade edebilme ve katılma hakkı, çocukların yetişkin bir kişi olana kadar geçecek süre içerisinde kendi düşüncelerini ifade etmesi açısından önemli bir haktır. Çocuğun kişiliğinin gelişimi ve yeteneklerinin teşvik edilmesi için fırsatlar teşvik edilmelidir.

Kendi haklarını güvence altına alabilecek yetişkinliğe kadar çocukların korunması insan onuru kavramının bir parçasıdır. Bu bağlamda yukarıda da ifade edildiği gibi küçük çocuk, özgürlüğünün tam ve mutlak olmadığı gibi nedenlerle insan onuru kavramından uzaklaştırılıp kavramın çerçevesinden çıkarılamaz. Dezavantajlı grupların ve korunma ihtiyacı olan kişilerin insan onuruna saygı gösterilmesinde özel bir ihtimama ihtiyaç duyulmaktadır.⁵²

2. Çocuğun Yüksek Yararı

BM Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin kabulü, çocuk haklarının gelişimi ve ülkelerce tanınırlığı açısından önem arz etmektedir. İlgili sözleşmenin bütünlüklü ve kapsamlı bir şekilde kaleme alınması, medeni, sosyal, ekonomik kültürel hakları ihtiva etmesi açısından, insan hakları sözleşmelerinde bir yeniliğe karşılık gelmektedir. Bu sözleşme, hakkın öznesi olarak çocuğun sarıh bir şekilde tanımlanması ve merkeze alınmasıyla çocuğun hukuki statüsü tanımlanmaktadır. BM Çocuk Hakları Komitesi’ne göre, BM Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin genel ilkeleri: ayrımcılık yasağı, çocuğun yaşama hakkı, çocuğun yüksek yararı ve çocuğun görüşlerini ifade etme hakkı olarak belirtilmektedir.

Çocuğun yüksek yararı ilkesi, Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin 3. maddesinde, *“Kamusal ya da özel sosyal yardım kuruluşları, mahkemeler, idari makamlar veya yasama organları tarafından yapılan ve çocukları ilgilendiren bütün faaliyetlerde, çocuğun yüksek yararı temel düşüncedir”* biçiminde düzenlenmiştir. Çocuğun yüksek yararı ilkesi Sözleşme’nin başka maddelerinde de tanımlanmaktadır. Anne babayla kişisel ilişki kurma 9. maddede, anne ve

⁵¹ Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Genel Yorum No:12, 22. madde.

⁵² Conor O’MAHONY, “There is No Such Thing as a Right to Dignity”, International Journal of Constitutional Law, 2012, 10(2) 551, ss. 565-566.

babanın ayrılması durumunda yer alan düzenlemede, ilgili maddenin ilk fıkrasında bulunan atıf sebebiyle ailenin yeniden birleşmesi durumunda hüküm altına alınmış olan 10. maddede, çocuğun yetiştirilmesinde anne-babanın sorumluluklarının düzenlenmiş olduğu 18. maddede, evlat edinmeye ilişkin 21.maddede, tutukluluk/hükümlülük kararlarının olduğu durumlarda yetişkinlerden ayrı yerde tutulma ve ailesiyle görüşme hakkı açısından 37/3. maddede, ceza hukuku açısından sorumlulukları doğan çocuklara ilişkin güvencelerin düzenlenmiş olduğu 40. maddede “çocuğun yüksek yararı” kavramının açıkça belirtildiği Sözleşme hükümleri bulunmaktadır. Aynı zamanda bahsi geçen Sözleşmelere ek olarak ihtiyari ek protokollerde de çocuğun yüksek yararına atıf yapılmaktadır. Çocuk Hakları Komitesi’ne bireysel başvuruyu olanaklı kılan ihtiyari protokol, Komite’ye yol gösterici ilkeleri düzenleyen 2.maddesinin giriş cümlesinde, bu protokolle kendisine verilen görevleri yerine getirirken Komite’nin “çocuğun yüksek yararı” ilkesini rehber edinmesi gerektiği açıkça belirtilmektedir. Çocuk Hakları Komitesi, bu hükmün gereği olarak, bireysel başvuru yoluyla önüne gelen olaylarda Sözleşme’nin ihlal edilip edilmediğini tespit ederken, ihlal iddiasının hangi maddeye ve dolayısıyla hangi hakka ilişkin olduğundan bağımsız olarak, her ihlal iddiasında istisnasız bir şekilde “çocuğun yüksek yararı” ilkesinin gözetilip gözetilmediğini dikkate almak zorundadır.

3. Kırılganlık, Kesişimsellik ve Çocuklar

Kesişimsellik kavramı, ilk kez **Kimberle Crenshaw** tarafından, siyahi kadınların yaşadığı ayrımcılığın, ayrımcılığa uğrama sebeplerini tek tek kategoriler halinde ele alan yasaların siyahi kadınların durumunun anlaşılmasında yetersiz olduğunu eleştirmek amacıyla kullanılmıştır. Böylece kesişimsel adaletsizlik, kişilerin tek bir kimlik kategorisine sahip olmalarından değil, birden çok kimlik kategorisinin kesişmesi sonucu da kişilerin adaletsizliğe maruz kalabileceğini vurgulamaktadır.⁵³ Kategoriler sabit ve değişmez değillerdir ve birbirlerinden ayrık olarak ele alınmamalıdır. Kişi tek bir kategoriye (yaş, cinsiyet, sınıf, ırk vb.) dahil edilmemeli aksine kişinin içinde bulunduğu tüm koşullar bir bütün halinde göz önünde bulundurulmalıdır. Kız çocuklarının yaşadığı adaletsizliklerin kesişimsel bir yaklaşımla

⁵³ Kimberle CRENSHAW, “Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics”, University of Chicago Legal Forum, Volume 1989 Issue 1, Article 8, ss. 139-167.

ele alınması, onların hak ihlallerinin görünür kılınması açısından önemlidir.⁵⁴ İlk olarak, yukarıda da bahsedildiği gibi, kız çocuklarının hem çocuk olmaları hem de toplumsal cinsiyetten kaynaklanan adaletsizliklere açık olmaları sebebiyle, kendi durumlarına özgü olarak yaşadıkları hak ihlallerinin farkına varılması daha zor olabilmektedir. Bunun yanında kız çocuklarının cinsiyetleri ve çocuk olmalarının dışında da kesişimsel adaletsizliklere maruz kalabilecekleri hesaba katılmalıdır. Örneğin, mülteci bir kız çocuğunu sadece mülteci ya da sadece çocuk olarak görmemeli o kişinin hem mülteci hem kız hem çocuk olduğunun bilincinde olup yaşayabileceği adaletsizliklerin tüm bu kimlik kategorilerinin kesişimi neticesinde ortaya çıkabileceğinin farkında olunmalıdır.

Kırılğanlık kavramı farklı biçimlerde tanımlanmakla birlikte herkesin kırılğan olduğu görüşü önemlidir. Kırılğanlık insan varlığının evrensel ve kaçınılmaz bir özelliği olarak görülmekte ve insanın kendinde var olan ontolojik bir ögesi olarak karışımıza çıkmaktadır. Bu anlamıyla kırılğanlık, eşitsizlik ve dezavantajla ilgili yasal ve politik yaklaşımların yeniden ele alınması ve şekillenmesi konusunda önem taşımaktadır. Çünkü ayrımcılık karşıtı yasalar ve şekli eşitlik anlayışı bazı eşitsizlikler ve dezavantajların çözümü konusunda başarısızdır. Özellikle liberal düşüncenin özerk, bağımsız, yetişkin ‘mit’i kişi olarak esas alması yetersiz kalabilmektedir. Bu nedenle kırılğan özne yaklaşımı sosyal politikanın merkezine kırılğan özneyi koymaktadır.⁵⁵ Bu şekilde insanın birçok yönden muhtaç, risk altında, ilgiye ihtiyaç duyan ve daha birçok bakımdan kendine yetmesinin mümkün olmaması kırılğanlığın geniş tanımına, yani herkesin kırılğan olduğu anlayışına dayanak oluşturmaktadır.⁵⁶

İnsanın kırılğan olduğundan hareket edildiğinde hukuk öznesini rasyonel ve özgür kişiler olarak değil, yaygın bir insanlık durumu olarak kırılğanlık nitelemesi gerekir. Yani bağımsız ve özerk birey klişesinden ziyade hukuk öznesini kırılğanlık ekseninde tanımlama

⁵⁴ Damla ALVER, “İnsan Haklarını Korumanın Bir Yolu Olarak Kesişimsellik”, *Etik, Hukuk ve İnsan Hakları, İoanna Kuçuradi’ye 85. Doğum Günü için* içinde, Yayın Hazırlayanlar: Betül ÇOTUKSÖKEN, Gülriz UYGUR, Harun TEPE, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara, 2021, ss. 300-303.

⁵⁵ Catriona MACKENZIE/ Wendy ROGERS/ Susan DODDS, “Introduction: What Is Vulnerability, and Why Does It Matter for Moral Theory?”, *Vulnerability New Essays in Ethics and Feminist Philosophy* (Ed. Catriona Mackenzie/ Wendy Rogers/ Susan Dodds), Oxford University Press, 2014, ss. 4-6.

⁵⁶ Muhammet KOÇAKGÖL, “CEDAW’ın “Yaşlı Kadınların Kendilerinin ve İnsan Haklarının Korunmasına İlişkin 27 Sayılı Genel Tavsiyesinde Kırılğanlık Kavramı”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, S. 143, 2019, s. 388.

gayreti söz konusudur.⁵⁷ Çünkü kırılğanlık insanın ontolojik bir durumu olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵⁸ Kırılğanlık insan doğasının kaçınılmaz, sürekli ve evrensel bir unsurudur.⁵⁹ Öte yandan, kırılğanlığın evrensel ve sürekli bir unsur olarak insanın kaçınılmaz bir niteliği olması herkesin aynı şekilde dezavantajlı veya eşitsiz olduğu anlamına gelmemektedir. Dolayısıyla çocukların, kadınların, kız çocukların, göçmen kız çocukların kırılğanlığı kendine özgü özellikler barındırmaktadır. Bu sebeple hukuk ve politikanın merkezine herkes kırılğan olduğu düşüncesini koymak her bir eşitsiz grubun, hatta her bir kişinin deneyimlerini, kendi koşullarını gözden kaçırmamayı da gerekli kılmaktadır. Keza her birimizin insan olmakla kırılğan olduğunu söylemek kırılğanlığın yoksunlukla, mağdur edilmekle, bağımlılıkla ve patolojiyle eş tutulması anlamını taşımamaktadır.⁶⁰

Bu anlamda kız çocukları, hem cinsiyetleri nedeniyle toplumsal cinsiyet eşitsizliğine hem çocuk olarak sahip oldukları özel konumları sebebiyle adaletsizliğe maruz kalabilmektedir. Kız çocukları, çoğu zaman bu adaletsizliklerle yalnızca kız çocukları olmaları sebebiyle karşılaşmaktadırlar. Bu nedenle kız çocuklarının kırılğan durumları kesişimsel bir bakış açısıyla ele alınmalıdır fakat kız çocuklarının içinde bulundukları diğer koşullar unutulmamalıdır. Örneğin, engelli kız çocuklarının, mülteci kız çocuklarının, suç mağduru veya suç tanığı olan ya da suça sürüklenen kız çocuklarının durumlarının anlaşılabilmesi için kesişimsel bir bakış açısına sahip olunması gerekmektedir. Bu çalışmada, kesişimsel bir adaletsizliğe maruz kalabilecek olan kız çocuklarının adalete erişimi ele alınacaktır çünkü kız çocukları hem çocuk olmanın kırılğanlığını hem de toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinden kaynaklanan adaletsizliklerle karşılaşma tehlikesini taşımaktadırlar.

4. Çocuk Odaklı Adaletle İlişkin İlkeler ve Özellikler

⁵⁷ Gülriz UYGUR, “Gender Inequality and Vulnerable Legal Subject in the Context of Cultural Oppression and Legal Culture”, On Equality and Liberty and Their Contemporary Legal Meaning: From Sw 61 of the Lucerne IVR World Congress, (Ed.Jasminka HASANBEGOVIĆ, Dosije STUDIO), Belgrade 2021, s. 39.

⁵⁸ MACKENZIE/ ROGERS/ DODDS, 2014, s. 4.

⁵⁹ Nadire ÖZDEMİR, “Kırılğanlık Kavramı ve Özerklik Değeri Işığında Devletin Sorumluluğu”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S. 151, 2020, s. 363.

⁶⁰ Muhammet KOÇAKGÖL, *John Rawls'un Sosyal Adalet Teorisi Bağlamında Yaşlı İstismarı*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017, s. 60.

Çocuk odaklı adalete ilişkin **UNICEF'in Çocuk Dostu Hukuki Yardım Rehberi ile Avrupa Konseyi'nin Çocuk Dostu Adalete ilişkin Rehberi** birtakım ilke ve özelliklere yer vermiştir. Söz konusu ilkeler birbiriyle ilişkili olmakla beraber bu ilkelerin anlamına buradakilerle sınırlı olmamak kaydıyla tek tek aşağıda yer verilmiştir. Bu ilkelere ve rehberle getirebilecek bir eleştiri ya da kısıtlılık çocuklara yönelik hazırlanan bu rehberin toplumsal cinsiyet perspektifini ne derece ele aldığıdır. Yukarıda da belirtildiği gibi kız çocuğu olmak kesişimseldir. Onlar hem cinsiyet hem yaş bakımından kırılgandırlar. Her ne kadar bu ilkeler toplumsal cinsiyet açısından yetersiz olsa da özellikle Türkiye'de kız çocuklarının adalete erişiminde yaşanan sıkıntıları, eksiklikleri görebilmek için yardımcı olacak, bu ilkelerin toplumsal cinsiyet perspektifinden değerlendirilmesiyle de kız çocuklarının adalete erişiminde dikkat edilmesi gereken hususların çerçevesi belirlenecektir.

a) Çocuğun Yüksek Yararının Gözetilmesi

Çocuğun yüksek yararı çeşitli şekillerde uygulanması gereken, ama her defasında çocuktan yana olmayı ifade eden bir ilke olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ilke farklı bağlamlarda, yani cezai veya idari süreçlerin yanı sıra çocukla ilgili tüm süreçlerde dikkate alınması gereken bir ilkedir. Çocuğun yaşadıkları, geldiği kültürel köken, cinsiyeti, yönelimi ve benzeri birçok husus ise her defasında çocuğun üstün yararı ilkesini uygularken nelere dikkat edileceği de önem taşımaktadır. Bu ilke esnek yapıda olup, somut duruma uygulama konusunda elverişli olma özelliğine sahiptir. Bu durum kız çocukları, daha spesifik olarak göçmen kız çocukları, engelli kız çocukları gibi farklı muamele gerektirebilecek kişi veya kişi grupları için de önemlidir. Çünkü toplumsal cinsiyete dayalı şiddet evrensel veya yaygın olsa da farklı biçimlerde ortaya çıkabilmektedir. Örneğin kız çocukların sünnet edilmesi, zorla evlendirme ve ısrarlı takip farklı biçimlerde ortaya çıkan şiddet türleridir. CEDAW'nın çeşitli tavsiyelerinde kız çocukların özel ilgi gerektiren grup olarak görülmesi, çocuğun üstün yararının somut duruma ve kişiler grubuna göre değişkenlik gösterebilmesiyle ilgilidir. Bu kapsamda tüm hukuk yetkililerinin çocuğun yüksek yararına göre hareket etmeleri gerekmektedir. Bu kapsamda çocuğun yüksek yararının birtakım zararlı kültürel kalıplardan (çocuk evlilikleri, kadın sünneti ve benzeri) değil, hak temelli olarak esas alınmasını gerektirdiği belirtilmelidir.

b) Hukuki Sürecin Çocuğa Duyarlı ve Etkin Olması

Yetişkin bireylerden farklı bir muamele etmeyi, çocuğun kendine özgü koşullarını gözden kaçırmamakla ilgilidir. Bu kapsamda çocuğa duyarlı yaklaşım birtakım unsurları gerektirmektedir: çabukluk, çocuğun yaşına uygunluk, çocuğun ihtiyaçlarına odaklanma, somut olayın koşullarını görme, özenli davranma. Bu tarz bir yaklaşımsa birden fazla uzmanlık gerektirmekte, multidisipliner bir yaklaşımı zorunlu kılmaktadır. Çocuğun durumunu gereği gibi değerlendirmek psikolojik, duygusal ve sosyal bakımdan uzmanlıklar gerektirebilmekte, hukukçunun yanı sıra psikolog, hekim, polis memuru, sosyal çalışmacı gibi farklı disiplinlerden uzmanlıklara ihtiyaç duyulmaktadır. Özellikle kız çocukları söz konusu olduğunda bu sürecin daha hassas yürütülmesi gerektiği açıktır.

c) Çocuklara Hukuki Yardım Sağlama Yetkinliği

Hukuk alanında uzmanlaşma yerine getirilmek istenen hizmetin gereği gibi olmasına katkı sunabilmektedir. Örneğin çocuk mahkemelerinin olması, çocukların sorgu ve tanık ifadelerinin alınmasında farklı prosedürler izlenmesi ne kadar önemliyse bu farklı prosedürleri bilen, bu konuda yetkinliğe sahip hukukçuların ve uzmanların olması da bir o kadar önemlidir. Verilecek hukuki hizmetin kalitesi çocuk hukukuna ilişkin bilgiyi, çocukla iletişim becerisini, gerektirdiğinde diğer uzmanlara başvurmayı ve benzeri hususları gerektirmektedir. Örneğin suça sürüklenen göçmen bir kız çocuğuna ilişkin göçmenlik hukuku ve kadının korunmasıyla ilgili mevzuatın yanı sıra çocuk haklarına ilişkin bilgi sahibi olmak daha etkin bir korumayı mümkün kılabilir.

d) Çocuğun Hukuki Sürece Etkin Katılımı ve Dinlenilmesi

Hukuki sürece etkin katılım, esasında çocuğun dinlenilme ve görüşlerini ifade etme hakkıyla ilişkilidir. Bunun pratikteki karşılığı çocuğun duruşmada hazır bulunması, aleniyetin sınırlı olması, çocuğun süreci anladığından emin olunması ve etkin katılımın somut şartlara göre sağlanması gibi özellikleri barındırmaktadır. Hukuki süreç geniş anlamda ele alındığında ise sadece çocuğun hukuki korumadan veya savunma hakkından gereği gibi faydalanması söz konusu değildir. Ayrıca çocuk açısından sorumluluk duygusunu kazanma ve dinleniyor

olmaktan kaynaklı özgüven duygusunun gelişmesi gibi olumlu diğer kazanımlar da mümkündür. Çocuğun katılımının bir zorunluluk değil, gönüllülüğe dayalı olması ayrıca dikkat edilmesi gereken bir husustur. Örneğin çocuğun duruşmaya doğrudan katılması her zaman çocuğun yüksek yararına olmayabilir. Keza dinlenilmek, çocuğun görevi değil hakkıdır. Öte yandan aile baskısı altında olan kız çocuklarının özgür dinlenebilmesi de önem taşımaktadır.

e) Çocuk Odaklı Duruşma Düzeni, Ortam ve Dil

Çocuk odaklı duruşma düzeni, çocuk odaklı ortam ve çocuk odaklı dil çocuğun hukuki sürece etkin katılımı ve haklarından gereği gibi faydalanması için birtakım fiziksel tedbirlerin alınmasına ve iletişimde özen gösterilmesine ilişkindir. Bunun için sık sık ara vermek, basit ve anlaşılır bir dil kullanmak, çocuğun kendisine destek olan bir yetişkinle beraber aynı yükseklik seviyesinde oturmasını ve tüm tarafların aynı seviyede bir oturma düzeni içerisinde bulunmasını sağlamak, gerektiğinde görsel araçlar ve harita gibi materyalleri kullanmak, hakim, savcı veya avukatların çocuğa saygılı ve duyarlı bir biçimde yaklaştığından emin olmak gibi önlemler alınmalıdır. Mahkemelerin mimari yapısı ağır ve bunaltıcı olabileceğinden, imkanlar dahilinde çocuğa duyarlı fiziki çevrenin oluşturulması da önem arz etmektedir. Bu tür önlemler çocuğun güvende hissetmesine yardımcı olmaktadır.

f) Gizlilik ve Mahremiyet

Özgürlüğünden yoksun bırakılan çocuklarla ilgili mahremiyet ve gizlilik ilkelerine uyulması önemli görülmektedir. Örneğin çocuk mağdur ve tanıkları ayrı odalarda tutmak, duruşmaların mahrem olduğu konusunda güvence vermek bu kapsamdadır. Fakat adalet erişim kapsamında, mahkeme dışında da gizlilik ve mahremiyet önem arz etmektedir. Zira her somut durum gelinen aile ve çevre gibi etkenler nedeniyle farklı değerlendirmeyi gerektirebilmekte, özellikle kız çocuklarının mahrem bilgilerinin gizli tutulması, mahremiyet konusunda çocukla görüşme yapandan ziyade çocuğun neyi mahrem görüp görmediğinin göz önünde bulundurulmasını gerekli kılabilir. Dolayısıyla özel hayatın ve aile hayatının korunması mahremiyet ilkesi çerçevesinde çocuk dostu adaletin bir gereği olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin çocuğun kişisel verilerinin medyaya verilmemesi bu kapsamdadır.

g) Gereksiz Gecikmelerin Önlenmesi

Gereksiz gecikmelerin önlenmesi; çocuğun yüksek yararının korunmasında ivedilikle hareket etmek, gerektiğinde geçici kararlar alınarak hızlı davranmak, aile ilişkilerinin bozulmaması için velayet davası gibi durumlarda ivedilikle eylemde bulunmak gibi birtakım önlemleri içermektedir. Fakat bu önlemler somut durumun koşullarına göre talepte bulunmayı gerektirmektedir. Örneğin çocuğun yüksek yararı gerektiriyorsa davanın bir an önce sonuçlandırılması ısrarla talep edilebilir. Benzer şekilde çocukla yapılan görüşmelerin tekrar tekrar yapılmaması için, çocuğun onayıyla diğer uzmanlarla bilgi paylaşımının yapılması da gereksiz gecikmelerin önlenmesi kapsamındadır.

h) Çocuğun Güvende Tutulması ve Özel Önleyici Tedbirlerin Alınması

Çocuğun güvende tutulması çocuğun her türlü zararlı müdahaleden uzak tutulmasını ve özel önleyici tedbirler kullanılarak ikincil mağduriyetlerin engellenmesini içermektedir. İddia kapsamında fail aile üyelerinden biriyse önleyici tedbirler özellikle önem arz etmektedir. Kız çocukluğu, göçmenlik gibi çoklu ayrımcılık formlarında özel tedbirlerin çeşitlilik gösterdiği belirtilmelidir. Zira çocuğun yaşça küçük olması, failin çocuğa yakın birinin olması veya çocuğun engelli olması gibi risk faktörleri en temelde çocuğun yaşam hakkı ve ikincil mağduriyetler bakımından tehdit oluşturabilmektedir.

i) Gerekli ve Güvenilir Bilgilerin Verilmesi

Gerekli ve güvenilir bilgilerin verilmesi ilkesi çocukla iletişime geçme konusunda çocuk dostu dil kullanmanın yanında çocuğun kapasitesini küçük görmemeyle de ilişkilidir. Dolayısıyla çocuğun anlayacağı bir dili kullanmak onun karar verme süreçlerine katılmasını daha mümkün kılabilir. Hukuki süreçteki polis memuru, hakim ve avukat gibi aktörlerin rolleri, mahremiyet ilkesinin nasıl işlediği, hukuki meselenin doğası, çocuğun neden bu süreç içerisinde yer aldığı, çocuğun süreç içerisinde sahip olduğu sessiz kalma ve düşüncesini ifade

etme gibi hakları çocuğa bildirmek bu kapsamdadır. Benzer şekilde mahkemede yeminin ne anlama geldiği, mahkeme kararının ne anlama geldiği gibi teknik konularda da çocuğun bilgilendirilmesi gerekmektedir. Bilgi eksikliğinden ötürü kaynaklanan korkunun giderilmesi için bu ilke önemlidir.

IV. KIZ ÇOCUKLARININ ADALETE ERİŞİMİYLE İLGİLİ ULUSLARARASI BELGELER

Uluslararası mevzuat incelendiğinde yapılan çalışmaların yeterli olmadığı görülmektedir. Yakın zamanda hazırlanan Kız Çocukları Hakları İnsan Haklarıdır isimli rapor bu konuda mevzuatlara dair meta bir analiz yapmıştır. İlgili rapor 1930'dan 2017'ye kadar toplam 87 yıllık bir dönemi kapsayan, 1300'den fazla uluslararası politika belgesinde kızlara ve haklarına yönelik mevcut referansları inceleyip analiz eden, uluslararası hukukta kızların statüsüne ilişkin derinlemesine bir çalışmadır. Hukuki olarak bağlayıcı yasalar ve anlaşmalara bakıldığında uluslararası hukuk, kızlar da dahil olmak üzere tüm insanların haklarını korurken, insan hakları sözleşmelerinde sadece birkaç hüküm kız çocuklarına özel olarak haklardan söz etmektedir. Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW) ve Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (ÇHS), Seçmeli Protokolleri ile birlikte, kız çocuklarının insan haklarının korunması ve geliştirilmesi için önemli bir çerçeve oluşturmaktadır. Kız çocukları uluslararası hukukta özel olarak konumuna bakıldığı zaman, ağırlıklı olarak şiddet, eğitim ve ayrımcılık bağlamında kız çocuklarına yer verildiği görülmektedir. Bölgesel sözleşmeler, kız çocuklarının tanındığı bağlamları genişletir. Mülkiyet hakları, istihdam, sağlık hizmetleri, cinsel sağlık ve üreme sağlığı ve daha fazlasına atıfta bulunmaktadır. Ancak temel uluslararası sözleşmeler, genellikle yaş ve cinsiyet arasında ayrım yapmamaktadır. Bu yüzden kız çocukları görünmez olurlar; hakları ve karşılaştıkları zorluklar, “kadınlar” kategorisi veya cinsiyetten bağımsız “çocuklar”, “ergenler” veya “gençler” kategorisi altında gizlenmektedir.

Kız çocuklarının adalete erişimine dair uluslararası belgeler Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi (CEDAW), CEDAW Tavsiye Kararları, Birleşmiş Milletler Tavsiye Kararları ve Raporları, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, İstanbul Sözleşmesi, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin Çocuk Dostu Adalete İlişkin Rehberi, Bangkok Kuralları, Havana İlkeleri ve Riyad İlkeleri olarak ifade edilebilir.

Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi (CEDAW)

CEDAW'a bakıldığı zaman 2., 10. ve 15. maddelerinin kız çocuklarının adalete erişimiyle dolaylı olarak ilgili olduğunu söyleyebiliriz. 2. Maddede yer alan “*Kadın haklarının erkeklerle eşit olarak yasal himayesini tesis etmeyi ve yetkili ulusal mahkemeler ve diğer kamu kuruluşları aracılığıyla kadınların her türlü ayırımı karşı etkin himayesini sağlamayı*” ifadesi ve 10. maddede yer alan “*Kız öğrencilerin okuldaki ayrılma oranlarının düşürülmesi ve okuldaki erken ayrılan kız ve kadınlar için eğitim programları düzenlenmesi*” ifadesi kız çocuklarının adalete erişimini kuvvetlendiren maddelerdir.

15. Madde kadınların ve kız çocuklarının mahkemeler önünde haklarını kuvvetlendirmektedir. Adalete erişime dair bu maddeler oldukça önemlidir.

1) Taraf Devletler, kadınlara, kanun önünde erkeklerle eşit haklar tanıyacaktırlar.

2) Taraf Devletler, medeni haklar bakımından kadınlara erkeklerinkine benzer hukuki ehliyet ve bu ehliyeti kullanmak için eşit fırsatlar tanıyacaktırlar. Özellikle, kadınlara akit yapmada ve mülk idaresinde eşit haklar verecekler ve mahkemelerde davaların her safhasında eşit muamele edeceklerdir.

3) Taraf Devletler, kadınların hukuki ehliyetlerini kısıtlamaya yönelik hukuki sonuç doğuran her çeşit sözleşmenin ve özel muamelelerin tamamının geçersiz olduğunu kabul ederler...

Bu maddelerin bir başka önemi de Taraf Devletleri bağlayıcı olmasıdır.

CEDAW Tavsiye Kararları

CEDAW Tavsiye Kararları CEDAW'ın uygulanması noktasında yol gösterici metinlerdir. Birçok tavsiye kararı çeşitli konuları ele almaktadır. İlgili tavsiyenin önemine göre bazı hususlar bu tavsiye kararlarında tekrar tekrar ele alınmaktadır. Kız çocuklarının adalete erişimine ilişkin en önemli ve kapsamlı tavsiyelerden ilki **Kadınlara Karşı Her Tür Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi ve Çocuk Hakları Komitesi'nin Zararlı Uygulamalara İlişkin 31 ve 18 sayılı Ortak Genel Tavsiyesi'dir**. Bu tavsiye kararında zararlı uygulamalar olan *Kadın Sünneti, Erken (Çocuk) Yaşta Evlilik, Zorla Evlilik, Erken Gebelik, Kırılganlığa Açık Hal, Poligami, Namus Adına İşlenen Suçlar* detaylıca anlatılmış, zararlı uygulamaların belirlenmesindeki ölçütler ortaya konulmuştur. Yine bu tavsiyede önemli hususlara *Ataerkil İdeoloji Sorgulaması, Eğitim, Sosyo-ekonomik Güçlendirme, Cinsel & Üreme Sağlığı* değinilmiş ve Taraf Devletlere tavsiyeler verilmiştir.

Diğer önemli bir tavsiyeyse **33 s. Genel Tavsiye olan Kadınların Adalete Erişimlerine İlişkin Tavsiye Kararı**'dır. Her ne kadar ilgili kararın başlığındaki ifade "kadın" olsa da ilk maddede şu ifade yer almaktadır: *"İşbu genel tavsiye kararının amacına ulaşabilmesi için "kadınlara" yönelik yapılan tüm referansların aynı zamanda kadınların yanı sıra kız çocuklarını da içerdiğinin anlaşılması gerekmektedir."*

Bu tavsiye kararında kesişimselliğe de yer verildiği görülmektedir. *"... kadına yönelik ayrımcılık bazı kadınları farklı derecelerde veya erkeklere ve diğer kadınlara kıyasla daha farklı biçimlerde etkileyen birbiriyle kesişen faktörlerle birleşmektedir. Kesişen veya diğer türleriyle birleşen ayrımcılık nedenleri arasında etnik köken, yerel statü veya azınlık statüsü, renk, sosyo-ekonomik statü ve/veya sınıf, dil, din veya inanç, siyasi görüş, uyruk menşei, medeni durum ve/veya annelik statüsü, yaş, kentsel/kırsal yerleşim, sağlık statüsü, engellilik durumu, mülkiyet durumu, lezbiyen, biseksüel, trans birey ve erdişi olma durumu gibi birtakım faktörler yer almaktadır. Bu kesişen faktörler bu gruplar arasında yer alan kadınlar için adalete erişimi daha da zor hale getirmektedir."*

İlgili tavsiyede aynı zamanda kadınların adalete erişimini zorlaştıran diğer faktörlerden de bahsedilmektedir. Bunlar, *okuma yazma bilmeme, kadın ticareti, silahlı çatışma, sığınma arama, yerinden edilme, devletsizlik, göç, kadın aile reisliği, dulluk, HIV/AIDS hastalıkları, özgürlüğünden alıkonma, fuhşun cezalandırılması, coğrafi uzaklık ve hakları için mücadele gösteren kadınların etiketlenmesi* olarak sayılabilir.

Adalet sisteminin sorgulanabilirliği, mevcudiyeti, erişilebilirliği, kalitesi, çözüm yolları sunması ve hesap verilebilirliği; ayrımcı kanun, usul ve uygulamalar; adalet sisteminde kalıp yargılar ve cinsiyet yanlılığı ve kapasite geliştirmenin önemi; kalıp yargıların etkilerine ilişkin eğitimler ve farkındalık oluşturulması; hukuki yardım ve kamu savunması gibi önemli konulara da bu tavsiyede yer verilmiştir. Anayasa hukuku, medeni hukuk, ceza hukuku, idare hukuku, iş hukuku ve sosyal güvenlik hukuku alanlarında ne tür iyileştirmelerde bulunabileceğine dair Taraf Devletlere tavsiyede bulunmaktadır. Son olarak da çekincelerin kaldırılmasına değinmektedir ki bu çekinceler kız çocuklarının adalete erişiminde büyük güçlükler çıkarmaktadır.

Bu tavsiyelerin yanı sıra **30 ve 32 s. Genel Tavsiye'de Kız Çocuk Kaçakçılığı ve Ticareti, Mülteci Kız Çocukları; 38 s. Genel Tavsiye'de Zorla Çalıştırılma; 37 s. Genel Tavsiye'de Global Sorunlar ve Kız Çocukları; 28 s. Genel Tavsiye'de Kız Çocuklarının Haklarını Savunmak; 24 s. Genel Tavsiye'de Dezavantajlı Kadınlar için Cinsel Sağlık ve**

Üreme Sağlığı, 36 s. Genel Tavsiye’de Kız Çocuklarının ve Kadınların Eğitim Hakkı ele alınmıştır.

Birleşmiş Milletler Genel Tavsiyeleri ve Raporları

CEDAW Tavsiyelerinin yanı sıra BM Tavsiyeleri de oldukça önem taşımaktadır. Kız çocuklarının adalete erişimini ilgilendiren birçok tavsiye kararı ve raporu bulunmaktadır. **BM Özel Raportörün Köleliğin Modern Şekilleri, Sebepleri ve Sonuçları Üzerine Raporu’nda** çocuk yaşta evlilik, zorla çalıştırılma, cinsel ticaret ve modern kölelik ve erken evlendirilen kız çocukları arasındaki ilişki ele alınmaktadır. **BM A/75/262 ve d. A/RES/73/153 s. Genel Sekreter Raporu’nda** da yine çocuk yaşta evlilik ve zorla evlilik ele alınmaktadır. **BM Engelli Bireylerin Haklarına Yönelik Sözleşmenin Engelli Kadın ve Kız Çocuklarına Yönelik 3 Numaralı Genel Tavsiyesi’nde** ve **Engelli Kız ve Genç Kadınların Cinsel ve Üreme Sağlığı ile İlgili Hakları Raporu’nda** engelli kız çocuklarının yaşadıkları sorunlar (şiddet, cinsiyete özgü ihmal, aşağılama, gizleme, terk etme, ergenlik döneminde artan cinsel istismar, cinsel sömürü) ele alınmaktadır. Bu tavsiye de kız çocuklarının adalete erişiminin kesişimselliğine vurgu yapması açısından önemlidir. **BM A/RES/S-27/2 sayılı Genel Tavsiyesi’nde** eğitim, HIV ve silahlı çatışmada mağdur olan kız çocukları ele alınmaktadır. **BM A/RES/54/263 s. Genel Tavsiyesi’nde** çocuk fuhuşu ve pornografisine dair hususlar incelenmektedir. **Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi “Çocuk Ceza Adaletinde Çocuk Hakları” Konulu 10 Numaralı Genel Yorumu’nda** da çocuk suçluluğu ele alınmış, yasaları ihlal eden çocukların adil yargılanması için gerekli olan unsurlardan ve Taraf Devletler’in alması gereken önlemlerden bahsedilmektedir.

Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği’nin “Birleşmiş Milletler’in Çocuk Adaletine Yaklaşımı” Konulu Rehber Notu, Çocuk Mağdurların ve Çocuk Suç Tanıklarının Dâhil Olduğu Meselelere İlişkin Birleşmiş Milletler Adalet Rehberi çocuk mağdurların ve çocuk suç tanıklarının özellikle kırılgan olduklarına ve yaşlarına uygun olarak, ceza yargılamalarına katılımlarından kaynaklanan zorluklar ve travmaları önlemek için, özel bir koruma, yardım ve desteğe ihtiyaç duyduklarına vurgu yapmaktadır. Çocukların, özellikle cinsel istismar gibi durumlarda, suç mağduru veya suç tanığı olmaları sebebiyle fiziksel ve psikolojik sonuçlarla karşılaşabilecekleri belirtilmiştir. Bu durumlarda etkili bir yargı sürecinin gerekliliğine değinilmiştir. Rehber, şu amaçların gerçekleştirilebilmesi için pratik bir çerçeve sunmaktadır: çocuk mağdurların ve çocuk suç tanıklarının haklarına saygı göstermek ve Çocuk Hakları Sözleşmesinin uygulanmasına katkıda bulunmak; çocuk mağdurlar ve çocuk suç tanıklarıyla ilgili meselelerde yasa koyma, politika üretme ve pratiklerin tasarlanması ve hayata geçirilmesi

için devletlere, uluslararası kuruluşlara ve diğer taraflara yardımcı olabilmek; profesyonellere ve gönüllülere rehberlik edebilmek; ocuk mağdur ve ocuk suç tanıklarıyla ilgilenenlere yardım ve destek sağlamak. Belgede, kız çocuklarının özellikle kırılgan bir grup olduklarına vurgu yapılmış ve adalet sisteminin her aşamasında ayrımcılıkla karşılaşma tehlikelerinin olduğu belirtilmiştir.

ocuk Haklarına Dair Sözleşme’ye Ek ocuk Satışı, ocuk Fahışeliği ve ocuk Pornografisi ile İlgili İhtiyari Protokol (A/RES/54/263)

Bu belge ocuk ceza adalet sürecinin nasıl ilerlemesini göstermesi ve bağlayıcılığı açısından oldukça önem taşımaktadır. İlgili ihtiyari protokol 8 Eylül 2000 tarihinde imzalanmış, lkemizde 9 Mayıs 2002’de ilgili protokolün uygun bulunmasına ilişkin kanun kabul edilerek yürürlüğe girmiştir.⁶¹ İlgili protokolün 8. maddesi detaylı bir şekilde ceza adalet sürecinin nasıl sürdürülmesi gerektiğini anlatmaktadır:

1. Taraf Devletler ocuk mağdurların haklarını ve çıkarlarını işbu Protokol ile yasaklanmış olan uygulamalardan korumak için uygun önlemleri ceza adaleti sürecinin her aşamasında ve özellikle de,

(a) ocuk mağdurların duyarlılıklarını kabul ederek ve onların tanık sıfatıyla özel ihtiyaçları da dahil olmak üzere özel ihtiyaçlarını karşılayacak usulleri uyarlayarak;

(b) ocuk mağdurları sahip oldukları hakları, adalet sürecindeki rolleri, duruşmaların kapsamı, zamanlaması, gelişimi ve davalarının vaziyeti konusunda bilgilendirerek;

(c) ocuk mağdurların görüşlerinin, ihtiyaçlarının ve endişelerinin şahsi çıkarlarının etkilendiği duruşmalarda dile getirilmesine ve göz önünde bulundurulmasına ulusal hukukun usul kurallarıyla tutarlı bir biçimde müsaade edilerek;

(d) Yasal sürecin tümü boyunca ocuk mağdurlara uygun destek hizmetlerini sağlayarak;

⁶¹ İlgili protokol için bkz. <https://www5.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4755.html>, (Erişim Tarihi: 10.09.2022).

(e) Çocuk mağdurların mahremiyetini ve kimliklerini uygun şekilde koruyarak ve kimliklerinin tespit edilmesine yol açabilecek bilgilerin uygunsuz bir biçimde yayılmasını önlemek için ulusal yasalara uygun önlemleri alarak;

(f) Çocuk mağdurların ve onların yanı sıra ailelerinin ve lehine tanıklık edenlerin korkutma ve misillemelere karşı güvenliklerini gereken durumlarda sağlayarak;

(g) Davaların düzenlenmesinde, mahkeme kararlarının icra ve infazında veya çocuk mağdurlara tazminat öngören emirlerin veya kararnamelerin icrasında gereksiz ertelemelerden kaçınarak, benimseyeceklerdir.

2. Taraf Devletler, mağdurun gerçek yaşına ilişkin belirsizliğin, mağdurun yaşını tespit etmeye yönelik soruşturma dahil, cezai soruşturmanın başlamasına engel teşkil etmeyeceğini garanti edeceklerdir.

3. Taraf Devletler, işbu Protokolde tanımlanan suçların mağduru çocuklara yönelik ceza adaleti sistemi muamelelerinde, çocuğun en yüksek çıkarlarının öncelikli olarak gözetilmesini garanti edeceklerdir.

4. Taraf Devletler, işbu Protokol tarafından yasaklanan suçların çocuk kurbanları ile çalışan kişilerin, özellikle hukukî ve psikolojik olmak üzere, uygun eğitime tâbi tutulmalarını sağlayabilmek için önlemler alacaklardır.

5. Taraf Devletler gerekli durumlarda bu tür suçların çocuk mağdurlarının önlenmesine ve/veya korunmasına ve rehabilitasyonuna müdahil olmuş kişilerin ve/veya örgütlerin güvenliğini ve bütünlüğünü koruyabilmek amacıyla önlemler alacaklardır.

6. Bu maddede yer alan hiçbir hüküm sanığın adil ve tarafsız bir duruşma hakkına halel getirmeyecek ve bu hakla çelişir biçimde yorumlanmayacaktır.

Çocuk Suçluluğunun Önlenmesine İlişkin Birleşmiş Milletler Yönlendirici İlkeleri (Riyad İlkeleri)

Bu belge, kız çocuklarının durumuna ilişkin ayrıca bir ifadede bulunmamakta, çocuk suçluluğun önlenmesini ilişkin genel ilkelere yer vermektedir. Belge, çocukların suçluluğunun önlenmesini toplumdaki suçluluğun önlenmesinde temel önemde kabul etmekte, çocukların ve gençlerin esenliğine yönelik politikaların geliştirilmesi gerektiğini belirtmekte ve çocukların

ihtiyaçlarının karşılanması gerekliliğine ve özellikle de tehlikede bulunan çocuklar için bir destek kadrosu oluşturulması gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Yerli, azınlık, göçmen ve sığınmacı ailelerin çocuklarına özel bir zen gösterilmesi gerektiği belirtilmiştir. Belgede ayrıca yasal düzenlemeler ve ocuk adalet sistemiyle ilgili hususlara da değinilmiştir. Burada gerekli yasal düzenlemelerin oluşturulması ve uygulanması, çocukların silaha erişiminin engellenmesi, ceza ve ıslah tedbirlerinin sert ve aşağılayıcı olmaması, gençlerin damgalanmalarını önlemek için yetişkinler tarafından gerçekleştirildiğinde suç kabul edilmeyen fiillerin çocuklar tarafından gerçekleştirildiğinde yaptırıma bağlanmaması, gençlerin haklarının korunup korunmadığını denetleyecek görevlilerin olması gerektiği belirtilmiştir.

Birleşmiş Milletler Kadın Mahpuslar için Bangkok Yasaları El Rehberi (Bangkok Kuralları)

Kız çocuklarının adalete erişimine dair bir başka önemli belge Bangkok Kurallarıdır. Gerek mahkumiyeti takiben gerek suçluluğunun ya da suçsuzluğunun belirlenmesi için duruşma tarihini hapishanelerde geçiren birçok kız çocuğu bulunmaktadır. Kız çocuklarının özel durumu göz önünde bulundurularak kız çocuklarının şiddetten korunması, vücut aramasında gerekli özenin gösterilmesi, uygun sağlık hizmeti sağlanması, eğitim hakkının yerine getirilmesi, gerekli sosyal ortamın ve güvenliği sağlanması gibi konularda ne tür önlemler alınabileceği bu kurallarda yer almıştır.

Özgürlüğünden Yoksun Bırakılmış ocukların Korunmasına İlişkin Birleşmiş Milletler Kuralları (Havana Kuralları)

Bu belge genel olarak özgürlüğünden yoksun bırakılan çocuklarla ilgili olarak kaleme alınmıştır. Belge, özgürlüklerinden yoksun bırakılan çocukların istismara ve zarar görmeye ve hak ihlallerine son derece açık olduklarına vurgu yapılmıştır. Yargı sürecinin çeşitli aşamalarında çocuklarla yetişkinlerin aynı hapishanelerde ve tesislerde tutulmasından endişe duyulduğu söylenmiş ve çocukların bir kuruma yerleştirilmesine en son çare olarak başvurulması gerektiği belirtilmiştir. Özgürlüğünden yoksun bırakılan çocukların her türlü haklarının korunması için gereken önemlerin alınması söylenmiştir.

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin ocuk Dostu Adaletle İlişkin Rehberi

İlgili metin kim olduğu, hangi eylemleri gerçekleştirmiş olduğuna bakılmaksızın çocuklara uygun, saygılı, çocuklara karşı gerekli özeni gösteren bir hukuk ve adalet sisteminin nasıl olduğunu göstermektedir. Adalet sistemi konu ocuk olduğuunda dinlemeye, makul süreye

oldukça dikkat etmelidir. Fakat işleyiş çocuğun kavrayabileceği hızda olmalıdır, acele edilmemelidir. Çocuk dostu adalet rehberi çocuğun yargılama sürecinde konumu ne olursa olsun ikinci bir defa daha adalet sistemi tarafından mağdur edilmemesini amaçlar. Rehber çocukların ceza, idare ve medeni hukuk bakımından tüm hukuki işlerinde ve kurumlarla olan ilişkilerinde uygulanır. İlgili metinde kız çocuklarına ilişkin özel hükümler bulunmamaktadır. Tüm maddeler ve açıklamalar 0-17 yaş arası çocukları genel olarak kapsayacak şekilde hazırlanmıştır.

Çocukların Cinsel Suiistimal ve Cinsel İstismara Karşı Korunmasına İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi (Lanzarote Sözleşmesi)

2007 yılında İspanya'nın Lanzarote adasında imzalanan ve bu nedenle de Lanzarote Sözleşmesi olarak anılan ve Türkiye'nin de 2011 yılında taraf olduğu Çocukların Cinsel Suiistimal ve Cinsel İstismara karşı Korunmasına İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi, taraf devletlere çocukların cinsel istismar ve cinsel suiistimale karşı korunması için pozitif yükümlülükler getirmektedir.⁶² Sözleşme, Avrupa Konseyi'nin çocuk haklarıyla ilgili ilgili ilk sözleşmesi değildir, ancak günümüzde bu alandaki en kapsamlı uluslararası belgelerden birisi olarak kabul edilmektedir.⁶³ Sözleşmenin amaçları şu şekilde belirtilmiştir: “çocukların cinsel suiistimalini ve çocuğa yönelik cinsel istismarı önlemek ve bunlarla mücadele etmek; cinsel suiistimal ve cinsel istismar mağduru çocukların haklarını korumak; çocukların cinsel suiistimaline ve cinsel istismarına karşı ulusal ve uluslararası işbirliğini yaygınlaştırmak.”⁶⁴ Bunun yanında bilgi ve iletişim teknolojileri aracılığıyla yapılanlar da dahil olmak üzere çocuk fuhuşu ve çocuk pornografisini önlemek, önleyici-koruyucu ceza hukuku normları oluşturmak, çocukların iyilik ve menfaatlerini en üstün değer olarak kabul etmek de Sözleşme'nin amaçları arasında yer almaktadır.⁶⁵ Ayrıca Sözleşme kapsamında mülteci çocukların korunmasına da önem verilmektedir.

Sözleşmede tarafların çocukların cinsel istismar ve suiistimalini önlemek ve gerekli yasal düzenlemeleri yapmakla yükümlü oldukları belirtilmiştir. Buna göre, “çocukla aşağıdaki koşullarda cinsel faaliyetlerde bulunmak: – baskı, zorlama, tehdit kullanılması veya, – aile içi de dahil olmak üzere, tanınmış bir güven, otorite veya nüfuzun suiistimal edilmesi veya, – çocuğun, zihinsel veya fiziksel bir engeli veya bağımlı durumda olması nedeniyle, özellikle

⁶² <https://m.bianet.org/bianet/toplumsal-cinsiyet/267094-lanzarote-sozlesmesi-nedir-hangi-maddeleri-kapsiyor>.

⁶³ Zsuzsanna Rutai, “The Lanzarote Committee: Protecting Children From Sexual Violence in Europe and Beyond”, Pecs Journal of International and European Law - 2020/I, s. 24.

⁶⁴ <https://rm.coe.int/168046e1de>.

⁶⁵ <https://m.bianet.org/bianet/toplumsal-cinsiyet/267094-lanzarote-sozlesmesi-nedir-hangi-maddeleri-kapsiyor>.

zayıf durumunun suiistimal edilmesi” cinsel istismar olarak kabul edilecektir. Bu durumda Sözleşmeye göre, çocuğun “inşa edilmiş rızası”na dayanan evliliklerin de cinsel istismar kapsamında değerlendirileceği belirtilmiştir. Türkiye’deki normların bu hususa yeterince dikkat etmemesi eleştirilmektedir.⁶⁶ Sözleşmede, 18 yaşından küçüklerin çocuk olarak kabul edildiği açıkça belirtilmiştir. Çocukla hangi yaşın altında cinsel faaliyette bulunulamayacağına taraf devletlerin yasal hükümlerle karar vereceğinin belirtilmesine, buna karşılık küçük yaştaki çocuklar arasındaki karşılıklı rızaya dayanan cinsel faaliyetlerin bu kapsamda ele alınmadığının ifade edilmesine karşın Türk Ceza Kanunu’nun 103 ve 104. maddelerinin bu ayrımı yapmamış olması, 15 yaşından büyük çocuklarla ilgili olarak “reşit olmayanla cinsel ilişki” suçunun düzenlenmiş olmasına karşın bunun cinsel istismar olarak sayılmaması ve Sözleşmenin cinsel istismar kapsamında ele aldığı çocuğun zayıf durumunun suiistimal edilmesinin bu maddelerde yer almaması da eleştirilmektedir.⁶⁷ Bu eleştirilere karşın, Anayasanın 90. maddesi sebebiyle, insan haklarına ilişkin bu Sözleşmenin hukuken üstün kabul edilmesi gerektiği de belirtilmektedir.

Sözleşmenin 31. maddesi, genel koruma tedbirleri başlığını taşımakta ve mağdurların yasal süreç hakkında bilgilendirilmesi, tehlikenin söz konusu olduğu durumlarda mahkumlar serbest bırakıldığında ilgili kişilerin bu durumdan haberdar edilmesi, gerektiğinde mağdurların ücretsiz adli yardımdan faydalanmalarının sağlanması gibi hususlar belirtilmiştir. 35. maddede ise, çocuklarla yapılacak görüşmelerin bu amaca uygun binalarda ve eğitimli personelle gerçekleştirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Sözleşmenin mağdur çocukla görüşmeye ve mağdur çocuğun yargılamaya nasıl katılacağına dair hükümleri, çocuk merkezli adalet ve çocuğun üstün yararıyla birlikte düşünüldüğünde oldukça önemli düzenlemeler olarak kabul edilmektedir.⁶⁸

⁶⁶ <https://www.birgun.net/haber/lanzarote-neden-hedef-aliniyor-387149>.

⁶⁷ <https://www.birgun.net/haber/lanzarote-neden-hedef-aliniyor-387149>.

⁶⁸ Rutai, s. 26.

V. KIZ ÇOCUKLARININ ADALETE ERİŞİMİYLE İLGİLİ ULUSAL BELGELER

Kız çocuklarının adalete erişimiyle ilgili ulusal belgeleri ulusal mevzuat ve ulusal raporlar olarak ikiye ayırmak mümkündür. Raporlara metin içerisinde çeşitli yerlerde yer verildiğinden burada sadece ulusal mevzuata değinilecektir.

A. Ulusal Mevzuat

Ulusal mevzuat incelendiğinde Anayasa, Türk Medeni Kanunu, Türk Ceza Kanunu, Ceza Muhakemesi Kanunu, Hukuk Muhakemeleri Kanunu başta olmak üzere çeşitli kanunlarda ilgili atıfları görebilmek mümkündür.

Anayasa

Anayasa’da kız çocuklarına dair özel bir hüküm bulunmasa da küçüklerin yargılanmasına ilişkin özel hükümlerin konulabileceği ifade edilmiştir (m. 141). Ayrıca herkesin meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle adli yargılanma hakkına sahip olduğu da belirtilmektedir (m. 36). Çocukların özel durumu için alınacak tedbirlerin eşitlik ilkesine aykırı sayılmayacağı da yer almaktadır (m. 10). Çocukların korunması ve yüksek yararına dair hususlar da yine 41. maddede açıklanmaktadır.

Türk Medeni Kanunu

TMK’na bakıldığında çocuk yaşta evlilik başta olmak üzere kız çocuklarının adalete erişimindeki çeşitli engellere dair düzenlemelerin yapıldığı görülmektedir. Evlenme yaşı belirtilmiş, olağanüstü durumlarda evlenme yaşının 16 olabileceği ifade edilmiştir (m. 124). Çocukların velayeti, vesayeti, hak sahipliği vb. gibi unsurlar da TMK’da düzenlenmiştir.

Hukuk Muhakemeleri Kanunu

Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nda özel olarak adli yargı kısmında adli yardıma ilişkin hükümler bulunmaktadır. Kimlerin adli yardımdan yararlanıp yararlanamayacağı (m. 334), kapsamı (m. 335), talebin nasıl yapılacağı (m. 336) gibi hususlar yer almaktadır.

Türk Ceza Kanunu

Türk Ceza Kanunu'na bakıldığında zaman genellikle kız çocuklarının karşı karşıya kaldığı töre cinayetleri (m. 82), reşit olmayanla cinsel ilişki (m. 104), insan ticareti (m. 80), müstehcenlik ve fuhuş (m. 226-227) gibi hususlar düzenlenmiştir.

Ceza Muhakemesi Kanunu

Ceza Muhakemesi Kanunu'nda zorunlu müdafilik kurumu düzenlenmiştir. İlgili düzenlemeye göre çocukların istemine bakılmaksızın sanık ve şüpheli çocuklara zorunlu olarak müdafî atanacaktır. (m. 150) Alt sınırı beş yıldan fazla hapis cezasını gerektiren suçlar ile cinsel saldırı suçundan dolayı mağdur veya şikayetçi olan kişiler de zorunlu müdafilikten yararlanabilmektedir. (m. 234)

Çocuk Koruma Kanunu

Çocukların gereken hallerde devlet eliyle korunmasını sağlayan ve çocuklar için ülkemizde birincil öneme sahip kanun 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu'dur. Bu kanunun başlıca amaçları Madde 4'te belirtildiği üzere çocuğun yaşam hakkının korunması, gelişme ve korunmasının sağlanması, çocuğun yararının gözetilmesi, çocuğun herhangi bir ayrımcılığa tabi tutulmaması, soruşturma ve kovuşturma sürecinde çocuğa uygun muamele gösterilmesidir.

Çocuk Koruma Kanunu çocuğun korunmasına yönelik çeşitli tedbirler öngörmüştür. Çocuklara ilişkin koruyucu ve destekleyici bir tedbire başvurulması gerektiği takdirde ikinci bölümdeki tedbirlere başvurulacaktır.

Çocuklar hakkında gerekli hallerde konulacak beş farklı tedbir türü vardır. Bunlar danışmanlık, sağlık, eğitim, bakım ve barınma tedbirleridir (m. 5). Gereken hallerde aşağıdaki tedbirlerden birine ya da birden fazlasına karar verilebilir.

1. Danışmanlık tedbiri ile çocuklara ve çocuğun bakımından sorumlu olan kimselere sorunların çözümü, eğitim, çocuğun gelişimi gibi konularda destek ve danışmanlık sağlanır.
2. Eğitim tedbiri ile çocuğun bir eğitim kurumunda eğitimini almasına, meslek edinme amaçlı meslek veya sanat kursuna gitmesine, bir ustanın yanına ya da kamu veya özel iş yerlerinde yine meslek öğrenmek amaçlı işe girmesine karar verilir.
3. Bakım tedbiri ile çocuğun bakımından sorumlu kişinin görevini getirmediği hallerde çocuğun bakım yurdundan ya da koruyucu aile hizmetlerinden yararlandırılması sağlanır.

4. Sağlık tedbiri ile çocuğun fiziksel ve psikolojik sağlığının korunmasına ve gerekli tedavilerin yapılmasına karar verilir.
5. Barınma tedbiri ile barınacak yeri olmayan çocuklara ve hamile kadınlara uygun barınma yeri sağlanır.

Çocuğun korunma altına alınması ve gerekli tedbirlerin alınması amacıyla çocuk ve çocuğun bakımından sorumlu kimseler Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumuna başvurabilirler. Ayrıca çocuğun korunmaya ihtiyacı olduğunu fark eden adli ve idari merciler, kolluk kuvvetleri, sağlık personeli, eğitim kuruluşları çocuğa ilişkin Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumuna derhal bildirimde bulunmakla yükümlüdürler. Kurum da bu başvurular ile ilgili araştırmayı derhal yapar (m. 6).

Çocuk hakkında tedbir kararları Cumhuriyet savcısının, çocuğun bakımından sorumlu kimse, anne, baba, vasinin ve Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumunun istemi üzerine çocuk hakimi tarafından re'sen alınır. Bu karar alınmadan önce sosyal inceleme yapılabilir. Hakim ayrıca çocuğun denetim altına alınmasına da karar verebilir (m. 7).

Kimi hallerde çocuk hakkında acil koruma kararı alınması da gerekebilir. Bu hallerde Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu gözetim altına aldığı çocuğun Kuruma geldiği tarihten itibaren en geç beş gün içinde çocuk hakimine müracaat edilir ve hakim üç gün içinde karar verir. Hakim çocuğun bulunduğu kurumun gizliliğine de karar verebilmektedir. Çocuk hakkında en fazla otuz günlük acil koruma kararı verilebilir bu süre içinde sosyal inceleme yapılarak ya çocuk geri ailesine teslim edilir ya da çocuk hakimince yukarıda sayılan tedbirlerden birine veya birden fazlasına karar verilir (m. 9).

Tedbir kararlarının alınmasında ve kaldırılmasında yetki çocuğun ve ailesinin bulunduğu yerdeki çocuk hakimidir. Hakim üç aylık sürelerde alınan tedbir kararının uygulanıp uygulanmadığını inceletir. Bu tedbir kararları gerektiği hallerde çocuğun gelişimi göz önüne alınarak tedbire artık ihtiyaç duyulmadığı hallerde kaldırabilir. Tedbirin acele kaldırılması gerektiği hallerde çocuğun bulunduğu yer hakimi de buna karar verebilir (m. 8).

Verilen tedbir kararlarına karşı itiraz yolu açıktır ve karara karşı itiraz en yakın çocuk mahkemesine yapılır (m. 14).

Suçla sürüklenen çocuklar için ÇKK'da yaşları ve çocuk olmaları sebebiyle buna uygun muamele görmeleri için özel önlemler bulunmaktadır. Burada belirtilenlerin aksine uygulamalar hukuka aykırıdır. Örneğin Madde 16 ya göre gözaltına alınmış çocuklar çocuk

biriminde tutulmalıdır, yetişkinlerle bir arada tutulmaları mümkün değildir. Madde 31'e göre kollukta bulunan çocuğun yanından bir yakınının bulunması sağlanır. Çocuğa kelepçe, zincir vb. aletler takılamaz (m. 18). On beş yaşını doldurmamış çocuklar hakkında üst sınırı beş yılı aşmayan hapis cezası gerektiren fiillerden dolayı tutuklama kararı hiçbir şekilde verilemez (m. 21).

Duruşmalarda çocuğun yararına olmadığı hallerde çocuk duruşma salonunda çıkarılabilir, sorgusu yapılmış ve duruşmada hazır bulunması gerekmiyorsa çocuğun duruşmaya getirilmesine de gerekmez (m. 22).

ÇKK'nda belirtilenlerin aksine yapılan işlem, muamelelere karşı avukatlar itiraz edebilir ve çocuğun durumuna ve ÇKK'na uygun muameleyi talep edebilirler.

VI. KIZ ÇOCUKLARININ ADALETE ERİŞİMİNDE ADLİ YARDIM VE TAŞIMASI GEREKEN ÖZELLİKLER

A. Adli Yardım Hakkı

Adli yardım hakkı, yargılamaya ilişkin giderleri ve avukatlık masraflarını karşılama imkanı olmayan bireylerin adalete erişimlerinin sağlanması için ilgili yargılama giderlerinden muaf tutulmasını sağlayan haktır.⁶⁹

Günümüzde hem hukuk sisteminin karmaşıklığı hem hukuki süreçlerin takibinin zor olması adalete erişim hususunda avukat tarafından temsil edilmeyi gerekli kılmaktadır. Dava giderleri ve avukatlık ücreti büyük bir ekonomik külfet getirmektedir. Bu ekonomik külfet, gelişigüzel dava açılmasını engellese de özellikle yoksul vatandaşların hak arama özgürlüğünü kısıtlamaktadır. Sırf ekonomik sebeplerden ötürü bir hakkın aranamaması hem adalet ilkesiyle hem sosyal devlet ilkesiyle bağdaşmamaktadır. İşbu sebepten ötürü devletler, adalete erişimin herkese açık olabilmesi için adli yardım mekanizmalarını geliştirmiştir. Adli yardım; dava öncesi hukuki danışma alabilmek, yargılama aşamasında mahkeme ve diğer adli mercilerde temsil edilmek ve yargılama giderlerinden muafiyet şeklinde algılanabilmektedir.⁷⁰

⁶⁹ 'Türkiye'de Adli Yardım Hizmetlerinin Güçlendirilmesi Avrupa Birliği Eşleştirme Projesi', <https://www.stgm.org.tr/sites/default/files/2020-09/hukuk-yargilamasi-ve-idari-yargida-adli-yardim.pdf>, s. 1. (Erişim Tarihi: 10.09.2022).; Oğuz ATALAY, "Hukuk Muhakemeleri kanunu Tasarısında Avukatla Temsil Zorunluluğu ve Adli Yardım", Hukuki Perspektifler Dergisi, Sayı:8, Eylül 2016, s. 99.

⁷⁰ Akın ÇAKIN, Türk Hukukunda Adalete Erişim (Doktora Tezi), <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=sY7m19PfcL6F1NUw-cr80OL-6CFoIxNRzQE2u4deGqeueJC7uJ8rhXZA48zZhZLo>, s. 190. (Erişim Tarihi: 20.09.2022).

Adli yardım sadece adalete erişim açısından değil aynı zamanda eşitlik ilkesi açısından da önemlidir. Ekonomik açıdan zayıf olmak taraflardan birinin hak arama özgürlüğünü engellememelidir.⁷¹

Ülkemizde adli yargıda adli yardım hususu HMK 334. madde ve devamında düzenlenmiştir. İlgili maddenin ilk fıkrası şu şekildedir: “*Kendisi ve ailesinin geçimini önemli ölçüde zor duruma düşürmeksizin, gereken yargılama veya takip giderlerini kısmen veya tamamen ödeme gücünden yoksun olan kimseler, iddia ve savunmalarında, geçici hukuki korunma taleplerinde ve icra takibinde, taleplerinin açıkça dayanaktan yoksun olmaması kaydıyla adli yardımdan yararlanabilirler.*”

Ceza yargısında ilgili husus CMK m. 150’de düzenlenmektedir. Bu kanun maddesinde önemli olan husus, müdafii bulunmayan çocuğun istemine bakılmaksızın bir müdafii görevlendirilmesidir. İlgili maddede zorunlu müdafilikle ilgili diğer hususların TBB’nin görüşü alınarak çıkarılacak yönetmelikte düzenleneceği belirtilmiştir. İlgili yönetmeliğe göre baro tarafından atanan müdafilerin ücreti Adalet Bakanlığı tarafından bu amaçla ayrılan bütçeden karşılanmaktadır.⁷²

B. Kız Çocuklarının Adalete Erişiminde Avukatların Önemi

Adalete erişimde en önemli rol avukatlara düşmektedir. Yalnızca suç mağduru olan kız çocukları için değil aynı zamanda suça sürüklenen kız çocukları için de adalete erişimde avukatların rolü yadsınamaz. Avukatlık temelinde hak savunuculuğunu barındırmaktadır. Özellikle kırılgan ve dezavantajlı grupların haklarını savunmak ayrı bir özen ve yükümlülük gerektirir.

Yukarıda ifade edildiği üzere kız çocuklarının adalete erişiminde birçok engel bulunmaktadır. Bu engeller bir araya geldiğinde kız çocuklarında adalete hiçbir zaman erişemeyeceğine dair bir ön yargı oluşturmaktadır. Bu yüzden birçok kız çocuğu adalete erişmeye çalıştığı takdirde ailesi ve çevresi tarafından yeniden mağdur edileceğini düşünüp

⁷¹ ÇAKIN, s. 191.

⁷² ‘Ceza Muhakemesi Kanunu Gereğince Müdafii ve Vekillerin Görevlendirilmeleri ile Yapılacak Ödemelerin Usul ve Esaslarına İlişkin Yönetmelik’, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/03/20070302-8.htm>, (Erişim Tarihi: 10.09.2022).

sessiz kalmaktadır. Bu büyük sessizlik kız çocuklarının anlatılarının duyulmamasına yol açmaktadır. Bu yüzden kız çocuklarının adaletle olan ilişkisinin kuvvetlenmesi, kız çocuklarının anlatılarının doğru bir şekilde duyulabilmesi önem kazanmaktadır. Bu sebeple kız çocuklarının adalete erişiminde avukatın önemi ve sorumluluğu oldukça büyüktür. Kız çocuklarını dert edinen ve dert edinerek ilgilenen avukatlar; çocuklarla ilgili ulusal ve uluslararası mevzuata hakim, toplumsal cinsiyete duyarlı, çocuklarla doğru ve etkili iletişimi temel düzeyde sağlayabilecek kadar psikoloji ve pedagoji eğitimi almış ve nihayetinde kız çocuklarının haklarını savunurken kararlı durup her daim her tek duruma bakarak kız çocuğunun üstün yararını gözeterek şekilde davranması önemlidir. Böylece kız çocuklarının hak ihlalleri daha etkin savunabileceği gibi kız çocuklarının adalete olan güven duygusu da zamanla yeşerecektir.

Adli yardım hizmetlerinin iyileştirilmesi ve geliştirilmesi için CEDAW 33 sayılı tavsiyenin 29. Maddesi uyarınca adli yardıma ilişkin veri derlemesine gidilmelidir ve bu veriler cinsiyete, bölgeye göre ayrıştırılarak incelenmelidir. Adli yardımda görev alan avukatların cinsiyetlere göre ayrımı ve kadın-erkek oranı, bölgelere göre adli yardım sistemine kayıtlı avukatların sayısının hesaplanması ve incelenmesi adli yardımın güncel ihtiyaçlarının ve eksiklerin görülmesini ve gerektiği hallerde kapasite artırıma gidilmesine olanak sağlayacaktır.

CEDAW 18 sayılı tavsiye kararına göre ise avukatların ve diğer yargı personelinin katılımı ile düzenlenecek çeşitli toplantılar ile yargılama süreçlerinde ve yazılı hukukta bulunan adalete erişim önünde engel olan çeşitli ayrımcılık içeren uygulamaların ve kuralların önüne geçilmesi sağlanmalı, avukatlar yaşa duyarlı ve cinsiyete duyarlı bir hukuk sisteminin yaratılması için kanun yapma çalışmalarına destek olmalıdır.

Avukatların Bilgi Açısından Önemi

Hukuk dilinin zor anlaşılması, yargı sisteminin karmaşıklığı bir kız çocuğu için oldukça önemli sorunlardır. Hukuki sürecin başlatılmasına, sürecin işleyişine dair bilgisi olmayan kız çocukları için bu işleri yürütecek bir avukatın varlığı adalete erişim açısından hayatidir. Avukatlara erişimin kolaylaştırılması aynı zamanda adalete erişimin kolaylaştırılması anlamına gelmektedir.

Adalete erişimde en büyük sorunlardan birisi gerekli bilgiye sahip olmayan hukuk uygulayıcılarının varlığıdır. Yapılan hatalar var olan hak ihlallerini daha da derinleştirdiği gibi insanların hukuka olan güvenini zedelemektedir. Böylece insanlarla adalete erişim arasında yıkılması güç duvarlar oluşur. Avukatların bilgili olması ilkin çocuklarla ilgili ulusal ve

uluslararası mevzuata hakimiyet gerektirir. Çocuklara ilişkin şikayet mekanizmalarına hakim olmak, çocuklara ilişkin Yargıtay kararlarına dair birikime sahip olmak, uluslararası anlaşmalardan haberdar olmak avukatların başlıca bilgi sahibi olması gereken unsurlardır.

Bilgili avukatların yetiştirilmesinde en önemli görev barolara düşmektedir. Düzenlenecek kapsamlı eğitimlerle gönüllü avukatların yetiştirilmesi çocuklar için adalete erişime oldukça katkı sağlayacaktır. Aynı zamanda barolarda verilen toplumsal cinsiyet derslerinin daha detaylı bir şekilde anlatılması bu konuya duyarlı avukatların sayısının artmasını sağlayacak böylece kız çocuklarının avukatlara erişim olanağı dolayısıyla adalete erişim olanağı artacaktır. Ayrıca adli yardım ve zorunlu müdafilikte kadın haklarının ve çocuk haklarının ayrı ayrı ele alınması faydalı olabilecektir. Böylece çocuk konusunda donanımlı, bilgili ve gönüllü avukatların çocuk zorunlu müdafiliğine atanması ya da adli yardımda bu avukatların çocuklara yardımcı olması daha etkili bir adalete erişim olanağı sağlayacaktır.

Avukatların Erişilebilirlik Açısından Önemi

Avukatlar her ne kadar bilgili ve donanımlı olsalar da kız çocuklarıyla avukatlar bir araya gelemediği takdirde hak ihlalleri devam edecektir. Bu yüzden kız çocuklarının avukatlarla bir araya gelebilmesi olabildiğince kolaylaştırılmalıdır. Bu noktada baroların çocuk merkezlerinin okullarda duyurulması, avukatların okullara gidip bilgilendirme yapması hukuka ve hukukçulara yönelik olan ürkütücülük ön yargısının kırılmasını sağlayacak ve kız çocuklarıyla avukatların bir araya gelmesini kolaylaştıracaktır.

Avukatların Güven Açısından Önemi

Özellikle ailesi tarafından hak ihlaline uğrayan kız çocukları, psikolojik olarak büyük bir yalnızlık hissetmekte ve güven sorunu yaşamaktadır. Mahkemeye gidildiği takdirde yine mağduriyet yaşanılacağına düşünülmesi kız çocuklarını iyice güvensizlik girdabına sürüklemektedir. İşbu noktada kız çocuklarının anlaşılabilirliğinin hissetmesi, hukuki mücadelesinde onun yanında mücadele edebilecek birisinin olabileceğine dair inanç tahmin edildiğinden daha önemlidir. Avukatlar adalete erişimde sadece bilgisiyle ve gerekli usuli işlemleri yerine getirmesiyle değil aynı zamanda anlayışlı bir yaklaşımla, ihtimam göstererek ilgilenmesiyle kız çocuklarının hukuka olan güvenini tazeleyerek adalete erişime dair ön yargıların kırılmasını sağlamaktadır.

Çocukların Temsili Açısından Avukatların Önemi

Çocukların şikayet hakkını kullanabilmesi 15 yaşından büyük olup olmamasına göre değişmektedir. Eğer çocuk 15 yaşından büyükse şikayet hakkını bizzat kullanabilmektedir.⁷³ Ancak çocuk 15 yaşından küçükse şikayet hakkını ancak kanuni temsilcileri aracılığıyla kullanabilmektedir. Kanuni temsilcilerden birisi şikayet hakkını kullandığı takdirde diğer temsilci kullanmasa dahi şikayetçi olduğu kabul edilerek soruşturma ve kovuşturma işlemleri devam eder. Eğer çocuğa karşı işlenen suçlarda anne veya baba sanık/şüpheli konumundaysa mahkeme tarafından çocuğun haklarını temsil etmek için bir kayyım atanır ve hak kayyım tarafından kullanılır.⁷⁴ Küçüğün menfaatiyle kanuni temsilcinin menfaati çatışıyorsa avukat TMK m. 426/2 gereği kayyım atanmasını sağlamalıdır. Eğer bir çatışma olmaksızın zorunlu müdafî ile kanuni temsilcinin arasında davaya katılma konusunda uyuşmazlık varsa kanuni temsilcinin iradesinin üstünlüğü kabul edilir.⁷⁵ Bu sebepten ötürü avukatlar çocuğun üstün yararını gözeterek kanuni temsilcileri de bilgilendirip doğru iletişim kurması oldukça önem taşımaktadır.

C. Kız Çocuklarının Adli Yardıma Ulaşmasının Koşulları

Türk yargı sistemi adli yargı, idari yargı, anayasa yargısı ve uyuşmazlık yargısı olmak üzere dörde ayrılmıştır. Adli yargı içerisinde hukuk mahkemelerini ve ceza mahkemelerini barındırmaktadır. Her iki mahkeme aynı adli yargı çatısı altında olsa da ilgili mahkemeler farklı usulleri barındırmaktadır. Hukuk mahkemeleri için Hukuk Muhakemeleri Kanunu (HMK), ceza mahkemeleri içinse Ceza Muhakemesi Kanunu (CMK) uygulanır.

Bu farklılık adli yardım konusunda da kendini göstermektedir.

Hukuk Mahkemelerinde Adli Yardım

Hukuk mahkemelerine ilişkin adli yardım kurumu HMK m. 334 ve devamında düzenlenmiştir. 334. Maddeye göre “*Kendisi ve ailesinin geçimini önemli ölçüde zor duruma düşürmeksizin, gereken yargılama veya takip giderlerini kısmen veya tamamen ödeme gücünden yoksun olan kimseler, iddia ve savunmalarında, geçici hukuki korunma taleplerinde ve icra takibinde, taleplerinin açıkça dayanaktan yoksun olmaması kaydıyla adli yardımdan yararlanabilirler.*”

⁷³ Yargıtay CGK, K. 2014/273.

⁷⁴ Yargıtay 4. CD, K. 2021/11172.

⁷⁵ Yargıtay CGK, K. 2014/273.

Adli yardım talebi asıl talep ve işin karara bağlanacağı mahkemeden istenmektedir. Talepte bulunan kişiler, mali durumunu gösteren belgelerle birlikte iddiasının özetini mahkemeye sunmak durumundadır.

Öte yandan çoğu insan doğrudan mahkemeye başvurmak yerine barolar aracılığıyla bu hakkı kullanmaktadır. Baroların sayfalarında başvuru belgeleri şu şekilde yer almaktadır: Fakirlik belgesi, Tapu Müdürlüklerinden ve Trafik Tescil Şube Müdürlüğü'nden alınan üzerine kayıtlı gayrimenkul ve araç bulunup bulunmadığına ilişkin belge ile sosyal güvenlik kurumundan sosyal güvenlik kaydı olup olmadığına ilişkin belge, vukuatlı aile nüfus kaydı, nüfus cüzdan fotokopisi, geliri varsa bunu belgeleyen evrakların fotokopileri, ihtiyaç durumunu kuvvetlendiren belgeler (kira kontratı, öğrenim belgesi, kredi ödeme belgesi vb.) ve başvuranın haklı olduğunu kanıtlamaya yardım edecek belgeler.⁷⁶ Geçen sene Yargı Reformu Stratejisi ve İnsan Hakları Eylem Planı'nda yer alan adalet erişimin güçlendirilmesi kapsamında e-devlet sistemi üzerinden adli yardım başvuru formu doldurulabilmektedir.⁷⁷ Böylece çeşitli belgeler için farklı farklı kurumların dolaşılmasının önüne geçilse de çocuklar için bu portala ulaşmak dahi güç olabilmektedir.

Görüldüğü üzere bir çocuğun bu belgeleri sağlaması başvuru sırasında oldukça zor gözükmetedir. Her ne kadar ceza mahkemelerine ilişkin adli yardımda (zorunlu müdafî) çocuklar için özel düzenlemeler getirilmiş olsa da hukuk mahkemelerine ilişkin adli yardımda bu hususun göz ardı edildiği görülmektedir. Ancak baroların gerek çocuk hakları merkezleri gerek kadın hakları merkezleri bu konuda çocuklara yardımcı olmaktadır. Aksi halde bir çocuktan tüm bu belgelerin istenmesini beklemek adalet erişimi için olan adli yardım kurumunun amacıyla ters düşecektir. Öte yandan adli yardıma başvuran çocuk sayısı oldukça düşük gözükmetedir.

Ceza Mahkemelerinde Adli Yardım

Şüpheli ve sanık için müdafî, mağdur ve müşteki için vekil atanması ve yargılama giderlerinin karşılanması ceza davalarında adli yardımın kapsamını oluşturmaktadır.

Ceza mahkemelerinde zorunlu müdafilik CMK m. 150, m. 234 ve Ceza Muhakemesi Kanunu Gereğince Müdafî ve Vekillerin Görevlendirilmeleri ile Yapılacak Ödemelerin Usul

⁷⁶ 'Adli Yardım Başvurusu Nasıl Yapılır?', <https://www.bursabarosu.org.tr/tr/bilgi-bankasi-sikca-sorulan-sorular-adli-yardim-basvurusu-nasil-yapilir.html>, (Erişim Tarihi: 05.10.2022).

⁷⁷ 'Adli Yardım Başvuru Formu E-Devlet Üzerinden Erişime Açıldı', <https://magdur.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/adli-yardim-basvuru-formu-e-devlet-uzerinden-erisime-acildi23082021084359>, (Erişim Tarihi: 05.10.2022).

ve Esaslarına İlişkin Yönetmelik ile düzenlenmiştir. Ceza yargılamasındaki adli yardımdan tüm şüpheli ve sanıklar yararlanabilmektedir. Aynı zamanda bu hak alt sınırı beş yıldan fazla hapis cezasını gerektiren suçlar ile cinsel saldırı suçundan dolayı mağdur veya şikayetçi olan kişilere tanınmıştır.⁷⁸

İlgili maddenin (CMK m. 150) 2. fıkrasında “*Müdafi bulunmayan şüpheli veya sanık; çocuk, kendisini savunamayacak derecede malul veya sağır ve dilsiz ise, istemi aranmaksızın bir müdafî görevlendirilir.*” ifadesi bulunmaktadır. Bu husus hukuk muhakemelerinden farklı olarak çocuklar için ayrı bir düzenlemenin getirildiğini vurgulamaktadır. Öte yandan sadece suça sürüklenen çocuklar için bu hak tanınmamıştır. Aynı zamanda alt sınırı beş yıldan fazla hapis cezasını gerektiren suçlar ile cinsel saldırı suçundan dolayı mağdur veya şikayetçi olan kişilere de tanınmaktadır. Mağdur, şüpheli, sanık ve şikayetçiler; adli yardım taleplerini, soruşturmanın yürütüldüğü polis veya jandarma karakolları ile ilgili Cumhuriyet savcılığı veya ceza davasının görüldüğü hâkimlik veya mahkemeye herhangi bir süre sınırı ya da koşul olmaksızın iletebilmektedir.⁷⁹

Gerekli avukatlık ücretleri, harçlar, soruşturma ve kovuşturma evrelerinde yargılamanın yürütülmesi amacıyla yapılan harcamalar adli yardımla ertelenmektedir. Ceza yargılamasının tüm aşamalarında şüpheli, sanık, mağdur ve şikayetçi adli yardım talebinde bulunabilmektedir.

D. Kız Çocuklarına İlişkin Adli Yardımın Taşınması Gereken Özellikler

Kız çocuklarına ilişkin adli yardım yetişkinlere yönelik adli yardımın unsurlarını taşımakla birlikte daha farklı özellikleri de ihtiva etmek zorundadır.

İhtimam Etiğiyle Yaklaşmak

Kız çocuklarının hem çocuk oldukları için hem cinsiyetinden ötürü yaşadığı engeller farklı bir ihtimam gösterilmesini gerektirir. Kız çocuklarına yönelik adli yardımda başta ihtimam etiğiyle yaklaşmak oldukça önem taşımaktadır. İhtimam etiğini kısaca şu şekilde

⁷⁸ ‘Adli Yardım’, <https://adliyardim.adalet.gov.tr>, (Erişim Tarihi: 05.10.2022).

⁷⁹ ‘Adli Yardım’, <https://adliyardim.adalet.gov.tr>, (Erişim Tarihi: 05.10.2022).

tanımlanmaktadır: “İhtimam etiği kimsenin yalnız kalmaması için bağlantı ağını sürdürerek dünyayla ilgilenme, ihtiyacı görme ve ihtiyaca cevap verme, bir ilişki etkinliğidir.”⁸⁰

İhtimam etiğiyle yaklaşmak bu gerekleri yerine getirirken gerek yaşamada gerek ilgili kanunların uygulanmasında insanların kırılganlıklarını, incinebilirliklerini ve ilişkisel bağları göz önünde bulundurmayı sağlamaktadır. Bu yaklaşımla dezavantajlı grupların yaşadıkları sıkıntılar, var olan ancak görülmeyen engeller gün yüzüne çıkacaktır. Öte yandan ihtimam etiği devletlerin eşitlik anlayışını sorgulamasına da vesile olur. Şekli ve maddi eşitlik anlayışının aslında dezavantajlı bireyler için daha eşitsiz bir dünya yarattığının farkında olmak devleti dönüştürücü adalet konusunda daha etkin bir rol oynamaya zorlamaktadır. Bu konuda böyle bir yaklaşım “dertlenerek ilgilenmeyi” de gerektirdiğinden birçok noktada daha özverili çalışılmasını sağlayacaktır.

Donanımlı Avukatların Varlığı

Kız çocuklarına yönelik adli yardımının taşınması gereken özellik donanımlı ve çocuk adalet sistemine hakim olan avukatların kız çocuklarıyla ilgilenmesinin sağlanmasıdır. Bu konuda bilgi sahibi olan avukatlar, kız çocuklarının olgunluklarını göz önünde bulundurarak onların anlayabileceği şekilde toplumsal cinsiyete duyarlı bir şekilde bilgilendirme yapacaklardır. Çocuklar için adli yardımda bulunacak avukatların çocuklarla iletişim, ihtimam etiği ve toplumsal cinsiyet alanlarının yanı sıra çocuk hukukuna ilişkin ulusal ve uluslararası mevzuatları iyi bilmesi de çocuklar için adli yardımını taşınması gereken özelliklerdendir.

Adli Yardıma Erişim Bilgisinin Yaygınlaştırılması

Kız çocuklarının adli yardıma ilişkin en önemli hususlardan birisi kız çocuklarının adli yardıma yönelik bilgilendirilmesinin geniş çapta yapılmasıdır. Ayrıca kız çocuklarını güçlendirmek ve adalete erişim çabalarını desteklemek için bilgi yaymak ve çocuk hakları konusunda farkındalık yaratmak için de çok önemlidir.

Burada en önemli görev devlete düşerken yine sivil toplum kuruluşları, üniversiteler de bu bilgilendirme hareketine katkıda bulunmalıdırlar. Eğitim müfredatına çocuk haklarına yönelik derslerin eklenmesi ve öğrencilerle mahkeme ziyaretleri yapılması hem hukuka yönelik hem mahkemelerin ürkütücülüğüne yönelik ön yargıların kırılmasını sağlayacaktır. Ayrıca konuya ilişkin çocuk dostu internet sitelerinin açılması, çocukların takip ettiği ünlülerle

⁸⁰ Carol GILLIGAN, *In A Different Voice: Psychological Theory and Women's Development*. Harvard University Press, Cambridge 1993, s. 62.

anlaşıp bu konuda çalışmaların yapılması, karakollarda, mahkemelerde ve mağdur destek hizmetlerinde çocuklara duyarlı bir dilde ve çocukların yaşına göre uyarlanmış broşürlerin, posterlerin yayınlanması ve dağıtılması, diğer yaratıcı girişimlerin yanı sıra çocuklar için 24 saat ücretsiz, özel ve gizli telefon danışmanlığı sağlayan yardım hatlarının kurulması kız çocuklarının adli yardıma erişimini kolaylaştırılmasını sağlayacaktır.

Kız Çocuklarıyla İlgilenen Personelin Eğitilmesi

Kız çocuklarının adli yardımına erişimi hususunda donanımlı avukatların yanı sıra bu konuda pedagogların, sosyal hizmet uzmanlarının, polislerin, sağlık çalışanlarının, öğretmenlerin, cezaevi personelinin de bilgi sahibi olması önem taşımaktadır. Adalete erişimin bir parçası olan adli yardımın kız çocuğunun yararına olacak şekilde yerine getirebilmesi sadece duyarlı avukatların varlığıyla değil aynı zaman duyarlı personelin varlığıyla da mümkündür. Özellikle damgalanma, hor görülme gibi hususlardan çekinen kız çocuklarının hukuki sürecin diğer aşamalarında da ikincil mağduriyet yaşamaması için adli yardıma başvuran kız çocuklarıyla ilgilenecek personellerin donanımlı olması gereklidir.

Çocuk Suçlular için Özel Hususlar

Çocuk adli yardımında bir önemli nokta da çocukların kapsamlı bir şekilde yönlendirilmesidir. Özellikle insan haklarına saygılı, çocukluğa ve cinsiyete duyarlı alternatif uyuşmazlık çözüm mekanizmalarının geliştirilmesi, çocuklar için özel ombudsmanlık kurulması, çocuklar için ulusal destekli bağımsız insan ve çocuk hakları merkezlerinin kurulması önem taşır. Bununla birlikte mahpus çocuklar için güvenliğin korunması, refahının sağlanması, gerekli hijyen ve tıbbi bakımın sağlanması gerekmektedir. Aynı zamanda suçlu çocukların kolayca idari ve adli makamlara şikayette bulunabilmesi ve avukatla görüşebilmesi onların aşağılanma, kötü muamele görme ve benzeri mağduriyetlerle karşı karşıya kalma riskini azaltmaktadır.

Çocukların Haklarını Kullanmasında Özerk Olması

Çocuklarının şikayeti genellikle yasal temsilcisinin iznine bağlıdır. Kız çocukları aile içinde oldukça hak ihlaline uğramaktadır. Bu sebeple kız çocuklarının bu durumu göz önünde bulundurularak şikayete başvurma konusunda özen gösterilmelidir. Aynı zamanda ebeveynleri aracılığıyla yapılan başvurularda çocuğun düşüncelerinin doğru aktarılmasının ve çocuğun üstün yararının gözetilmesinin önemli olduğu ebeveynlere bildirilmelidir. Almanya’da, ebeveynlerle çocuğun menfaatlerinin çatıştığı bazı davalarda çocuğun üstün yararının

gözetilmesi için mahkeme tarafından bir hukuki danışman atanmaktadır. Bu tür uygulamalar ülkemizde de yaygınlaştırılmalıdır.

Adli Sürecin Gerektirdiği Diğer İşlemlerde Koordinasyon

Adli süreç sadece mahkeme önüne çıkarılmaktan ibaret değildir. İfade alınması, tıbbi kontrol, olay yerine götürülme gibi unsurlar da bulunmaktadır. Bu işlemler yapılırken oldukça ihtimam gösterilmelidir. Özellikle cinsel suç mağduru kız çocuklarının travma yaşamaması için gerekli güven ortamı sağlanmalı, çocuğun bireysel koşulları göz önünde tutulmalıdır. Çocukların tekrar tekrar mağdur olmaması için işlemlerin koordinasyon içinde bilgi aktarımının sağlam zeminlerde olması oldukça önem taşımaktadır.

Mahremiyetin Sağlanması

Gerek duruşma sırasında gerek diğer işlemler yapılırken çocuğun mahremiyeti korunmalıdır. Bu konuda hem avukatlar hem idari personel gerekli özeni sağlamalıdır. Mahkeme heyetinden belirli bilgilerin ifşasının yasaklanması, halkın erişiminin kısıtlanması gibi unsurlar avukatlar tarafından talep edilmeli bazı durumlarda hakimler resen bu konuda karar vermelidir. Sadece çocuk mağdurlar için değil aynı zamanda çocuk suçluların toplumda damgalanmaması ve dışlanmaması için de mahremiyet önem taşımaktadır.

Suçta Sürüklenen Çocuklar İçin Zorunlu Müdafilik

CMK 150/2'ye göre müdafî bulunmayan çocuğa istemi aranmaksızın bir müdafî atanır. Çocuğun zorunlu müdafiliğini üstlenen bir avukatın durumun hassasiyetine göre çalışması gerekmektedir. Çocuğun müdafisinin yetişkin bir kimsenin müdafisine göre farklı ve daha geniş yetkileri vardır. Örneğin dosyaya erişime kısıtlama getirilmesi halinde çocuğun üstün yararı tartışılmalı ve çocuğun hak kaybına sebep olabilecek hallerde çocuğun üstün yararı ilkesi ve Pekin Kuralları 5. Madde dahilinde amaç çocuğun korunması ve yararının gözetilmesi olduğu için kısıtlamaya istisna getirilmelidir.

Bir diğer farklı durum ise çocuğun cezai yargılaması yalnızca işlenen suçun karşılığı cezalandırmayı yapmak değildir, yargılama süreci çocuğun durumunun incelenmesi, çocuğa daha iyi koşulların sağlanması ve çocuğun bir daha suça sürüklenmemesi için gerekli tedbirlerin alınmasını da kapsar. Bu haliyle ceza yargılaması hariç hukuk davası özellikleri de gösterir. Bu yüzden müdafî yalnızca ilgili işlenmiş suç fiili için müdafilik yapmaz. Çocuğun her yönden yararını düşünerek ilgili tedbirlere karar verilmesi için de çalışır.

Çocuklara hizmet sağlayacak CMK kapsamından görevlendirilmiş bir zorunlu müdafinin taşınması gereken özellikler şu şekilde özetlenebilir;

- Ceza mevzuatı yanında Çocuk Koruma Kanunu ve diğer çocuklara ilişkin kanunlara, ulusal ve uluslararası belgelere hakim olmalıdır.
- Çocuğun suçtan uzaklaştırılması ve çocuğun iyi olma halinin tekrar sağlanması yönünde çaba sarf etmelidir.
- Çocuğun ceza yargılama dışında alternatif yollara (uzlaşma, kamu davası açılmasının ertelenmesi, hükmün açıklanmasının geri bırakılması gibi) yönlendirilmesine çalışır.
- Çocuklar ile çalışan diğer kurum ve aktörleri iyi tanımalıdır, çocuğa her yönden yardımcı olabilecek sivil toplum ve diğer kuruluşlar hakkında bilgi sahibi olmalıdır.
- Risk altında olduğunu, kötü muamele gördüğünü, devlet koruması altında daha güvenden olacağı düşündüğü ve fark ettiği çocuklar için Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'na yapması gereken gerekli başvuruları ve bildirim yollarını bilmesi ve kullanması gerekmektedir.⁸¹

İkincil Mağduriyetlerin ve Travmaların Önlenmesi

Mağdura gerektiği gibi destek verilmediğinde, zararın daha da artması ve mağduru bir kez daha zarara uğrayan taraf haline getirilmesi söz konusu olmakta, bu durum genel olarak ikincil mağduriyet olarak adlandırılmaktadır.⁸² Kadına ve kız çocuklarına yönelik şiddet de birçok kez çoklu mağduriyet veya ikincil mağduriyet/ler şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Kız çocuklarının 18 yaşından önce birçok şiddet formu karşısında yüksek düzeyde kırılgan olduğu belirtilmektedir. Bu aşamada evlilik kararı, cinsel ilişki, çocuk sorumluluğu gibi bilişsel ve fiziksel konularda hazır olmaları pek mümkün değildir.⁸³ İkincil mağduriyetler kimi durumlarda hukuk eliyle, doğrudan hukuk kurallarının uygulanmasıyla ortaya çıkarken, kimi durumlarda uygulamadaki cinsiyetçi bakış açısı, önyargılar ve bilgi eksikliği gibi nedenlerden ötürü ortaya çıkabilmektedir. Bu noktada hukuk uygulamacılarından önce yasa koyucunun da eşitlikçi bakış açısına sahip olması, kız çocukların özel durumunu görmesi önem

⁸¹ Suça Sürüklenen Çocuklara Hukuki Yardım Eğitimci El Kitabı, Aralık 2010, ss. 12-14.

⁸² Yakup Yıldız, Çocukların Cinsel İstismarı Suçu ve İkincil Mağduriyet Sorunu, Doktora Tezi, 2012, s. 50.

⁸³ Kathryn M. Yount/ Kathleen H. Krause/ Stephanie S. Miedema, "Preventing gender-based violence victimization in adolescent girls in lower-income countries: Systematic review of reviews", *Social Science and Medicine*, Vol. 192, 2017, s. 1-3.

kazanmaktadır. Örneğin 18 yaşından önce evlenme olanağı tanınması hukuk eliyle ikincil mağduriyetlerin sürdürülmesidir. 18 yaşından küçük kız çocuğu uğradığı cinsel istismarın “rıza” gibi kavramlarla gizlenip, evlilik yoluyla bu istismar davranışlarının sürekli ve kurumsal bir hale getirilmesi mağduriyet dizisinin önünü açmak anlamına gelmektedir. Benzer şekilde kız çocukların zorunlu olarak örgün öğretime dâhil edilmemesi, bu konunun velilerin inisiyatifine bırakılması yine eğitim hakkının ihlali olarak kalmayıp zorla, erken veya çocuk yaşta evlilik gibi riskleri de beraberinde getirmektedir. Özellikle kız çocukların erkek çocuklara oranla açık liseye daha fazla kayıt yaptırmaları kız çocuklarına özel hak ihlali zeminin oluşturmaktadır.⁸⁴

Diğer taraftan hukuk uygulamasına ilişkin ikincil mağduriyetler özellikle kız çocukları bakımından ortaya çıkabilmektedir. Örneğin cinsel suç mağduru çocukların tekrar tekrar mağduriyet yaşamaması için Çocuk İzleme Merkezleri kurularak, adli ve tıbbi işlemlerin tek seferde ve alanda eğitilmiş kişilerce yapılması öngörülmüştür.⁸⁵ Sosyal çalışma görevlileri veya adli görüşmeciler, çocuğun psikolojik açıdan korunmasına yönelik tedbirlerin ve ihtiyaçlar bakımından önemli olmakla beraber uygulamada çocukla sürecin her aşamasında farklı sosyal çalışma görevlisinin temas etmesi çocuk odaklı bütüncül bir işleyişi imkânsız hale getirebilmektedir.⁸⁶

İkincil mağduriyetler sadece mağduru değil olaya tanık olan veya dinleyenler için de travma etkisi yaratabilmektedir. Örneğin cinsel saldırı mağdurlarını dinleyen sağlık çalışanlarında ve diğer uzmanlarda da ikincil travma yaygın biçimde görülmektedir. Bunun önüne geçilmesi bakımından mağdurlarla ilgilenen uzmanların süpervizyon veya profesyonel destek almaları gerekmektedir.⁸⁷ Dolayısıyla alanda çalışan ve sıkça istismar öykülerini dinleyen mağdur vekillerinin veya hukuk danışmanlarının sağlık desteğine ihtiyaç duyabilecekleri belirtilmelidir.

⁸⁴ Arzu Köseli/ Kezban Çelik, *Çocuk Yaşta, Erken ve Zorla Evliliklerin Sağlık Riskleri ve Sonuçlarına Çok Sektörlü Yaklaşım*, 2020, s. 68, 120.

⁸⁵ Köseli/ Çelik, 2020, s. 112.

⁸⁶ Zeynep Tekin Babuç, “Ceza Adalet Sistemi İçerisinde Mağdur Çocukların İkincil Mağduriyeti”, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, Cilt 23 Sayı 2, 2020, s. 335.

⁸⁷ Mary Dale Salston/ Charles R. Figley, “Secondary Traumatic Stress Effects of Working With Survivors of Criminal Victimization”, *Journal of Traumatic Stress*, Vol. 16, No. 2, 2003, pp. 167–174.

E. Kız Çocuklarıyla İlgili Adli Yardımdaki Davalar

1. Hukuk Davaları

1962 yılında çocuk yaşta evlilikleri önlemek amacıyla “Evliliğe Rıza Gösterilmesi, Asgari Evlenme Yaşı ve Evliliğin Tesciline Dair Sözleşme” yürürlüğe girmiştir. Bu sözleşme kapsamında devletlere evlilik için asgari yaşı belirleme çağrısı yapılmış ve her iki tarafın da rızası olmadan evliliğin geçerli olamayacağı vurgulanmıştır. Kız çocuklarının hakları, 1979 yılında BM tarafından oluşturulan “Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Konvansiyonu”da da ele alınmıştır. Bu bağlamda, evlendirilen çocukların evliliklerinin yasal kabul edilemeyeceği, çocuk evliliklerini önlemek için hukuki önlemler alınması gerektiği ve bu tür evliliklerin resmi olarak kaydedilmesi gerektiği vurgulanmıştır.⁸⁸

Çocuk haklarını korumaya yönelik bir başka metin 1989’da BM Genel Kurulu’nda benimsenen “Çocuk Hakları Konvansiyonu”dur. Konvansiyon dünya çapında neredeyse her ülke tarafından kabul edilmiştir ve günümüzde de en önemli anlaşmalardan birisi olarak varlığını sürdürmektedir. Anlaşma çerçevesinde, ebeveynlerin sorumluluğu, çocuğun çıkarları, eğitim hakkı, çocuk istismarı ve sömürsünün önlenmesi gibi önemli başlıklar gündeme getirilmiştir. Anlaşmayı imzalayan devletler çocukların kaçırılması ve satılmasına karşı ulusal, iki taraflı ve çok taraflı her türlü önlemin alınmasıyla yükümlü kılınmıştır. Taraf devletler aynı zamanda çocuk haklarına ilişkin düzenli rapor sunmak zorundadır. 1995’te kabul edilen “Pekin Deklarasyonu ve Eylem Planı” uyarınca devletler ulusal mevzuatlarında evlenen tarafların tam rızasının olduğunu garanti altına almaya, asgari evlilik yaşını yasal olarak belirlemeye ve gerektiğinde evlilik yaşını yükseltmeye davet edilmişlerdir. Avrupa Konseyi, çocuk evliliklerini azaltmayı hedefleyen 1468 sayılı kararı uyarınca devletlere evlilik için asgari yaşı 18 olarak düzenlenmesi çağrısında bulunmuştur. Bu çağrı çocuk evliliklerinin hem uluslararası hem de ulusal bağlamda suç kabul edilmesi için atılmış en önemli adımlardan biridir.

2011’de imzaya açılan “Kadınlara Yönelik Şiddet, Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi” (İstanbul Sözleşmesi) kadınların fiziksel, cinsel, psikolojik ya da ekonomik şiddet, taciz, zorla evlilik, zorunlu kürtaj ya da kısırlaştırma gibi konularda korunması için taraf devletleri sorumlu tutan ilk ve en kapsamlı uluslararası anlaşmadır. Bu Sözleşme, taraf devletleri toplumsal cinsiyet eşitsizliğiyle mücadele konusunda görevlendirmiş ve her türlü ayrımcılığın ve istismarın önlenmesi için atılacak adımların başat metni olarak öne çıkmıştır. İstanbul Sözleşmesi’nin taraf ülkelerinden olan Türkiye’de (1 Temmuz 2021 tarihinde Türkiye tek taraflı olarak Sözleşme’den çekilmiştir) ise,

⁸⁸ Birleşmiş Milletler Kadın Birimi, Çocuk Yaşta Erken Zorla Evliliklere İlişkin Erkek Algısı, Mart 2021, s. 24.

2002’de Medeni Kanun’da yasal evlilik yaşının 17 olarak yürürlüğe girmesine dek yasal evlilik yaşı kadınlar için 15 iken, erkekler için 17’dir. Uluslararası normlara göre ise yasal evlilik yaşı en az 18 olarak belirlenmiştir. Türk Medeni Kanunu’nun 124. maddesinde evlenebilmek için 17 yaşının doldurulması şartı aranmaktadır, olağanüstü durumlar ve pek önemli sebeplerle 16 yaşını doldurmuş çocuklara hâkim izni ile evlenebilmek imkanı getirilmiştir. Ayrıca, Medeni Kanun’un 11. maddesi ile erginlik yaşı 18 olarak belirlenmiş, evlenmenin kişiyi ergin kılacağından söz edilmiştir. Yine, Medeni Kanun’un 12. maddesinde 15 yaşını dolduran küçük, kendi isteği, velisinin rızasıyla mahkemece ergin kılınabilmektedir. Medeni Kanun uyarınca zorla evlendirilen kadınlar şikâyetle bulunabilecekleri gibi, evliliğin ilk beş yılında evliliğin iptali için başvuru hakkına da sahiptir.

Türk Medeni Kanunu 137. maddede, evlenme başvurusunu alan memurun inceleme yetkisi, başvurunun usulüne uygun olup olmadığı, evlenmek isteyen kişilerin evlenmeye ehil olup olmadığı, evlenme engelinin bulunup bulunmadığı konularıyla sınırlıdır. Evlendirme memuru, evlenme koşullarının varlığını tespit ederse evlenecekler evlenme gün ve saatini bildirir veya isterlerse evlenme izin belgesi verir. Bu izin belgesi altı ay geçerlidir. Mevcut düzenlemelere göre, evlenme başvurusunu alan memurun, evlenmek üzere başvuranın/başvuranların gerçekten evlenme iradesi taşıyıp taşımadığını, başvurunun özgür irade ile alınan karara dayanıp dayanmadığını araştırma, inceleme, kuşku duyulan hallerde ilgili mercilere durumu bildirme yükümlülüğü yoktur. Evlenme töreni açık (aleni) olup, iki tanık huzurunda yapılır, evlendirme memuru evleneceklerden her birine birbiriyle evlenmek isteyip istemediklerini sorar, evlenme, tarafların olumlu sözlü cevaplarını verdikleri anda oluşur. Olumlu cevap verme konusunda evlendirme memuru gerçekten istenerek olumlu cevap verilmiş olup olmadığı konusunda şüpheye düşerse, evlenme akdini yapmaktan kaçınmalıdır.⁸⁹

Türk Medeni Kanunu’na göre evlenme, “karşıt cinsten iki kişinin sürekli bir yaşam ortaklığı kurmak üzere karşılıklı, birbirine uygun irade açıklamalarıyla kurulan” bir aile hukuku sözleşmesidir. Evlenme kararının kişinin özgür iradesine dayanması, bu iradenin sağlıklı oluşması esastır. Kanun koyucu, evlenme iradesinin sağlıklı oluşmasına önem vermiş, hata, hile, tehdit nedeniyle evlenme iradesinin sakatlanmasını geçersizlik nedeni kabul ederek iradesi sakatlanana butlan davası açma hakkı tanımıştır. Ne var ki, tehdit sebebiyle zorla evlendirmenin geçersizliği ancak TMK m. 151’deki koşullar altında mümkündür. İlgili maddeye göre, *“kendisinin veya yakınlarından birinin hayatı, sağlığı veya namus ve onuruna yönelik pek yakın*

⁸⁹ Ayşe HAVUTÇU, “Mukayeseli Hukuktaki Gelişmeler Işığında Türk Medeni Kanunu Açısından Zorla Evlenme Probleminin Değerlendirmesi”, Yaşar Üniversitesi E-Dergisi, C. 8 S. Özel, s. 35.

ve ağır bir tehlike ile korkutularak evlenmeye razı edilmiş eş, evlenmenin iptalini dava edebilir.”

Bu açıdan değerlendirilmesi gereken esaslı kriter, “evlenmeye zorlama” fiilinin tehdit oluşturmasıdır. Türk Medeni Kanunu’ndaki düzenleme, yaşam, sağlık, namus ve onur şeklindeki belirli kişi varlığı değerlerini esas alarak, bu değerlere yönelik hukuka aykırı fiille ciddi bir zarar tehlikesi olduğuna inanan, evliliği istememesine rağmen evlenmeye razı olarak zarar tehlikesini önlemeye çalışan eş korumaktadır. Evlenmediği takdirde yaşamının tehlikeye girmesi, beden bütünlüğünün ihlal edilme tehlikesi, fiziksel şiddete maruz kalma, başkalarınca bilinmesi istenilmeyen giz alanına giren bir hususu ifşa ederek toplum önünde kötü duruma düşürme, yürürlükteki maddeye göre tehdit oluşturacaktır. Ancak, örneğin evlenme konusunda sosyal baskı, aile tarafından dışlanma, reddedilme açısından kolaylıkla aynı sonuca varılamayacaktır. Oysa dışlanma, aile tarafından reddedilme korkusuyla evlenmeye razı edilme halinde de evlenmeye zorlanan yoğun biçimde psikolojik/ duygusal şiddete maruz kalmakta, manevi açıdan ağır bir baskı altına alınmaktadır. Ailenin baskısına karşı koyamayan ancak evlenmeyi de kesinlikle istemeyen çoğu mağdur, kendi yaşamlarına son vermeyi son çare olarak görebilmektedir.⁹⁰

Türk Medeni Kanunu’nun 152’nci maddesine göre korkunun etkisinin ortadan kalktığı tarihten başlayarak altı ay ve her halde evlenmenin üzerinden beş yıl geçmekle tehdit nedeniyle iptal davası açma hakkı düşer. Öte yandan, tehdit nedeniyle iptal davasını ancak tehdit edilen eş açabilir. Dava açma hakkının altı aylık nispi süre, beş yıllık azami süreye bağlı olması ve iptal davasını tehdit edilen eş dışında başka birinin açma hakkı olmaması, iptal davası açılarak zorla evliliğin geçersiz kılınabilmesi için son derece elverişsizdir. Ülkemizde, evlenme öncesi yoğun baskı ve şiddete maruz kalan mağdur, evlendikten sonra da evliliği sürdürmesi amacıyla baskı ve şiddet görmeye devam etmektedir. Bu gibi hallerde dava açma hakkının azami süre ile sınırlandırılması, hakkı fiilen kullanılamaz hale getirmektedir. Mağduru, korkunun etkisi ortadan kalktıktan sonra altı ay içinde iptal davası açmaya zorlamak da gerçekçi değildir. Mağdurun dava açmak için hemen harekete geçemeyeceği, daha uzun bir süreye ihtiyaç olduğu açıktır.

Yargıtay 4. HD E. 2016/15297 K. 2019/612, kararında karşı oy yazısında ilgili hâkim, *“Evlilik birliği kurmaksızın birlikte yaşayıp rızayla bu ilişkisini sonlandıran herkesin, şeref ve itibarının zedelendiği iddiasıyla diğerinden manevi tazminat talep edebileceğini iddia etmek elbette mümkün değildir. Somut olay ... ili ... ilçesinde yaşanmış olup, erkek egemen (ataerkil)*

⁹⁰ HAVUTÇU, ss. 35-36.

ve geleneksel toplum yapısının hâkim olduğu, özellikle kız çocuklarının erken yaşta ve zorla evlendirildikleri coğrafyamızda yer almaktadır. Yapılan araştırmalarda, bu tür evliliklerin temelinde sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel özellikler, gelenekler, görenekler, inançlar, eğitim, iç ve dış göçler bulunmaktadır. Ayrıca reşit olsa bile kız çocuklarının bu şekilde evlendirilmesinde, erkek egemen sistem içinde kadınlara biçilen ve öğretilen toplumsal cinsiyet rolü önem taşımaktadır. Erkek egemen toplum yapısının baskın ve ekonomik gelişmişlik düzeyinin düşük olduğu kırsal bölgelerde evlilik kararları genellikle ailenin erkek üyeleri tarafından alınmakta, bu tür evliliklerde dini nikâh da meşrulaştırma aracı olarak kullanılabilmekte ve kız çocuklarının kendi rızalarından çok, ailenin ve/veya varsa aşiretin kararı ve onayı belirleyici olmaktadır. Yukarıda anlatılanlar esasında davacının evlendirilmesinde kendi ailesinin de sorumluluğuna işaret etmekte ise de bu sosyal gerçeklikten ve kabulden beslenen davalı erkek, resmi nikâh kıymaya yanaşmaksızın birlikte yaşadığı kızı, boşanmış bir kadın olarak hiçbir yaptırıma uğramaksızın babasının evine gönderebilmektedir. Somut olay, yukarıda açıklanan koşullar altında irdelendiğinde, davacı kadının şeref ve itibarının zarar görmediğini söyleyebilmek mümkün değildir. O hâlde verilen bu zararın bir karşılığının da olması gerekir. Bu nedenle davacının kişilik haklarının zedelendiği kanaatindeyim.”⁹¹

Olağanüstü Durumlarda Evlilik İznine Dair Değerlendirme

Türk Medeni Kanunu’nun 124. maddesi “erkek veya kadın on yedi yaşını doldurmadıkça evlenemez. Ancak hakim olağanüstü durumlarda ve pek önemli bir sebeple on altı yaşını doldurmuş erkek veya kadının evlenmesine izin verebilir. Olanak bulundukça karardan önce ana ve baba veya vasi dinlenir” hükmü ne yazık ki hukukun anayasa, diğer kanunlar, uluslararası anlaşmalar, ilkeler ve standartlar gibi pek çok bileşenden oluşan bir bütün olduğu unutarak;⁹² özellikle hamilelik, soyun devamı gibi bazı hususlar olağanüstü durum ve pek önemli bir sebep kabul edilerek çocukların özellikle de kız çocuklarının erken evlenmesine izin verecek biçimde yorumlanmaktadır. Oysa Anayasanın 138. maddesi hükmü gereğince hakimler “... Anayasaya, kanuna ve hukuka uygun olarak vicdani kanaatlerine göre hüküm

⁹¹ Yargıtay 4. HD E. 2016/15297 K. 2019/612, T. 12.02.2019.

⁹² Hukuku ilkeler kurallar ve standartlardan oluşan bir bütün olduğuna ilişkin olarak bkz. Ronald Dworkin, *Hakları Ciddiye Almak*, Çev. Ahmet Ulvi Türkbağ, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 2007. Gülriz Uygur, *Hukuk Etik ve İlkeler*, Ronald Dworkin ve Robert Alexy’nin Görüşleri Çerçevesinde Bir İnceleme, *Siyasal Kitabevi*, Ankara 2006. bkz. M. Balkan Demirdal, “Ronald Dworkin’in Hukuk Teorisi Işığında Yargıçların Rolü”. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2014, C:18, sayı, 3-4, ss.789-820.

verirler". Bu maddeden yola çıkıldığında hakimleri sadece Medeni Kanun'un 124. maddesinin bağlamadığı başta Anayasa olmak üzere diğer kanunlar ve uluslararası sözleşmelerin de bağladığı çok açıktır. Anayasa'nın 41. maddesine göre devlet ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların refahını sağlamak için gerekli tedbirleri almalıdır. Sadece bu maddeden yola çıkıldığında bile erken yaşta evlendirildiklerinde kız çocuklarının sağlık hakları ve eğitim hakları ihlal olunmakta hatta bazen erken hamilelik nedeniyle kız çocukları yaşam haklarını kaybettikleri için bile hakimlerin erken evlilik iznini vermemeleri gerekmektedir. Dahası Anayasanın 90/5 maddesine göre *"...Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır."* Bu doğrultuda Çocuk Hakları Sözleşmesi çocukların temel hak ve özgürlükleriyle ilgili olduğu için Medeni Kanun'un 124. maddesi ile Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne aykırı olarak ele alınamaz. Zira Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 1. maddesine göre *"Her birey on sekiz yaşına kadar çocuk olarak kabul edilir. Her çocuk vazgeçilmez haklara sahiptir. Ve bu sözleşmenin 19. maddesine göre "Hiç kimse, çocuklara karşı olan sorumluluklarını onlara zarar verecek şekilde kullanamaz. Devlet çocukların hiçbir zarara uğramaması için her türlü önlemi almakla yükümlüdür."* Dolayısıyla hakimler de işlerini yaparken mesleki sorumluluklarını çocuklar zarar verecek biçimde kullanamaz. Bu noktadan yola çıkıldığında kız çocukları erken evlendirildikleri takdirde sağlık ve eğitim haklarını kaybetmek başta olma üzere ciddi zararlar görecekları için hakimler kız çocuklarının olağanüstü durumlarda ve pek önemli bir sebep olması gibi nedenlerle erken evliliklerine izin verme hakkına sahip değildirler. Ayrıca ilkelerin de hukukun önemli bileşenlerinden biri olduğu unutulmaması gerektiği ve çocuğun yüksek yararı ilkesi gereğince çocuğun bedensel, zihinsel, ruhsal ve toplumsal gelişiminin sağlanabilmesi için öncelikli olarak çocuğun haklarının ön planda tutulması ve faydasının gözetilmesi gerekliliği de kız çocuklarının erken evliliğine hakimlerce izin verilmemesini gerektirmektedir.

2. Ceza Davaları

Türk Ceza Kanunu'nda çocuk evliliklerini engellemek amacıyla doğrudan hüküm altına alınan herhangi herhangi bir yaptırım söz konusu değildir. Bu anlamda genel olarak Türk Ceza Kanunu'nda, yorum çocuğun cinsel istismarı bağlamında ele alınmakta ve suçlular ancak 15 yaşından küçük çocukların istismarı şikâyet etmeleri halinde cezalandırılmaktadır. Şikâyet hakkının çocuğa verilmesi çocukların tehdit ve baskı altında bu haktan yararlanmalarının önündeki en büyük engellerden biri olarak öne çıkmaktadır. Türkiye'deki hukuk sisteminde

asgari evlilik yaşı konusunda çeşitli kısıtlamalar olmasına karşın, “erken evlilik” tanımının çeşitli kanunlara göre farklı yorumlanması da söz konusu olabilmektedir. Çocuk Koruma Kanunu, çocuğu ‘daha erken yaşta ergin olsa bile 18 yaşını doldurmamış kişi’ olarak tanımlamaktadır. Bu madde uyarınca, 18 yaşını doldurmamış her birey çocuk sayılmakta ve evlendirilmesi ‘erken evlilik’ anlamına gelmektedir. Şu an 17 olan asgari evlilik yaşına ve istisnai durumlarda 16 yaşında evlenebilme seçeneğine ek olarak, söz konusu yaşlardan daha erken evlenenlere yönelik Türk Ceza Kanunu’nda doğrudan bir yaptırım olmaması önemli bir sorun olarak değerlendirilmektedir. On beş yaşında ya da daha küçük yaşta kız çocuğuyla evlenen kişiler çocuğun cinsel istismarı kapsamında, çocuğun ebeveynleri ise suça ortaklıktan yargılanmaktadır.

Türk Ceza Kanunu’nda çocuğa karşı işlenen suçlar genel olarak kanunun nitelikli haller değerlendirilmesinde kendisine yer bulmaktadır. Ancak çocuğa karşı özellikle düzenlenmiş olan maddeler de bulunmaktadır. Örneğin TCK 103. Maddesi, “Çocukların Cinsel İstismarı”nı hüküm altına almaktadır. İlgili Madde:

(Değişik: 18/6/2014-6545/59 md.)

(1) (Yeniden düzenlenen birinci ve ikinci cümle: 24/11/2016-6763/13 md.)

Çocuğu cinsel yönden istismar eden kişi, sekiz yıldan on beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Cinsel istismarın sarkıntılık düzeyinde kalması hâlinde üç yıldan sekiz yıla kadar hapis cezasına hükmolunur. (Ek cümle: 24/11/2016-6763/13 md.) Mağdurun on iki yaşını tamamlamamış olması hâlinde verilecek ceza, istismar durumunda on yıldan, sarkıntılık durumunda beş yıldan az olamaz. Sarkıntılık düzeyinde kalmış suçun failinin çocuk olması hâlinde soruşturma ve kovuşturma yapılması mağdurun, velisinin veya vasisinin şikâyetine bağlıdır. Cinsel istismar deyiminden;

a) On beş yaşını tamamlamamış veya tamamlamış olmakla birlikte fiilin hukuki anlam ve sonuçlarını algılama yeteneği gelişmemiş olan çocuklara karşı gerçekleştirilen her türlü cinsel davranış,

b) Diğer çocuklara karşı sadece cebir, tehdit, hile veya iradeyi etkileyen başka bir nedene dayalı olarak gerçekleştirilen cinsel davranışlar, anlaşılır.

(2) (Yeniden düzenleme: 24/11/2016-6763/13 md.) Cinsel istismarın vücuda organ veya sair bir cisim sokulması suretiyle gerçekleştirilmesi durumunda, on altı yıldan aşağı olmamak üzere hapis cezasına hükmolunur. Mağdurun on iki yaşını tamamlamamış olması hâlinde verilecek ceza on sekiz yıldan az olamaz.

(3) Suçun;

a) Birden fazla kişi tarafından birlikte,

b) İnsanların toplu olarak bir arada yaşama zorunluluğunda bulunduğu ortamların sağladığı kolaylıktan faydalanmak suretiyle,

c) Üçüncü derece dâhil kan veya kayın hısımlığı ilişkisi içinde bulunan bir kişiye karşı ya da üvey baba, üvey ana, üvey kardeş veya evlat edinen tarafından,

d) Vasi, eğitici, öğretici, bakıcı, koruyucu aile veya sağlık hizmeti veren ya da koruma, bakım veya gözetim yükümlülüğü bulunan kişiler tarafından,

e) Kamu görevinin veya hizmet ilişkisinin sağladığı nüfuz kötüye kullanılmak suretiyle, işlenmesi hâlinde, yukarıdaki fıkralara göre verilecek ceza yarı oranında artırılır.

(4) Cinsel istismarın, birinci fıkranın (a) bendindeki çocuklara karşı cebir veya tehditle ya da (b) bendindeki çocuklara karşı silah kullanmak suretiyle gerçekleştirilmesi hâlinde, yukarıdaki fıkralara göre verilecek ceza yarı oranında artırılır.

(5) Cinsel istismar için başvuru alan cebir ve şiddetin kasten yaralama suçunun ağır neticelerine neden olması hâlinde, ayrıca kasten yaralama suçuna ilişkin hükümler uygulanır.

(6) Suç sonucu mağdurun bitkisel hayata girmesi veya ölümü hâlinde, ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına hükmolunur.

İlgili düzenleme kendi içerisinde farklı kriterleri aramaktadır. Buna göre TCK eneste ilişkin de harici bir hüküm düzenlememekte ve bu hüküm içerisinde nitelikli hal olarak çocuğa karşı cinsel istismar içerisinde eneste değerlendirmektedir.

Yine çocuk söz konusu olduğunda değerlendirilebilecek hükümler, TCK'nın çeşitli maddelerinde kendisine yer bulmaktadır. TCK m. 80'de insan ticareti, TCK m. 90'da insan üzerinde deney, TCK m. 94-96 işkence ve eziyet, TCK m. 97'de terk etme, TCK m. 98'de yardım ve bildirim yükümlülüğünün yerine getirilmemesi, TCK 109'da kişiyi hürriyetten yoksun bırakma, TCK m. 231'de çocuğun soybağını değiştirme, TCK m. 232'de aile içerisinde kötü muamele, TCK m. 233'de aile hukukundan kaynaklanan yükümlülüğün ihlali, TCK m. 234'te çocuğun kaçırılması ve alıkonulması, TCK m. 226'da müstehcenlik, TCK m. 227'de Fuhuş, TCK m. 229'da dilencilik, TCK m. 82 ve TCK m. 86'da kasten insan öldürme ve kasten yaralamaya ilişkin düzenlemeler bulunmaktadır.

Bu maddelerin konusu olmuş olan birçok ceza davası bulunmaktadır. Ancak kapsam bakımından, örneklendirilebilecek birkaç dava verilecektir.

“Olay, 2002 yılında, 14 yaşındaki kız çocuğunun (N.Ç.) fuhuşa zorlanması, özgürlüğünden yoksun bırakılarak kapatılması ve birçok kişi tarafından tecavüze uğraması ile ilgilidir. 2003 yılında N.Ç. Savcılığa şikâyetle bulunmuş, olayla ilgili 28 kişinin kimliği belirlenmiş ve 27’si tutuklanmıştır. Mardin Ağır Ceza Mahkemesindeki ilk duruşmada, duruşmanın kamuya kapalı yapılmasına karar verilmiştir. Duruşmadan sonra, sanık yakınları, N.Ç.’ye ve temsilcilerine saldırmış, N.Ç.’nin avukatlarının, koruma tedbirine ve güvenlik nedeniyle davanın başka yere aktarılmasına ilişkin talepleri reddedilmiştir.

Yargılama 11 yıl sürmüştür, bu süre içinde, Yargıtay’da hiçbir açıklaması olmayan 5 yıl geçirilmiştir. N.Ç., yargı organının isteğiyle 10 kez, neden gerek duyulduğu açıklanmayan ayrıntılı tıbbi muayeneye tabi tutulmuş, duruşmalarda, sosyal danışmanın, psikoloğun veya başka bir uzmanın desteği olmaksızın, kendisine tecavüz edenlerle karşı karşıya getirilmiş ve onların önünde, mağduru olduğu tecavüz eylemlerinin en ince ayrıntısına kadar anlatmaya ve eylemleri canlandırmaya (reconstruction) zorlanmış ve bunun neden gerekli olduğu açıklanmamıştır. N.Ç., duruşmalardan sonra, sanıkların yakınlarının saldırılarına maruz kalmış ve bu saldırıların birinde, polis, N.Ç.’yi zorlukla şehir dışına çıkarabilmiştir. Bütün bunlara rağmen yargı organı, N.Ç.’yi sanıklardan koruyacak hiçbir tedbir almamıştır. Üstelik yargı organı, yargılama sırasında yürürlükte olan eski CK’nın 414. Maddesinin daha az ceza öngören 1. Fikrasından yararlanabilmelerini sağlayabilmek için büyük çaba sarfetmiş ve bu amaçla, bazı sanıkların tehditlerini ve uyguladıkları şiddeti görmezden gelerek, N.Ç.’nin tecavüz eylemlerine rıza gösterdiği görüşünü benimsemiştir. Bu görüş benimsenirken, N.Ç.’nin yaşının küçüklüğü ve buna bağlı olarak güçsüzlüğü ve dirençsizliği dikkate alınmamıştır. Sonuçta, sanıklar hakkında eski CK’nın 414. Maddesinin 1. Fikrasına göre çeşitli cezalara hükmedilmiş, özgürlükten yoksun bırakma ve fuhuşa teşvik suçları ise, zamanaşımına uğramıştır.

AIHM’ye göre, tecavüz mağduru küçüğün, korumasız bırakılması, kendisine tecavüz edenlerle karşı karşıya getirilmesi, tecavüz eylemlerinin en ince ayrıntısına kadar anlatmaya ve canlandırmaya zorlanması, yargı organının, küçüğün korunması bağlamında dengeleyici bir uygulama (balancing exercise) içinde olmadığını göstermektedir. AIHM, N.Ç.’nin, duruşmalarda, gereksiz yere, ifade verme ve kanıt sunma sınırlarını aşarak ve kendisine travma yaşatarak, tecavüz eylemlerini en ince ayrıntısına kadar anlatmaya ve canlandırmaya zorlanmasının, haysiyetini (dignity) rencide ettiği ve özel hayat hakkını çiğnediği sonucuna varmış ve bu durumun,

sanıkların adil yargılanma hakkı ileri sürülerek mazur gösterilemeyeceği değerlendirilmesini yapmıştır.

AIHM'ye göre, N.Ç. 'nin 10 kez ayrıntılı tıbbi muayeneye tabi tutulması da vücut ve psikolojik bütünlüğüne aykırıdır. *AIHM*, yargı organının, N.Ç. 'nin küçük yaşını dikkate almaksızın, tecavüz eylemlerine rıza gösterdiği ya da yeteri kadar karşı çıkmadığı varsayımına ağırlık vermesini, tecavüz mağduru küçüğün korunması yükümlülüğü ile bağdaştıramamıştır. Yargılamanın özenle ve süratle yürütülmemiş olması da yine, tecavüz mağduru küçüğün korunması yükümlülüğüne aykırı bulunmuştur. *AIHM*, bütün bunların, N.Ç. için, ikincil mağduriyete (secondary victimisation) yol açtığı sonucuna varmış ve *AIHS*'nin 3. (işkence ve kötü muamele yasağı) ve 8. (özel hayata saygı hakkı) Maddelerinin ihlal edildiğine hükmetmiştir.

AIHM ayrıca, N.Ç. 'ye 25,000 Avro manevi tazminat ile 3,000 Avro yargılama gideri ödenmesine karar vermiştir.

Karar, temyiz edilmediği takdirde, 3 ay sonra kesinleşecektir."⁹³

3. 6284 sayılı Kanun/Çocuk Koruma Tedbirleri

6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun'da kapsam ve amaç belirlenirken, uygulama konusu olacak kişiler de sıralı sayıda belirtilmiştir. Bu açıdan, kanunun 1. Maddesinde:

"MADDE 1 – (1) Bu Yönetmelik, şiddete uğrayan veya şiddete uğrama tehlikesi bulunan kadınlar, çocuklar, aile bireyleri ve tek taraflı ısrarlı takip mağduru olan kişilerin korunması ve bu kişilere yönelik şiddetin önlenmesi ile şiddet uygulayan veya uygulama ihtimali olan kişiler hakkında şiddetin önlenmesine yönelik tedbirler ile bu tedbirlerin alınması ve uygulanmasına ilişkin usul ve esasları kapsar."

Çocukların da kanunun sağlamış olduğu koruma ve tedbirlerinden faydalanabileceği esas olarak belirtilmiştir. Bu bağlamda Mülki amir tarafından verilebilecek koruyucu tedbir kararlarına ilişkin açıklamalar şu şekildedir:

"MADDE 6 – (1) Kanun kapsamında korunan kişilerle ilgili olarak aşağıdaki tedbirlerden birine, birkaçına veya uygun görülecek benzer tedbirlere delil veya belge aranmaksızın mülkî amir tarafından ilgilinin talebi, Bakanlık veya kolluk

⁹³ *AIHM* N.Ç./Türkiye T. 09/02/2021, Özet Karar Çevirisi, <https://www.barobirlik.org.tr/Haberler/aihm-nin-922021-tarihli-nc-turkiye-kararinin-ozet-cevirisi-81610>, (Erişim Tarihi: 05.10.2022).

görevlilerinin başvurusu üzerine ya da resen karar verilebilir: a) Kendisine ve gerekiyorsa beraberindeki çocuklara, bulunduğu yerde veya başka bir yerde uygun barınma yeri sağlanması, b) Diğer kanunlar kapsamında yapılacak yardımlar saklı kalmak üzere, geçici maddi yardım yapılması, c) Psikolojik, meslekî, hukukî ve sosyal bakımdan rehberlik ve danışmanlık hizmeti verilmesi, ç) Hayatî tehlikesinin bulunması hâlinde, ilgilinin talebi üzerine veya resen geçici koruma altına alınması, d) Gerekli olması hâlinde, korunan kişinin çocukları varsa çalışma yaşamına katılımını desteklemek üzere dört ay, kişinin çalışması hâlinde ise iki aylık süre ile sınırlı olmak kaydıyla, on altı yaşından büyükler için her yıl belirlenen aylık net asgari ücret tutarının yarısını geçmemek ve belgelendirilmek şartıyla Bakanlık bütçesinin ilgili tertibinden karşılanmak suretiyle kreş imkânının sağlanması”

Hakim tarafından verilebilecek önleyici tedbir kararları açısından da çocuğa ilişkin olarak:

“MADDE 17 – (1) Hâkim tarafından şiddet uygulayanlarla ilgili olarak aşağıdaki önleyici tedbirlerden birine, birkaçına veya uygun görülecek benzer tedbirlere karar verilebilir: a) Şiddet mağduruna yönelik olarak şiddet tehdidi, hakaret, aşağılama veya küçük düşürmeyi içeren söz ve davranışlarda bulunmaması. b) Müşterek konuttan veya bulunduğu yerden derhâl uzaklaştırılması ve müşterek konutun korunan kişiye tahsis edilmesi. c) Korunan kişilere, bu kişilerin bulundukları konuta, okula ve işyerine yaklaşmaması. ç) Çocuklarla ilgili daha önce verilmiş bir kişisel ilişki kurma kararı varsa, kişisel ilişkinin refakatçi eşliğinde kurulması, kişisel ilişkinin sınırlandırılması ya da tümüyle kaldırılması. d) Gerekli görülmesi hâlinde korunan kişinin, şiddete uğramamış olsa bile yakınlarına, tanıklarına ve kişisel ilişki kurulmasına ilişkin hâller saklı kalmak üzere çocuklarına yaklaşmaması. e) Korunan kişinin şahsi eşyalarına ve ev eşyalarına zarar vermemesi. f) Korunan kişiyi iletişim araçlarıyla veya sair surette rahatsız etmemesi. g) Bulundurulması veya taşınmasına kanunen izin verilen silahları kolluğa teslim etmesi. ğ) Silah taşınması zorunlu olan bir kamu görevi ifa etse bile bu görevi nedeniyle zimmetinde bulunan silahı kurumuna teslim etmesi. h) Korunan kişilerin bulundukları yerlerde alkol ya da uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanmaması ya da bu maddelerin etkisinde iken korunan kişilere ve bunların bulundukları yerlere yaklaşmaması, bağımlılığının olması hâlinde, hastaneye yatmak dâhil, muayene ve tedavisinin sağlanması. ı) Bir sağlık kuruluşuna muayene veya tedavi

için başvurusu ve tedavisinin sağlanması. (2) Hâkim, 3/7/2005 tarihli ve 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanununda yer alan koruyucu ve destekleyici tedbirler ile Türk Medeni Kanunu hükümlerine göre velayet, kayyım, nafaka ve kişisel ilişki kurulması hususlarında da karar verebilir. (3) Şiddet uygulayan, aynı zamanda ailenin geçimini sağlayan veya katkıda bulunan kişi ise hâkim, Türk Medeni Kanunu hükümlerine göre nafakaya hükmedilmemiş olması kaydıyla, şiddet mağdurunun yaşam düzeyini göz önünde bulundurarak talep edilmese dahi tedbir nafakasına hükmedebilir. Tedbir nafakasının tahsiline ilişkin hususlar 43 üncü maddedeki usul ve esaslara göre yerine getirilir.”

KIZ ÇOCUKLARININ ADALETE VE ADLİ YARDIMA ERİŞİMİNE DAİR HARİTALAMA

Çocuk Odaklı Adalet Nasıl Olmalıdır?

1.Çocuğun yüksek yararını gözetir.

1.Hukuki süreç çocuğun yaşına ve durumuna uygun ve özenli olur.

1.Çocuk hukuku alanında uzman kişiler hizmet verir.

1.Çocuğun hukuki süreçte etkin katılımı sağlanır ve yararına olduğu sürece özgür şekilde dinlenilmesi ve duruşmalarda hazır bulunması sağlanır.

1.Duruşma süreleri, mahkemede kullanılan dil, mahkeme binaları gibi fiziksel detaylar çocuklara uygun hale getirilir.

1.Gizlilik ve mahremiyete önem verilir, çocuğa dair bilgilerin gizli tutulmasında üst düzey özen gösterilir.

1.Çocuğun yüksek yararı uyarınca süreç gereken hallerde ivedilikle tamamlanır, gereksiz gecikmelerden kaçınılır.

1.Çocuğun ikincil mağduriyete uğramaması için gerekli özel tedbirler alınır.

1.Çocuk hukuki süreç ve kavramlar hakkında yaşına ve kapasitesine uygun olacak şekilde bilgilendirilir.

Kız Çocukları ve Haklarına İlişkin Temel Mevzuat ve Belgeler

Türk Medeni Kanunu

Türk Ceza Kanunu

Hukuk Muhakemeleri Kanunu

Ceza Muhakemeleri Kanunu

Çocuk Hakları Sözleşmesi

Çocuk Koruma Kanunu

Çocuk Haklarına Dair Sözleşmeye Ek Çocuk Satışı, Çocuk Fahişeliği
ve Çocuk Pornografisi ile İlgili İhtiyari Protokol

Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Kaldırılması Sözleşmesi (CEDAW)

Adli Yardıma Kimler Başvurabilir?

- Kendisi ve ailesinin geçimini önemli ölçüde zor duruma düşürmeksizin, gereken yargılama veya takip giderlerini kısmen veya tamamen ödeme gücünden yoksun olan kimseler, iddia ve savunmalarında, geçici hukuki korunma taleplerinde ve icra takibinde, taleplerinin açıkça dayanaktan yoksun olmaması kaydıyla adli yardımdan yararlanabilirler.

Adli Yardım Hangi Masrafları Karşılar ve Neleri Sağlar?

- Adli yardım kararı, ilgiliye, yapılacak tüm yargılama ve takip giderlerinden geçici olarak muafiyet, yargılama ve takip giderleri için teminat göstermekten muafiyet, dava ve icra takibi sırasında yapılması gereken tüm giderlerin Devlet tarafından avans olarak ödenmesi, davanın avukat ile takibi gerekiyorsa, ücreti sonradan ödenmek üzere bir avukat temini gibi hususları sağlar. Mahkeme, talepte bulunanın, belirtilen hususların bir kısmından yararlanmasına da karar verebilir

Adli Yardım Talebi Nereye ve Nasıl Yapılır?

- Adli yardım talebi, dava açılmadan önce barolara ve yargılamanın yapılacağı mahkemeye, dava açıldıktan sonra ise yine barolara ve asıl talep veya işin karara bağlanacağı mahkemeye, icra ve iflas takiplerinde ise takibin yapılacağı yerdeki icra mahkemesine ekli adli yardım başvuru formu çıktısı alınıp, doldurularak yapılır.

Kanun yollarına başvuru sırasında bölge adliye mahkemesine veya Yargıtay'a başvurulması gerekmektedir. Mahkeme adli yardımın koşullarının oluşup oluşmadığını değerlendirerek talebin kısmen veya tamamen kabulüne ya da reddine ilişkin karar vermektedir. Talep hâlinde inceleme duruşmalı olarak yapılır. Adli yardım, hükmün kesinleşmesine kadar devam edecektir.

Kız Çocuklarının Hukuki, Sosyal ve Diğer Çeşitli Yardımlara Ulaşabileceği Adresler

Baroların Adli Yardım Büroları

Çocuk Hakları Merkezleri

Aile, Kadın, Çocuk ve Özürlü Sosyal Hizmet Danışma Hattı
ALO 183

Acil Durum Hattı
112

Türkiye Kadın Dernekleri Federasyonları Acil Yardım Hattı
0212 656 96 96 & 0549 656 49 49

Ankara Barosu Gelincik Hattı
444 43 06

Nirengi Derneği Çocuk Destek Hattı
0 850 216 53 67

KAYNAKÇA

- 15-17 Yaş Aralığındaki Kız Çocuklarında Eğitime Devam Etmeme Sebepleri,
<https://www.verikaynagi.com/grafik/15-17-yas-araligindaki-kiz-cocuklarinda-egitime-devam-etmeme-sebepleri/>, 10.09.2022.
- 2020 Türkiye İnsan Ticaretiyle Mücadele Yıllık Raporu,
[https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/Yayinlar/Kitapcik-Raporlar/2020-Türkiye-İnsan-Ticaretiyle-Mücadele-Yillik-Raporu.pdf](https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/Yayinlar/Kitapcik-Raporlar/2020-Turkiye-Insan-Ticaretiyle-Mucadele-Yillik-Raporu.pdf), 10.09.2022.
- AİHM N.Ç./Türkiye T. 09/02/2021, Özet Karar Çevirisi,
<https://www.barobirlik.org.tr/Haberler/aihm-nin-922021-tarihli-nc-turkiye-kararinin-ozet-cevirisi-81610>. 06.10.2022.
- AKÇABAY Fehmiye Ceren, “Feminist Hukuk Metodolojisi: Hukuk Uygulaması, Feminizm ve Politika”, *Hukuk ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları* (Ed. Gülriz UYGUR/ Nadire ÖZDEMİR), Seçkin Yay, 2018, ss. 17-56.
- AKÇO BİLEN Seda / AKIŞOĞLU Özgür / ÇELİK Gamze Nur / ERGİNLİ Bürge Elvan / ÖZDİL Koray, “Adalete Erişim İçin Yerelden Öneriler”, TESEV Yayınları, İstanbul 2015.
- AKTAŞLI İrem, İLHAN Ebru, Kız Çocukların Eğitimi ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği: Güncel Veriler ve Öncelikler, <http://www.bbog.org/content/Kiz-cocuklarin-egitimi-ve-toplumsal-cinsiyet-esitligi-guncel-veriler-ve-oncelikler-13-ocak-2012.pdf>, 10.09.2022.
- ALVER Damla, “İnsan Haklarını Korumanın Bir Yolu Olarak Kesişimsellik”, *Etik, Hukuk ve İnsan Hakları, İoanna Kuçuradi'ye 85. Doğum Günü için içinde*, Yayına Hazırlayanlar: Betül Çotuksöken, Gülriz Uygur, Harun Tepe, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara, 2021, s. 291-305.
- ATALAY Oğuz, “Hukuk Muhakemeleri Kanunu Tasarısında Avukatla Temsil Zorunluluğu ve Adli Yardım”, *Hukuki Perspektifler Dergisi*, Sayı: 8, Eylül 2006, s. 97-100.
- Avukatlık Asgari Ücret Tarifesi (TL),<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/09/20220903-4-1.pdf>, .10.09.2022.
- BEDNER Adrian, VEL Jacqueline, “An Analytical Framework for Empirical Research on Access to Justice”, *Law, Social Justice & Global Development Journal*, 2010/1.
- Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Genel Yorum No:12.

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi'nin Çocuk Haklarına dair Sözleşme'ye ilişkin Genel Yorumları 2006 – 2008, Aralık 2008, <https://www.esithaklar.org/wp-content/uploads/2021/02/Cocuk-Haklari-Komitesi-2006-2008.pdf>, 06.10.2022.

Birleşmiş Milletler Kadın Birimi, Çocuk Yaşta Erken Zorla Evliliklere İlişkin Erkek Algısı, UN Women, Mart 2021.

CEDAW Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi Kadınların Adalete Erişimlerine İlişkin Tavsiye Kararı,
<https://www.aile.gov.tr/media/35253/cedaw-33-sayili-genel-tavsiye-karari.pdf>.

Ceza Muhakemesi Kanunu Gereğince Müdafî Ve Vekillerin Görevlendirilmeleri İle Yapılacak Ödemelerin Usul Ve Esaslarına İlişkin Yönetmelik,
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/03/20070302-8.htm>.

Çocuk Dostu Hukuki Yardıma İlişkin Rehber İlkeler, UNICEF ECARO, 2018.

Çocuk Evlilikleri ve İnsan Ticareti,
https://www.sabancivakfi.org/i/content/4850_2_Cocuk_Evlilikleri_ve_Insan_Ticareti.pdf, 10.09.2022.

Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları, 2019, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Child-Labour-Force-Survey-2019-33807>, 10.09.2022.

Çocuk Haklarına Dair Sözleşmeye Ek Çocuk Satışı, Çocuk Fahişeliği Ve Çocuk Pornografisi İle İlgili İhtiyari Protokol, <https://www5.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4755.html>, 10.09.2022.

CRENSHAW Kimberle, “Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics”, University of Chicago Legal Forum, Volume 1989 Issue 1, Article 8, s. 139-167.

N.Ç Davası Utançla Bitti, <https://www.ntv.com.tr/turkiye/n-c-davasi-utancla-bitti,PvXNReEdE0uGR0HHcsowDQ>, 04.09.2022.

European Commission For The Efficiency Of Justice (CEPEJ), Strasbourg 2020.

GİLLİGAN Carol, In A Different Voice: Psychological Theory and Women's Development.,Harvard University Press, Cambridge 1993.

Girls' Rights Are Human Rights, <https://plan-international.org/publications/girls-rights-are-human-rights/#:~:text=Girls'%20Rights%20are%20Human%20Rights%20is%20an%20in%20Depth%20study,years%20from%201930%20to%202017>, 10.09.2022.

Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on Child-friendly Justice, monograph 5, 2010.

Guidelines on Child-Friendly Legal Aid, UNICEF ECARO, 2018.

GÜLMEZ KORKMAZ Müge /ÇİLİNGİR Meline, “Toplumsal ve Siyasi Zeminde Adalet Erişiminden Beklentiler: Türkiye’de Kadınların Adalet Erişimi”, Aralık 2021, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/bitstream/handle/1/1865/PODEM-KadinlarinAdaletErisimi-TR-01-01-200x270mm%5B2%5D.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, 21.09.2022.

Güvenlik Birimine Gelen veya Getirilen Çocuk İstatistikleri, 2021, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Güvenlik-Birimine-Gelen-veya-Getirilen-Cocuk-Istatistikleri-2021-45586>, 10.09.2022.

HATİPOĞLU AYDIN Duygu, Kadınların Adalet Erişimi, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/398470>, 10.09.2022.

HAVUTÇU Ayşe, “Mukayeseli Hukuktaki Gelişmeler Işığında Türk Medeni Kanunu Açısından Zorla Evlenme Probleminin Değerlendirmesi”, Yaşar Üniversitesi E-Dergisi, Cilt: 8 Sayı: Özel, s. 1341- 1382.

Hukuk Muhakemeleri Kanunu Gider Avansı Tarifesi, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/10/20211002-31.htm>, 10.09.2022.

KALEM BERK Seda, “Türkiye’de “Adalet Erişim” Göstergeler ve Öneriler”, TESEV Yayınları, Temmuz 2012, https://www.tesev.org.tr/wp-content/uploads/rapor_Turkiyede_Adalet_Erisim_Gostergeler_Ve_Oneriler.pdf, 21.09.2022.

Kız Çocukları Eğitimde Erkeklerin Gerisinde, <http://www.skdturkiye.org/esit-adimlar/yakin-plan/kiz-cocuklari-egitimde-erkeklerin-gerisinde>, 21.09.2022.

Kız Çocukları Okullaşmıyor, <https://www.birgun.net/haber/kiz-cocuklari-okullasmiyor-388785>, 21.09.2022.

KOÇAKGÖL Muhammet, “CEDAW’ın “Yaşlı Kadınların Kendilerinin ve İnsan Haklarının Korunmasına İlişkin 27 Sayılı Genel Tavsiyesinde Kırılganlık Kavramı”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S. 143, 2019, s. 385-406.

KOÇAKGÖL Muhammet, *John Rawls’un Sosyal Adalet Teorisi Bağlamında Yaşlı İstismarı*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.

- MACKENZIE Catriona, ROGERS Wendy, DODDS Susan, “Introduction: What Is Vulnerability, and Why Does It Matter for Moral Theory?”, *Vulnerability New Essays in Ethics and Feminist Philosophy* (Ed. Catriona Mackenzie/ Wendy Rogers/ Susan Dodds), Oxford University Press, 2014.
- MERT Aslı E., COVID-19 Salgını Sürecinde Farklı Yönleriyle Kadınların Durumu, <https://kockam.ku.edu.tr/covid-19-salgini-surecinde-farkli-yonleriyle-kadinlarin-durumu-asli-e-mert/>, 10.09.2022.
- ‘Namus suçları ve zorlanmış intiharlar’, Türkiye’de Çocukların Durumu Raporu 2011, s.109,110 <https://abdigm.meb.gov.tr/projeler/ois/egitim/032.pdf>, 10.09.2022.
- NUSSBAUM Martha, “Women’s Capabilities and Social Justice”, *Journal of Human Development*, Volume 1, No. 2, 2000, s. 238-239, 228-229.??
- O’MAHONY Conor, “There is No Such Thing as a Right to Dignity”, *International Journal of Constitutional Law*, 2012 10(2), s.551-574.
- ONGUN Oğuz, Adalete Erişim Meselesi Olarak Adliye Mimarisi: Çağlayan Örneği, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- ÖZCAN Zehra Çiğdem, “Hukuk Metodolojisinin Sorunları / Ertuğrul Uzun” <https://www.hukukpolitik.com.tr/2017/06/14/hukuk-metodolojisinin-sorunlari-ertugrul-uzun/> (Erişim Tarihi: 02.09.2022).
- ÖZDEMİR Nadire, “Hukukta Ad Hominem Mantık Hatası”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, S. 68 (4), 2019, ss. 863-891.
- ÖZDEMİR Nadire, “Kırılganlık Kavramı ve Özerklik Değeri Işığında Devletin Sorumluluğu”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, S. 151, 2020, s. 361-381
- ÖZTÜRK Neva, TANER Gökçen, KONTACI Ersoy, “Çocukların Adalete Erişim Hakkı Çerçevesinde Hukuki Yardım Hizmetlerine Dönük İhtiyaç Analizi”, *Türkiye Barolar Birliği Yay*, 2019.
- SALSTON Mary Dale / FIGLEY Charles R., “Secondary Traumatic Stress Effects of Working With Survivors of Criminal Victimization”, *Journal of Traumatic Stress*, Vol. 16, No. 2, 2003, ss. 167–174.
- SAYAR İbrahim Barış, Adalete Erişim Hakkı Bağlamında Yargı Harçları, Yüksek Lisans Tezi, Gaz, Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.

SIGURDSEN Randi, “Children’s Right to Respect for Their Human Dignity”, Stockholm Studies in Child Law and Children’s Rights Vol. 5, 2019, s.19-36.

Suçla Sürüklenen Çocuklar (2011-2021), <https://humanistburo.org/tr/istatistikler/tablo-11/>, 10.09.2022.

Suçla Sürüklenen Çocuklara Hukuki Yardım Eğitimci El Kitabı, Aralık 2010.

TEKİN BABUÇ Zeynep, “Ceza Adalet Sistemi İçerisinde Mağdur Çocukların İkincil Mağduriyeti”, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, Cilt 23 Sayı 2, 2020, ss. 321-356.

Türkiye’de Adli Yardım Hizmetlerinin Güçlendirilmesi Avrupa Birliği Eşleştirme Projesi, <https://www.stgm.org.tr/sites/default/files/2020-09/hukuk-yargilamasi-ve-idari-yargida-adli-yardim.pdf>, 06.10.2022.

Türkiye’nin Midesini Bulandıracak Rapor: Çocuk Pornosu, <https://www.haber3.com/guncel/turkiyenin-midesini-bulandiracak-rapor-cocuk-pornosu-haberi-4969085>, 21.09.2022.

UNICEF: Adalet Milyonlarca Çocuk İçin Hâlâ Uzak, <https://www.unicef.org/turkiye/bas%C4%B1n-b%C3%BClenleri/unicef-adalet-milyonlarca-%C3%A7ocuk-i%C3%A7in-h%C3%A2l%C3%A2-uzak>, 10.09.2022.

UYGUR Gülriz, “Gender Inequality and Vulnerable Legal Subject in the Context of Cultural Oppression and Legal Culture”, On Equality and Liberty and Their Contemporary Legal Meaning: From Sw 61 of the Lucerne IVR World Congress, (Ed.Jasminka Hasanbegović, Dosije Studio), Belgrade 2021.

UYGUR Gülriz, “Kadına Yönelik Şiddeti Önlemede Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Önemi”, Dini Araştırmalar Kadın Özel Sayısı, 2016, s. 209-227.

UYGUR Gülriz, “Toplumsal Cinsiyet ve Adalet: Hukuk Adaletsizdir” *Ankara Barosu Dergisi*, S. 4, 2015, ss. 121-132.

UYGUR Gülriz, ÖZDEMİR Nadire, “Adalet Erişimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği”, CEID Yayınları, Temmuz 2021.

Yargıtay 4. HD E. 2016/15297 K. 2019/612, T. 12.02.2019.

Yargıtay Ceza Genel Kurulu Kararı (E. 2002/5-324/ K. 2003/55 T. 25.3.2003).

YILDIZ Yakup, *Çocukların Cinsel İstismarı Suçu ve İkincil Mağduriyet Sorunu*, Doktora Tezi, 2012.

YOUNT Kathryn M./ KRAUSE Kathleen H. / MIEDEMA Stephanie S., “Preventing gender-based violence victimization in adolescent girls in lower-income countries: Systematic review of reviews”, *Social Science and Medicine*, Vol. 192, 2017, ss. 1-13.

Bu proje Avrupa Birliği ve
Avrupa Konseyi tarafından
finanse edilmektedir

EUROPEAN UNION

COUNCIL OF EUROPE

Bu proje Avrupa Konseyi
tarafından yürütölmektedir

Bu rehber, "Batı Balkanlar ve Türkiye'ye Yönelik Yatay Destek Programı 2019 - 2022" ortak programının bir parçası olan "Türkiye'de Kadınların Adalet'e Erişiminin Desteklenmesi" başlıklı Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyi ortak projesinin fonları kullanılarak hazırlanmıştır. Burada ifade edilen görüşler hiçbir şekilde taraflardan herhangi birinin resmi görüşünü yansıtmamaktadır.

Avrupa Konseyi Avrupa kıtasının önde gelen insan hakları kuruluşudur. Kuruluş, Avrupa Birliği'ne üye tüm ölkeler dahil olmak üzere 46 üye ölkeden oluşmaktadır. Tüm Avrupa Konseyi üyeleri insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğünü korumaya yönelik Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesini imzalamıştır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Sözleşmenin üye ölkelerdeki uygulamasını denetler.

Avrupa Birliği üye ölkeleri bilgi, kaynak ve geleceklerini birleştirmeye karar vermiştir. Bu ölkeler, birlikte, kültürel çeşitlilik, hoşgörü ve bireysel özgürlükleri korurken, istikrar, demokrasi ve sürdürülebilir kalkınma bölgesi oluşturmuşlardır. Avrupa Birliği, bu kazanımlarını ve değerlerini sınırları ötesindeki ölkeler ve insanlarla da paylaşmaya kararlıdır.

www.coe.int

www.europa.eu